

**SODOBNE STRATEGIJE SLOVENSКИH
IZSELJENCEV ZA OHRANJANJE ETNIČNE
IDENTITETE**

ZAKLJUČNO POROČILO

**Janja Žitnik Serafin, Aleksej Kalc,
Jernej Mlekuž, Marijanca Ajša Vižintin**

**SODOBNE STRATEGIJE SLOVENSКИH IZSELJENCEV
ZA OHRANJANJE ETNIČNE IDENTITETE**

ZAKLJUČNO POROČILO

**Janja Žitnik Serafin, Aleksej Kalc, Jernej Mlekuž,
Marijanca Ajša Vižintin**

ZRC SAZU, Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije

Ljubljana, januar 2018

Projekt Sodobne strategije slovenskih izseljencev za ohranjanje etnične identitete, št. V5-1634, sta sofinancirala Urad Vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu in Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

REPUBLIKA SLOVENIJA
URAD VLADE RS ZA SLOVENCE V ZAMEJSTVU IN PO SVETU

Projekt je bil izbran na Javnem razpisu za izbiro raziskovalnih projektov Ciljnega raziskovalnega programa »CRP 2016« v letu 2016 (Uradni list RS, št. 31/2016, z dne 29.4.2016), težišče 2.2.1 Ohranjanje etnične identitete pri Slovencih zunaj Republike Slovenije / Slovenci v zdomstvu in izseljenstvu / Sodobni načini ohranjanja etnične identitete v izseljenstvu.

Trajanje projekta: 1. oktober 2016–31. januar 2018

Vodja projekta: Janja Žitnik Serafin

Člani projektne skupine: Aleksej Kalc, Marina Lukšič Hacin, Mirjam Milharčič Hladnik, Jernej Mlekuž, Marijanca Ajša Vižintin, Špela Marinšek

Zaključno poročilo je prosto dostopno na povezavi:

https://isim.zrc-sazu.si/sites/default/files/zakljucno_porocilo.pdf

Spletna stran projekta (sl.): <https://isim.zrc-sazu.si/sl/programi-in-projekti/sodobne-strategije-slovenskih-izseljencev-za-ohranjanje-etnicne-identitete#v>

Spletna stran projekta (angl.): <https://isim.zrc-sazu.si/en/programi-in-projekti/contemporary-strategies-of-slovenian-emigrants-for-the-preservation-of-ethnic#v>

VSEBINA

UVODNA PREDSTAVITEV PROJEKTA	7
PREDSTAVITEV SVEŽNJEV RAZISKAVE IN METODOLOŠKEGA PRISTOPA	13
SLOVENSKI IZSELJENCI IN NJIHOVI POTOMCI V NEMČIJI	19
Oris stanja	19
Potek raziskave	21
Analiza zbranega gradiva	24
Glavna spoznanja	25
SLOVENSKI IZSELJENCI IN NJIHOVI POTOMCI V AVSTRIJI	35
Oris stanja	35
Potek raziskave	36
Analiza zbranega gradiva	38
Glavna spoznanja	41
SLOVENSKE SKUPNOSTI IN POSAMEZNIKI V DRŽAVAH NASLEDNICAH SFRJ	59
Oris stanja	59
Potek raziskave	60
Analiza zbranega gradiva	64
Glavna spoznanja	77
PRIMERJAVA GLAVNIH SPOZNAJ POSAMEZNIH SVEŽNJEV	81
PRIPOROČILA	87
Za naročnika	87
Za ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport ter za Zavod Republike Slovenije za šolstvo	92
Predlog dolgoročnejšega sodelovanja med akterji produkcije znanja ter uporabniki znanja	94
DRUGI REZULTATI PROJEKTA	95
VIRI IN RELEVANTNA LITERATURA	99
CONTEMPORARY STRATEGIES OF SLOVENIAN EMIGRANTS FOR THE PRESERVATION OF ETHNIC IDENTITY: SUMMARY	109
PRILOGA: VPRAŠALNIK	113

UVODNA PREDSTAVITEV PROJEKTA

Tema projekta Sodobne strategije slovenskih izseljencev za ohranjanje etnične identitete je posvečena vlogi mladih slovenskih izseljencev oziroma potomcev slovenskih izseljencev pri oblikovanju različnih odnosov do slovenske etnične identitete v izseljenstvu, njihovem povezovanju v izseljenske skupnosti, vzpostavljanju vezi z matično domovino oz. domovino njihovih prednikov, ohranjanju in spreminjanju teh vezi ter vprašanjem, povezanim z njihovo morebitno vrnitvijo oz. preselitvijo v Slovenijo.

Cilji projekta so bili:

- Ugotoviti, kako mladi izseljenci in potomci izseljencev danes doživljajo svojo etnično in kulturno identiteto in kako gledajo na aktivno udejstvovanje v strukturah in udeležbo pri praksah, ki osmišljajo slovenske izseljenske skupnosti ter njihova razmerja s Slovenijo.
- Osvetliti vprašanja o specifičnosti družbeno-kulturnega položaja mladih v slovenskem izseljenstvu.
- Zabeležiti nove ideje in želje mladih glede organizacijskih oblik in dejavnosti v diaspori, ki bi prispevale k ohranitvi izseljenskih skupnosti in spodbudile večjo participacijo mladih generacij.
- Preučiti vprašanje vračanja mladih izseljencev oziroma priseljevanja potomcev izseljencev v Slovenjo.

PREDSTAVITEV PROBLEMA

Slovenski prostor se zgodovinsko sooča s pojavom izseljevanja in je bil v preteklosti med izrazitejšimi izseljenskimi območij v Evropi. Že od druge polovice 19. stoletja obstajajo zato slovenske izseljenske skupnosti v raznih državah po svetu. V številnih gre danes večinoma za potomce izseljencev iz starejših obdobj, v mnogih pa za izseljence in njihove potomce, ki so se izselili po drugi svetovni vojni. Med temi je vedno več tudi t. i. sodobnih izseljencev, ki od slovenske osamosvojitve dalje še naprej in v vedno večjem številu odhajajo v tujino zaradi brezposelnosti, v iskanju perspektivnejših delovnih in

življenjskih priložnosti, zaradi kariernih in drugih razlogov. Statistike kažejo, da je med temi vse več mladih izobražencev in sploh kadrov, ki v Sloveniji ne najdejo oziroma ne vidijo perspektiv, oziroma tistih, ki želijo uresničiti svoje ambicije in življenjske cilje na globalnem trgu dela ter pri družbenem uveljavljanju.

Poglejmo nekaj statističnih podatkov o povprečni starosti in državljanstvu izseljenih iz Slovenije v zadnjem obdobju (tabeli 1 in 2):

Tabela 1: Povprečna starost izseljenih po letih (vir: SURS 2017; Valentinčič 2017: 176)

Leto	Povprečna starost izseljenih
1991	25,8
2004	34,1
2010	36
2011	37,6
2012	38,1
2013	36,7
2014	35,6
2015	35,1

Tabela 2: Izselitve državljanov in nedržavljanov iz Slovenije 2004–2015 (vir: SURS 2017; Valentinčič 2017: 176)¹

Leto	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Izselitve skupaj	8269	8605	13749	14943	12109	18788
Državljanji Republike Slovenije	2265	2077	2703	3178	4766	3717
Tuji državljani	6004	6528	11046	11765	7343	15071
Leto	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Izselitve skupaj	15937	12024	14378	13384	14336	14913
Državljanji Republike Slovenije	3905	4679	8191	7789	8129	8654
Tuji državljani	12032	7345	6187	5595	6207	6259

Leta 2011 je imelo 12 odstotkov odseljenih visokošolsko izobrazbo, leta 2014 pa 20 odstotkov. Kot ugotavlja Dejan Valentinčič (2017: 176), se jih največ izseljuje med 25. in 39. letom starosti; v zadnjih letih precej narašča izseljevanje mlajših, starih med 20 in 24 let, čeprav je gospodarska kriza nekoliko zvišala povprečno starost oseb, ki se izseljujejo

¹ Podatkov o tem, koliko izseljenih se je v istem obdobju vrnilo v Slovenijo, SURS ne zbira. Oceno bi bilo mogoče oblikovati na osnovi podatkov iz posameznih baz, a to ni namen tega projekta.

(SURS 2017). Leta 2015 se je iz Slovenije izselilo 8654 slovenskih državljanov, med njimi je bilo 156 doktorjev znanosti in 5122 starih do 34 let. Leta 2015 so bile glavne destinacije starih do 34 let naslednje: 2273 jih je odšlo v Avstrijo, 1790 v Nemčijo, 785 v Švico in 495 v Veliko Britanijo (prav tam).

Izseljenci, tako tisti, ki so Slovenijo zapustili že v času nekdanje Jugoslavije, kot ti, ki odhajajo v zadnjih letih, se med seboj razpoznavno razlikujejo, ne samo generacijsko, ampak tudi po izobrazbi, socialno, ekonomsko, po življenjskih načrtih in načinu življenja, saj so izraz različnih zgodovinskih faz slovenskega izseljevanja, okoliščin, ki so jih generirale, potreb, izkušenj ter oblik in stopenj vključenosti v delovna in življenjska okolja, ki so iz tujih za številne postala domača. Razlikujejo se zato tudi v čutenju svoje narodne pripadnosti, v odnosu do Slovenije in slovenstva, v gledanjih na medsebojno povezovanje v skupnost ter oblikah vzdrževanja stikov in sodelovanja z matično državo.

Eden osrednjih problemov oblikovanja in ohranjanja skupnosti je, kako skupnosti obnavljajo trdnost svojih vezi. V kontekstu migracij in sodobnega sveta, ko so vezi transnacionalne in globalne, je ta problem še posebej izrazit. Razbirati in razčleniti ga je treba na raznih ravneh: znotraj povezanosti v diasporah in matični družbi, znotraj položaja, v katerem posameznik mentalno živi hkrati znotraj in zunaj meja nacionalne države, skozi oblikovanje njegove osebne identitete v primerjavi s tem, kar naj bi bila njegova »etnična« identiteta, ter na ravni vzdrževanja stikov in izmenjave predmetov, čustev ter spominov znotraj njegovih transnacionalnih družbenih prostorov. Raznolike rešitve problema lahko poiščemo z analizami načinov povezanosti kraja izselitve in kraja priselitve, z razumevanjem medgeneracijske dinamike in skozi perspektivo »simbolne identifikacije« v sodobnem svetu izbir.

Etnično skupnost opredeljujejo naslednje glavne značilnosti: skupno ime, s katerim se pripadniki identificirajo, mit o skupnem izvoru in prednikih, skupni zgodovinski spomini na preteklost, elementi skupne kulture (jezik, navade, religija), vez z domovino oziroma simbolična navezanost na deželo izvora ter občutek solidarnosti znotraj skupnosti. Obstoj migrantskih skupnosti je vezan na rituale, obrede, navade in kulturne prakse, ki vzpostavljajo občutenje skupnosti. Vsi ti elementi so bili in so še vedno prisotni ter igrajo svojo združevalno vlogo v slovenskih skupnostih v izseljenstvu. Skozi vso zgodovino

slovenskega izseljenstva pa so delovali in še vedno delujejo dejavniki, zaradi katerih se del izseljencev, zlasti pa njihovih potomcev, oddalji od izseljenske skupnosti, se z njo ne identificira oziroma z njo ne sodeluje. Če se pripadnosti ni odpovedal in se pretopil v družbeno tkivo države priseljevanja, gre v primeru zadržanosti do organizirane izseljenske skupnosti lahko za objektivne razloge, lahko pa za različna pojmovanja osmišljanja slovenske in osebne identitete, zaradi katerih posameznik ne vidi smisla/koristi pridruževanja izseljenskim organizacijam in daje prednost drugim oblikam družbenega povezovanja in odnosov.

PODROBNEJŠA PREDSTAVITEV CILJEV PROJEKTA

Cilj projekta je bil preučiti, kako mladi izseljenci in potomci izseljencev danes doživljajo svojo etnično identiteto in kako gledajo na aktivno udejstvovanje v strukturah in udeležbo pri praksah, ki osmišljajo slovenske izseljenske skupnosti ter njihova razmerja s Slovenijo. Poudarek je bil na ugotavljanju razlik med tistimi, ki se tega društvenega življenja in njegovih praks in navad udeležujejo, in tistimi, ki iz njih izostajajo. Projekt je želel izpostaviti elemente te diferenciacije, razumeti njihove globlje razloge in tudi razlike, ki obstajajo na tem področju v posameznih slovenskih izseljenskih skupnosti in med njimi. Te razlike so pogojene med drugim z različnimi družbenimi in gospodarskimi okolji in razmerami, v katerih se izseljenske skupnosti notranje in zunanje povezujejo in ki lahko bistveno vplivajo na poglede, načine življenja, pričakovanja in osebne ambicije mladih. Projekt je opazovane skupine obravnaval in skušal preučiti v smislu »družbenega in kulturnega kapitala« ter potencialnih oziroma že uveljavljenih nosilcev novih/alternativnih praks in pristopov, ki so lahko uporabni tako v vsakdanjem življenju kot pri oblikovanju novih kulturnih in življenjskih modelov, tudi kar se tiče identitete in povezovanja. Ugotoviti je skušal, koliko veljajo pri mladih slovenskih izseljencih in potomcih izseljencev ugotovitve raziskav, ki kažejo, da vrednote, ki so bile oprte na velike zgodbe in ideologije (politika, religija, nacionalna ali etnična pripadnost), danes zamenjujejo vrednote, ki so bližje posamezniku in njegovemu osebnemu izkustvu. V kolikšni meri izginjajo do zdaj veljavne norme skupinskega vedenja in skupinskih lojalnosti in se uveljavljata nova individualizirana etika vsakdanjega življenja ter težnja po kulturni hibridizaciji, zbliževanju, križanju. Ugotavljal je tudi vlogo in spreminjanje

medgeneracijskih razmerij, vpliv vrstniških skupin, mladinskih kultur, družine in drugih dejavnikov, prisotnih v specifičnih priseljskih okoljih, pri oblikovanju identitete.

Projekt je skratka prislunil mladim izseljencem in potomcem izseljencev, tako tistim znotraj organizacij kot tistim zunaj njih, se soočil z njihovimi izkušnjami, pogledi in miselnimi svetovi in skušal dojeti oblike njihovega identificiranja s slovenstvom ter njihovega razumevanja družbene angažiranosti v odnosu do svoje etnične pripadnosti oziroma pripadnosti njihovih staršev. Osvetliti je poskušal vprašanja o specifikah družbeno-kulturnega položaja mladih v izseljenstvu ter percepcijo njihovih nacionalnih in kulturnih identitet. Cilj projekta je bil tudi zabeležiti nove ideje in želje mladih glede organizacijskih oblik in dejavnosti v diaspori, ki bi prispevale k ohranitvi izseljskih skupnosti in spodbudile večjo participacijo mladih generacij. Med te oblike sodijo, poleg obstoječih in novih organizacijskih pobud za intenziviranje stikov s Slovenijo, tudi pobude in oblike povezovanja med različnimi izseljskimi skupnostmi po svetu. Te bi s pomočjo modernih medijskih prijemov lahko znatno razprle možnosti mreženja med mladimi in prispevale k spodbujanju stikov tudi na individualni ravni ali na ravni interesov, ki ne izvirajo neposredno iz klasičnih elementov etnične pripadnosti.

Med cilji projekta je bila tudi preučitev vprašanja vračanja mladih izseljencev oziroma priseljevanja potomcev izseljencev v Slovenjo. Pri tem je raziskava želela ugotoviti, kako opazovane skupine razmišljajo o tej možnosti, če in koliko je Slovenija prisotna v njihovih življenjskih načrtih in pod kakšnimi pogoji naj bi se možnost vrnitve v Slovenijo uresničila. Projekt je ugotavljal, kakšna je percepcija Slovenije pri izseljencih in potomcih izseljencev v luči njihove (življenjske, delovne itd.) izkušnje v tujini, kakšno Slovenijo bi si želeli, da bi ustrezala njihovim željam tako v ekonomskem kot družbenem in kulturnem pogledu in bi pozitivno vplivala na njihovo identifikacijo s slovenstvom.

PREDSTAVITEV SVEŽNJEV RAZISKAVE IN METODOLOŠKEGA PRISTOPA

Projekt je v okviru posameznih delovnih svežnjev vzel v pretres tri opazovane skupine slovenskih izseljencev oziroma potomcev izseljencev, in sicer:

- 1) skupino v Nemčiji,
- 2) skupino v Avstriji,
- 3) skupino v državah bivšega jugoslovanskega prostora.

Delo je torej potekalo v okviru treh delovnih svežnjev, ki niso le geografsko opredeljeni, temveč ima vsak od njih zaradi izrazitih medsebojnih razlik tudi zelo poudarjeno specifiko. Poleg tega so izbrani prostori, ki opredeljujejo posamezne delovne svežnje, vsak na svoj način reprezentativni za raziskavo naslovne tematike: Nemčija in Avstrija sta prostor najbolj množičnega sodobnega izseljevanja iz Slovenije, države nekdanje Jugoslavije pa so prostor, od koder se v Slovenijo priseljuje sorazmerno največ ljudi slovenskega porekla.

Raziskava je zajela predvsem osebe med 18. in 40. (izjemoma 45.) letom starosti. To so namreč generacije, ki so odrasle in oblikovale svojo identiteto ter občutek narodne/etnične pripadnosti v dobi samostojne države Slovenije oziroma zorenja ideje o njej. So tudi generacije, ki so odraščale v svetu, v katerem postajajo posledice globalizirane družbe vse bolj radikalne in univerzalne. Gre za svet, v katerem se nobena država, skupina ali posameznik – kar velja še zlasti za mlade – ne more zapreti pred kulturnimi vplivi drugih držav, skupin in posameznikov. Pri takšnih stikih nujno prihaja do trkov in mešanj med različnimi gospodarskimi, političnimi in kulturnimi formacijami, kar vodi do porajanja novih družbenih pojavov in vsebin. Za pripadnike teh generacij velja, da so že od rojstva tesno povezani z novimi mediji, zlasti v povezavi s komunikacijskim prostorom interneta. Te generacije so spoznale in nekatere neposredno doživele vojno na tleh bivše Jugoslavije ter nastanek novih nacionalnih držav z vsemi političnimi, kulturnimi, emotivnimi in drugimi vidiki, povezanimi s temi dogajanjem. Prav te generacije so se tudi formirale v fazah promocije in uresničevanja procesov evropske integracije, s tem da so bile v enih primerih vanje vključene že od

začetka, v drugih so se jim priključile sčasoma, v tretjih pa so šele v perspektivi priključevanja. Vse to je vplivalo in še vedno vpliva na oblikovanje njihovih identitet, na njihovo razumevanje etničnosti/nacionalnosti, na njihov odnos do življenjskih okolij in statusa (državljanov, tujih državljanov...), ki ga imajo v njih.

UTEMELJITEV DELOVNIH SVEŽNJEV

Trije opazovani prostori se med seboj izrazito razlikujejo tako po položaju tamkajšnjih slovenskih priseljencev oziroma njihovih potomcev kot tudi po njihovi vlogi v kontekstu zgodovinske prisotnosti Slovencev ter preteklih in sodobnih migracijskih gibanj iz Slovenije in vanjo. Slovenci v teh treh prostorih najzgovorneje odražajo naslovno problematiko tega projekta in ponujajo možnosti za razumevanje razlik v gledanjih na povezovanje na etnični podlagi, na stike s Slovenijo in na Slovenijo kot potencialno deželo priseljevanja ter načrtovanja osebne prihodnosti.

1. delovni sveženj: slovenski izseljenci in njihovi potomci v Nemčiji

Izvajalka: Marijanca Ajša Vižintin

Nemčija je bila po drugi svetovni vojni in predvsem potem, ko je v šestdesetih letih Jugoslavija liberalizirala delovne migracije v tujino, najpomembnejša destinacija izseljevanja iz Slovenije. Nemčija je med glavnimi cilji slovenskega izseljevanja tudi v zadnjih dveh desetletjih, ko je odhajanje državljanov Republike Slovenije v tujino pogojeno z globalizacijskimi procesi in zadnja leta z gospodarsko krizo. Po uradnih statistikah se je v letih 2012–15 izselilo vsako leto okrog 8000 slovenskih državljanov, od katerih jih je 20 odstotkov odšlo v Nemčijo. V Nemčiji od druge polovice 20. stoletja dalje že deluje več kot 20 slovenskih društev, ki igrajo pomembno povezovalno, socialno in kulturno vlogo pri ohranjanju slovenske pripadnosti priseljencev in njihovih potomcev ter pri njihovem povezovanju s Slovenijo. Tri društva so v preteklih letih ustanovili t. i. novi priseljenci, priseljeni iz Slovenije v Nemčijo po letu 2005.

Nekateri novi priseljenci v Nemčiji torej ustanavljajo svoja društva, nekateri se vključujejo v delovanje že obstoječih društev. Nekatera društva so prenehala z delovanjem, druga še vedno vodi najstarejša generacija, v tretjih pa so vodenje prevzeli

potomci, rojeni v Nemčiji – vendar pa ostaja dejstvo, da se večina Slovencev v Nemčiji ne vključuje v delovanje društev. Udeleženci okrogle mize v Baasmu na 21. posvetu slovenskih organizacij (2016) so ocenili, da v društvih deluje le okoli 6–7 % ljudi, priseljenih na posamezno območje – čeprav se npr. v Stuttgartu trudijo in za nove priseljence organizirajo posebne prireditve, na katerih jim želijo predstaviti delovanje društev in koordinacije slovenskih organizacij za južno Nemčijo. Za mlade so v preteklih letih organizirali posebne strokovne posvete, s posebnimi vsebinami; na spletno stran Koordinacije slovenskih društev v južni Nemčiji so dodali zavihek Dobrodošli v Nemčiji, ki ponuja informacije o zaposlovanju v Nemčiji, pisanju prošnje, iskanju stanovanja, učenju nemščine, koristnih napotkih ob selitvi ipd.; delujeta Facebook skupini Slovenci v Nemčiji in Slovenci v Nemčiji brez cenzure, na katerih novi priseljenci iz Slovenije v Nemčijo pogosto prosijo za nasvete glede ureditve dokumentacije, prevozov itd.

2. delovni sveženj: slovenski izseljenci in njihovi potomci v Avstriji

Izvajalec: Aleksej Kalc

Avstrija je še bolj priljubljena destinacija sodobnega izseljevanja slovenskih državljanov, saj je v to državo odšlo 28 odstotkov vseh izseljenih v obdobju 2012–14. Po podatkih uradne avstrijske statistike se je v obdobju 2007–2016 priselilo v Avstrijo 17.400 državljanov Republike Slovenije, odselil pa se je 8001 slovenski državljan. Selitveni saldo je znašal torej 9399 izseljenih slovenskih državljanov. Priseljivanje se je znatno povečalo v letih 2013–2016, ko je v Avstrijo prišlo 11.134 slovenskih državljanov, odšlo pa jih je 4932 (Statistik Austria, Wanderungen mit dem Ausland (Außenwanderungen) 2007-2016 nach Staatsangehörigkeit).

Tudi Avstrija sodi med zgodovinske destinacije slovenskega izseljevanja, vendar se razlikuje od Nemčije kot sosednja država, v kateri tradicionalno obstaja dobro organizirana slovenska narodna manjšina. Na drugi strani so bili in so še vedno vanjo usmerjeni različni tipi izseljevanja, tako z namenom trajnega bivanja v deželi priselitve kot tudi dnevne delovne migracije. Zgoraj navedeni statistični podatek se nanaša na prvo obliko, torej na slovenske državljane, ki stalno živijo v Avstriji, kamor jih ni pritegnil le delovni trg, ampak ponekod (Koroška) tudi politika avstrijskih občin za privabljanje priseljencev z gradbenimi ugodnostmi. Posebnost Avstrije je tudi ta, da je »zamejska«

država, ki jo Slovenci tradicionalno obiskujejo v okviru obmejnih stikov in izmenjav in je zaradi tega ne dojemajo kot tujino v ožjem pomenu besede, čeprav priseljenci najpogosteje spoznajo, da je v resnici prav to in da jih ima za takšne ali drugačne tujce, kar seveda variira od okolja do okolja. Avstrija je, kot rečeno, posebna tudi zato, ker je v njej slovenska narodna skupnost tradicionalno prisotna in ker mnogi priseljenci iz Slovenije živijo v krajih, kjer od nekdaj živijo tudi avstrijski Slovenci.

Zaradi teh značilnosti in predvsem zaradi izjemno visokega deleža novih priseljencev iz Slovenije smo menili, da je opazovana skupina slovenskih izseljencev v Avstriji zanimiv primer za analizo projektnih vprašanj, ki lahko osvetli svojevrstne vidike tako glede istovetenja izseljencev, njihovega odnosa do medsebojnega povezovanja, stikov s krajevno avstrijsko in avstrijskoslovensko družbeno stvarnostjo, društvene ali drugih oblik organiziranosti in ohranjanja vezi s Slovenijo na raznih ravneh.

3. delovni sveženj: slovenske skupnosti in posamezniki v državah naslednicah SFRJ

Izvajalca: Jernej Mlekuž in Janja Žitnik Serafin

T. i. jugoslovanski prostor je za naslovno temo projekta zanimiv predvsem kot prostor, v katerem se v organizirano izseljensko skupnost vključuje največ Slovencev in njihovih potomcev, pa tudi kot prostor, od koder se v Slovenijo vrača oziroma priseljuje največ ljudi slovenskega porekla.

Število Slovencev v drugih državah naslednicah SFRJ, sodeč po tamkajšnjih popisih prebivalstva, namreč v zadnjih desetletjih konstantno upada, na drugi strani pa se od tam v Slovenijo priseljuje več ljudi kot iz drugih držav. Že samo do zadnjega klasičnega slovenskega popisa prebivalstva (2002) se je v Slovenijo iz t. i. jugoslovanskega prostora priselilo 150.763 oseb. Med njimi je sorazmerno velik delež potomcev slovenskih izseljencev oziroma tistih, ki so se v omenjenem popisu opredelili za Slovence: 49.418 oseb je prišlo iz Hrvaške, od tega kar 17.532 Slovencev; 67.670 oseb se je priselilo iz BiH, od tega 5401 Slovencev; 27.238 oseb iz Makedonije, od tega 6593 Slovencev; in 6437 oseb iz »tretje«¹ Jugoslavije, od tega kar 4707 Slovencev (Priseljeni v Slovenijo po letu

priselitve, državi prvega prebivališča in spolu, Slovenija, popis 2002; Prebivalstvo po narodni pripadnosti, državi prvega prebivališča in spolu, Slovenija).

Slovenci v jugoslovanskem prostoru so dobro organizirani. Danes deluje v teh državah prek 40 slovenskih društev, ki med seboj večinoma zelo dobro sodelujejo – ne le znotraj posamezne države, temveč tudi na meddržavni ravni.

RAZISKOVALNA VPRAŠANJA

Projekt je v luči specifičnih značilnosti vsakega izbranega prostora analiziral naslednje problemske sklope:

- kako izseljenci oziroma njihovi potomci razumejo slovensko pripadnost, kako ohranjajo stike s svojim domačim krajem in Slovenijo oziroma z domačim krajem svojih staršev ali starih staršev, ali in kako gojijo slovenski jezik, kulturo in identiteto;
- kako gledajo na povezovanje med izseljenci znotraj posamezne izseljenske skupnosti in med njimi, na vključevanje v aktivnosti izseljenskih organizacij in društev oziroma zakaj jih to ne zanima; kakšno je njihovo mnenje o ustreznosti obstoječih društvenih dejavnosti izseljenskih skupnosti, kakšne so njihove želje in pričakovanja;
- kaj je bilo odločilno za njihovo zbližanje/oddaljevanje od organizirane skupnosti;
- kakšna je po mnenju izseljencev (državna) »ponudba« stikov s Slovenijo, kakšna so njihova pričakovanja in želje v tem pogledu;
- kako gledajo na Slovenijo kot izseljensko/priseljensko državo, ali razmišljajo o preselitvi/vrnitvi v Slovenijo in kakšni so razlogi za ali proti tej možnosti.

Pri vsakem svežnju je projekt pritegnil v analizo opazovane skupine, ki so jih sestavljale osebe, vključene v organizirano društveno življenje izseljencev, in take, ki se ga ne udeležujejo, bodisi ker se mu niso približale ali ker so se od njega oddaljile. Projektna problematika je bila opazovana ob upoštevanju konteksta širšega okolja bivanja, slovenskega priseljenskega okolja in družbenega položaja, življenjskega ozadja, izkušenj in pogledov posameznika.

RAZISKOVALNE METODE

Raziskava je temeljila predvsem na kvalitativnem pristopu, z uporabo naslednjih metod:

- polstrukturiranega globinskega in vodenega intervjuja,
- opazovanja z udeležbo,
- življenjskih zgodb,
- analize vsebin,
- sekundarne (primerjalne) analize že obstoječih raziskav,
- metode ustne zgodovine in avto/biografske metode,

Del raziskave je temeljil na terenskem delu v tujini, del intervjujev pa je potekal v pisni ali ustni obliki prek elektronskih sredstev (elektronske pošte, skypa). Pisni ali zvočni zapisi vseh opravljenih intervjujev so shranjeni v zbirki projektne dokumentacije in raziskovalnega gradiva tega projekta na Inštitutu za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU.

SLOVENSKI IZSELJENCI IN NJIHOVI POTOMCI V NEMČIJI

Izvajalka: Marijanca Ajša Vižintin

ORIS STANJA

Nemčija je v drugi polovici 20. stoletja in na začetku 21. stoletja še vedno ena najbolj priljubljenih destinacij za slovenske ekonomske izseljence. Slovenski izseljenci so ustanovili številna slovenska društva, znotraj katerih so organizirali ali podprli pouk slovenskega jezika, prirejali kulturne in športne prireditve, se družili v različnih sekcijah (pevska, folklorna, šahovska itd.) in bili drug drugemu v oporo. K ohranjanju slovenske identitete, kulture in jezika ter vzdrževanju stikov s Slovenijo so pripomogli tudi iz izvorne države napoteni učitelji dopolnilnega pouka slovenščine in duhovniki.

Vodenje slovenskih društev v Nemčiji in njihovo delovanje v 21. stoletju postopoma prevzema mlajša generacija: novi priseljenci, priseljeni v Nemčijo v 21. stoletju, ali otroci slovenskih izseljencev iz 20. stoletja, rojeni v Nemčiji. Mlajša generacija je prevzela vodstvo in se aktivno vključila v povezovalne dejavnosti vseh društev v naslednjih letih, npr.: Slovensko kulturno umetniško društvo Triglav Stuttgart (2008/2009) → organizacija 19. posveta (2014), Slovensko kulturno društvo Sava Frankfurt (2012) → organizacija 20. posveta (2015), Slovensko kulturno športno društvo Slovenija Ulm (2014) → organizacija 28. folkloriade (2014). Pri generacijskem prehodu se v društvih soočajo s številnimi izzivi: mladi so preobremenjeni s svojimi službenimi in družinskimi obveznostmi, nekateri so se odselili v druge kraje, drugim je dovolj občasno srečanje brez društvenih obveznosti in prevzemanja odgovornosti, vendar pa je po mnenju intervjuvancev prehod možen, če mlajši dobijo priložnost, da uresničujejo svoje ideje. Spremembe se dogajajo tudi na drugih področjih delovanja društev: slovenska društva se v 21. stoletju povezujejo med seboj bolj, kot so bila navajena v 20. stoletju, ter sodelujejo z drugimi organizacijami v lokalnem okolju, z nemškimi in z drugimi priseljenjskimi.

Leta 2016 je v Nemčiji delovalo 27 slovenskih društev, in sicer v mestih Augsburg, Berlin, Bönningheim, Burscheid, Essen, Frankfurt na Majni, Hannover, Hilden, Ingolstadt, Krefeld, Mannheim, München (dve društvi), Neuss, Nürnberg, Radolfzell, Ratheim, Ravensburg, Reutlingen, Schorndorf, Sindelfingen (dve društvi), Stuttgart (dve društvi), Tuttlingen, Uchingen – Ebersbach, Ulm (Vižintin 2017: 160); deset slovenskih katoliških misij, in sicer v mestih Augsburg, Berlin, Essen, Frankfurt, Ingolstadt, Köln, Mannheim, München, Stuttgart, Ulm (Slovenske katoliške misije 2017); iz Slovenije je bilo napotenih šest učiteljev, ki so v Nemčiji izvajali za slovenske izseljence in njihove potomce dopolnilni pouk slovenskega jezika in kulture: Velimir Brunski, Mira Delavec Touhami, Vinko Kralj, Magdalena Novak, Natalija Robnik, Martina Tomšič Kramberger (Dopolnilni pouk, Nemčija 2017).²

Pomembna je skrb za arhive slovenskih društev, da se ne izgubi vedenje o njihovih številnih dejavnostih, za kar je konec 20. stoletja skrbel Marjan Drnovšek (2008), v 21. stoletju pa urejanje arhivov podpira naročnik tega projekta, Urad Vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu v sodelovanju z Arhivom Republike Slovenije. Urad podpira delovanje društev, z vsakoletno finančno podporo (npr. Javni razpis ... 2016) pa tudi znanstveno raziskovanje. Slovensko izseljevanje v Nemčijo od konca 19. stoletja do konca 20. stoletja sta najtemeljiteje raziskovala Marjan Drnovšek (2008) in Rolf Wörsdörfer (2017). Nadaljnje raziskave – tudi preko zbiranja ustnih virov in interpretacije osebnih pričevanj – omogočajo poglobljeno analizo vzrokov za (ne)vključenost Slovencev v Nemčiji v delovanje tamkajšnjih slovenskih društvenih in drugih organiziranih oblik druženja, kajti slovenskim izseljencem iz 20. stoletja in njihovim otrokom, vnukom in pravnukom se v 21. stoletju v Nemčiji pridružujejo novi slovenski izseljenci iz Slovenije.

Slovenska identiteta se dokazuje s številnimi dejavnostmi, ki ne pričajo o asimilaciji, temveč o integraciji/vključevanju Slovencev in njihovih potomcev v raznoliko nemško družbo. Ugotavljamo pa, da pri novoustanovljenih društvi ni toliko v ospredju kulturno

² Kraji, v katerih poteka dopolnilni pouk slovenščine: Velimir Brunski (München, Kirchheim (Teck), Weingarten, Memmingen, Ingolstadt, Augsburg, Ulm); Vinko Kralj (Sindelfingen, Pforzheim, Stuttgart, Schömberg); Mira Delavec Touhami (Wittnau bei Freibrug, Schweningen (Schwarzwald), Worms, Karlsruhe, Duttonberg bei Heilbron, Pfullingen, Reutlingen, Mannheim); Magdalena Novak (Berlin); Natalija Robnik (Frankfurt); Martina Tomšič Kramberger (Hilden, Dusseldorf, Essen, Gütersloh) (Dopolnilni pouk, Nemčija 2017).

in jezikovno povezovanje, ampak bolj gospodarsko povezovanje. Na podlagi izvedenih intervjujev in izkušenj preseljevanja lahko pričakujemo, da se bosta skrb za slovenski jezik in želja po obiskovanju dopolnilnega pouka slovenščine in večji vpetosti v društveno delovanje še povečali, ko se bodo novi priseljenci v Nemčiji ustalili (zaposlitev, stanovanje), ko se bodo v nemški družbi znašli in spoznali številna (nenapisana) pravila prav tako raznolike nemške družbe in ko bodo dobili potomce. V raziskavi ugotavljamo, da priseljeni v Nemčijo v 21. stoletju večinoma ne gradijo hiše v Sloveniji in ne razmišljajo o vrnitvi v Slovenijo. Nekateri bi se tudi vrnil oz. preselili, če bi v Sloveniji dobili primerno zaposlitev in plačilo. Pomembno pa je še eno spoznanje: ne le društveno delovanje, tudi neformalna srečanja in komunikacija prek družbenih omrežij (Skype, Facebook) so pomembne dejavnosti za ohranjanje stikov med Slovenci v Nemčiji in z domačimi v Sloveniji, posledično pa tudi za ohranjanje slovenske identitete med slovenskimi izseljenci v Nemčiji.

POTEK RAZISKAVE

Raziskava je temeljila predvsem na kvalitativnem pristopu, in sicer z uporabo polstrukturiranega globinskega in vodenega intervjuja ter vprašalnika, opazovanja z udeležbo, življenjskih zgodb, analize vsebin, sekundarne (primerjalne) analize že obstoječih raziskav ter metode ustne zgodovine in (avto)biografske metode. Za potrebe raziskave je bil oblikovan poseben vprašalnik, ki sledi razpisanim raziskovalnim vprašanjem, v določenih točkah prilagojen slovenskim izseljencem in njihovim potomcem v Nemčiji.

K sodelovanju v raziskavi so bili slovenski izseljenci in njihovi potomci v začetku leta 2017 povabljeni na naslednje načine:

- po elektronski pošti: osebno posamezniki, izseljeni iz Slovenije v Nemčijo, ali njihovi potomci, s katerimi smo sodelovali v preteklih letih, predsednice in predsedniki slovenskih društev, Koordinacija slovenskih društev v južni Nemčiji, Generalni konzulat v Münchnu, vodje slovenskih katoliških misij v Nemčiji,
- vabilo k raziskavi so objavili na spletni strani Koordinacije slovenskih društev za južno Nemčijo (gl. <https://koslovenija.wordpress.com/category/obvestila/>),

- k sodelovanju v raziskavi so bili povabljeni udeleženci 22. posveta slovenskih organizacij (21.–23. 4. 2017),
- v podporo so nam bili na slovenskem Generalnem konzulatu v Münchnu, od koder so razposlali vprašalnike po svojih elektronskih mrežah (na ta način smo pridobili ljudi, ki ne sodelujejo v društvenih dejavnostih),
- vabilo k raziskavi smo objavili na različnih Facebook straneh (na ta način smo pridobili ljudi, ki ne sodelujejo v društvenih dejavnostih),
- po metodi snežne kepe (po priporočilih intervjuvanih) smo pridobili kontaktne podatke o ljudeh, ki ne sodelujejo v društvih, stopili z njimi v stik in z njimi opravili intervju po skypu.

Skladno s cilji raziskave smo se usmerili na tri različne ciljne skupine, med njimi predvsem na drugo in tretjo:

- sodelujoči v društvih / udeleženci posvetov slovenskih organizacij v Nemčiji, izseljeni iz Slovenije (t. i. prva generacija izseljencev, izseljena v sedemdesetih ali osemdesetih letih 20. stoletja),
- njihovi otroci, rojeni v Nemčiji ali tisti, ki so nekaj let preživel pri sorodnikih v Sloveniji, k staršem pa so se preselili po nekaj letih, ko se je izkazalo, da bodo starši ostali v Nemčiji (t. i. druga generacija izseljencev, potomci izseljenih iz prve skupine), delujoči v društvih ali pa ne,
- izseljeni v Nemčijo okoli leta 2000 in kasneje, delujoči v društvih ali ne.

Del raziskave je temeljil na terenskem delu v Nemčiji ali v Sloveniji, del intervjujev pa je potekal v pisni ali ustni obliki prek elektronskih medijev (elektronske pošte, skype), od marca do junija 2017.

Opazovanje z udeležbo temelji na predhodnih udeležbah na posvetih slovenskih organizacij v Nemčiji (2012–2017: Bad Urach 2012, Baasem 2013, Althütte 2014, Wiesbaden 2015, Baasem 2016), vključno z zadnjim, 22. posvetom v letu 2017 (Violau, 21.–23. 4. 2017), ko so bili opravljeni najnovejši intervjuji na terenu. Na posvetih se niso izvajali le polstrukturirani intervjuji, ampak tudi okrogle mize, ki so dodatno osvetlile kompleksnost raziskovalnih vprašanj. Druga opazovanja z udeležbo so bila izvedena na

priredivah Dobrodošli doma (Ljubljana 2013, Škofja Loka 2014, Ljubljana 2016), vključno z letošnjim (Rakičan, 8. 7. 2017).

Udeleženci in udeleženke 22. posveta slovenskih organizacij v Nemčiji med predavanji, Violau 2017 (foto Marijanca Ajša Vižintin)

Intervjuji so se izvajali tudi v Sloveniji, ko so Slovenci, živeči v Nemčiji, obiskali svojo izvorno državo, večinoma z namenom obiska sorodnikov in/ali dopustovanja, po predhodni najavi po e-pošti.

Preko elektronskih sredstev so bili izvedeni na več načinov:

- preko skypa,
- preko elektronskega vprašalnika,
- intervjuvanci so odgovore zapisali v wordov dokument in jih poslali po e-pošti.

Velika večina ljudi se je odločila za intervju v živo na terenu ali po skypu (posneto na diktafon ali mobilni telefon), le malo se jih je odločilo za pisanje odgovorov.

Iz skupne količine predhodno zbranega in dotlej s teh vidikov še neobdelanega gradiva je bilo za potrebe tega poročila izbranih deset predhodnih intervjujev, opravljenih z

dvanajstimi udeleženci 19. posveta slovenskih organizacij v Nemčiji (Althütte, 9.–11. 5. 2014); intervjuji s posameznimi / več osebami so lahko sestavljeni iz več posnetkov.

V projektni zbirki raziskovalnega gradiva na ISIM je kot rezultat tega projekta (kot na novo pridobljeno raziskovalno gradivo) shranjeno: v pisni obliki 2 intervjuja (poslano v wordovem dokumentu ali rešeno preko spletnega vprašalnika), na zvočnih posnetkih 10 intervjujev z 11 osebami (intervju preko skypa ali v živo, posneto na mobitel / diktafon), skupaj 13 intervjujev s 14 osebami. Opravljenih je bilo tudi nekaj neformalnih pogovorov z mladimi, ki niso bili posneti (npr. v enem od lokalov v Münchnu, kjer je kavo postregla mlada Slovenka, pogovor ni upoštevan). Nekateri so se odločili za anonimnost. Tudi ti intervjuji s posameznimi / več osebami so lahko sestavljeni iz več posnetkov; nekateri intervjuji so bili opravljeni z istimi osebami kot leta 2014, vendar z nove perspektive, skladno s cilji tega poročila.

ANALIZA ZBRANEGA GRADIVA

Skupaj je iz leta 2014 in 2017 za potrebe tega poročila uporabljenih 23 intervjujev, v katerih je sodelovalo 26 oseb. Približno polovica intervjuvancev ima srednješolsko izobrazbo, polovica pa terciarno. V tem poročilu niso navedeni dobesedni navedki intervjuvanih, ampak le povzetki njihovih mnenj, stališč ali opažanj, in to brez imen.

Med vzroki za odhod intervjuvanih iz Slovenije v Nemčijo prevladuje zaposlitev, tako v sedemdesetih in osemdesetih letih 20. stoletja kot na začetku 21. stoletja, tej pa sledita ljubezen in/ali študij. Eden od partnerjev se je pridružil drugemu, ki je že delal v Nemčiji, včasih je bil to Slovenec/ka, včasih Nemec/ka, ali pa je bila ljubezen razlog, da je priseljeni/a v Nemčiji ostal/a. Tako z zaposlitvijo kot z ljubeznijo je bila povezana tudi okoliščina, da so se nekateri intervjuvanci rodili v Nemčiji, še pogosteje pa se je zgodilo, da so nekaj let otroci, katerih starši so se izselili v sedemdesetih oz. osemdesetih letih 20. stoletja v Nemčijo, živeli pri starih starših / enem od staršev v Sloveniji, v Nemčiji pa so se jim pridružili kasneje. Vsi intervjuvani še nimajo svojih partnerjev in/ali otrok. En sogovornik živi ločeno, on je zaposlen v Nemčiji, žena in otroci živijo v Sloveniji.

GLAVNA SPOZNAVANJA

Glavno spoznanje in izhodišče je raznolikost – raznolikost izkušenj in raznolikost ohranjanja, razvijanja, uresničevanja slovenstva v Nemčiji. Slovenci v Nemčiji so s 27 društvi, z 10 katoliškimi misijami, 6 napotenimi učiteljicami, učitelji dopolnilnega pouka slovenščine (leta 2017) ter z rednimi letnimi srečevanji na posvetih (22. posvet leta 2017) in folkloriadah (31. folkloriada leta 2017) vsekakor ena najdejavnějšíh slovenskih izseljenskih skupnosti. Nikakor pa niso monolitna ali homogena skupnost: že v izhodišču smo v raziskavi izhajali iz treh skupin Slovencev in njihovih potomcev, delujočih v društvih ali ne: 1) t. i. prva generacija izseljencev, izseljena v sedemdesetih ali osemdesetih letih 20. stoletja); 2) njihovi otroci, rojeni v Nemčiji, ali tisti, ki so nekaj let preživeli pri sorodnikih v Sloveniji, potomci izseljenih iz prve skupine; 3) izseljeni v Nemčijo od okoli leta 2000 do danes. Toda – tudi znotraj teh treh večjih skupin lahko govorimo o raznolikosti izkušenj in ohranjanja slovenstva med slovenskimi izseljenci in njihovimi potomci. Govorimo lahko o različnih izhodiščih v Sloveniji, o različnih izkušnjah v Nemčiji, prvih in kasnejših, o različni izobrazbi, o različnih željah po (ne)vrnitvi v Slovenijo, o želji po stikih z drugimi Slovenci ali pa ne itd.; ta raznolikost ni navzoča le med skupinami, ampak tudi znotraj skupin.

Ohranjanje slovenske identitete

Slovenci in njihovi potomci v Nemčiji so ohranjali in ohranjajo slovensko identiteto na različne načine: doma govorijo slovensko, in da ne bi govorili slovensko samo doma, je pomembno druženje v slovenskih društvih ter pošiljanje otrok k dopolnilnemu pouku slovenščine. Nekateri najdejo večino točk družbenega povezovanja, kulturnega udejstvovanja in druženja znotraj slovenske skupnosti, medtem ko je nemško okolje (z vso svojo raznolikostjo, nikjer ni homogeno nemško) bolj povezano s službo in/ali s prijatelji.

Velik del svojega prostega časa namenjajo slovenskim društvenim dejavnostim, to jim zelo veliko pomeni:

- Delovanje v slovenskih društvih, praznovanje državnih in drugih praznikov.
- Srečevanje na posvetih, folkloriadi, sestankih koordinacije društev.

- Obiskovanje dopolnilnega pouka slovenščine. Na nemških področjih, kjer ne delujejo slovenska društva, opravlja pomembno vlogo ohranjanja slovenske identitete redno organiziran dopolnilni pouk slovenščine.
- Dejavnosti v slovenskih župniščih, priprave na verske obrede (obhajilo, birma), maše – npr. v Stuttgartu poteka vsako nedeljo ob 16. uri maša v slovenščini, to cerkev pa si slovenska skupnost deli z nemško in albansko skupnostjo.

Udeleženci in udeleženke folklorne delavnice, Violau, Nemčija, 2017 (foto Marijanca Ajša Vižintin)

Slovenski izseljenci in njihovi potomci v Nemčiji so veliki promotorji slovenske kulture, kulinarike, turizma. Za to skrbijo, ko imajo otroci predstavitve v šolah (govorne vaje, seminarske naloge ali srečevanja staršev), na medkulturnih prireditvah po nemških mestih, ko se v povorkah ali na stojnicah predstavljajo tudi slovenska društva, streže se slovenska hrana, vino, delijo se slovenski turistični katalogi.

Pogosto obiskujejo sorodnike v Sloveniji, nekateri vsak drugi mesec in/ali med vsakimi počitnicami ali med vsakim možnim dopustom. Doma, v Sloveniji, jih sorodniki zelo lepo in radi sprejmejo. Nekateri sorodniki občasno obišejo Slovence in njihove potomce, živeče v Nemčiji, tudi v Nemčiji. Navijajo za slovenske športnike. Večinoma ponosno povedo, da so Slovenci – ne glede na to, ali so dejavni v društvih ali ne. Nekateri pa se s tem, da so Slovenci, ne ukvarjajo.

Ena od intervjuvank je navedla, da se je kot otrok nenehno aktivno udeleževala dejavnosti v slovenski skupnosti (društvo in društvene dejavnosti, dopolnilni pouk slovenščine), tako da ji je bilo to že preveč in je pogrešala, da bi v družini v prostem času počeli tudi druge stvari, nepovezane z ohranjanjem slovenske identitete. Zato zdaj svojim otrokom omogoča izbiro, ali želijo iti k dopolnilnemu pouku slovenščine ali k folklori: nekateri gredo, drugi ne, nekateri hodijo nekaj let, potem prenehajo.

Pri stikih s sorodniki v Sloveniji – večinoma ohranjajo stike s sorodniki in prijatelji, s katerimi so stkali prijateljske vezi pred odhodom iz Slovenije – so poleg telefona vedno bolj pomembni elektronski mediji in e-omrežja, med njimi so največkrat omenjeni: Facebook, WhatsApp, Viber, »četanje«/klepetanje, e-pošta. To bi bilo pomembno upoštevati tudi pri obveščanju o društvenih dejavnostih, mlade danes najbolj dosežemo preko e-medijev.

Prometne povezave so cenejše in hitrejšje, kot so bile pred leti, pogosto se povezujejo na poti Slovenija–Nemčija preko prevozov (prevozi.org, blablacar.com), cenovno ugoden je Flixbus. Tisti s severa Nemčija uporabljajo letalske prevoze, ki so se zadnja leta tudi precej pocenili in so dostopnejši. Ljudje iz Bavarske se pogosto vozijo domov, npr. vsak drugi vikend, Slovenija je blizu.

Zakaj ne (samo) slovenska identiteta? Nekateri se z vprašanjem ohranjanja slovenske identitete sploh ne ukvarjajo. Hodijo v službo, se družijo z različnimi ljudmi. Z njimi se povezujejo zaradi skupnih interesov, skupnega preživljanje prostega časa, iste šole, v katero hodijo otroci, zaradi iste službe. Z ljudmi se ne družijo zaradi njihove etničnosti, ker so Slovenci ali pa niso, ampak zaradi skupnih življenjskih pogledov in dejavnosti v prostem času.

Pogosto je omenjeno druženje z Bosanci, Srbi, Hrvati, Črnogorci in Nemci. Mnogi odraščajo, živijo tudi v etnično / jezikovno mešanih oz. sestavljenih družinah. Obiskovanje dopolnilnega pouka slovenščine je še posebej pomembno, če doma ne govorijo (pogosto) slovensko.

Povezovanje

Povezovanje se zdi mnogim pomembno, saj le tako tudi na nemških tleh dobijo občutek, da so tam tudi drugi Slovenci, da otroci tudi iz drugih ust slišijo slovensko besedo, ne le v domači hiši. Ponujene možnosti že obstoječega povezovanja Slovencev v društvih so za mnoge pomembna oblika podpore, na katero se posamezniki najprej in zavestno obrnejo – tudi novopriseljeni okoli leta 2000 ali kasneje. Kar nekaj intervjuvancev je navedlo, da so takoj po preselitvi začeli z iskanjem informacij, kje v njihovi bližini deluje katero od slovenskih društev. Stik s Slovenci ali njihovimi potomci je zanje zelo pomemben, čutijo, da so z »domačimi« in jim je lažje. Iščejo družbo, druženje.

Pomembno povezovalno vlogo na jugu Nemčije prevzema zadnja leta, po mnenju nekaterih udeležencev, Generalni konzulat v Münchnu, predvsem na gospodarskem področju. Še pred tem pa je na jugu Nemčije pomembno povezovalno vlogo med slovenskimi društvi prevzela Koordinacija slovenskih društev za južno Nemčijo. Mnogi intervjuvani naštejejo več slovenskih društev v svoji bližini, obiskujejo redno prireditve v svojem društvu ter posamezne prireditve sosednjih društev v bližini, kolikor se da, obiskujejo folkloriado in posvete slovenskih organizacij v Nemčiji – drugi ne vedo za nobeno slovensko društvo, slišali so, da obstajajo, vendar ne vedo, kje, in jih niti ne zanima.

Tretja skupina (novopriseljeni okoli leta 2000 in kasneje): ko poiščejo z društvi ali z obstoječo FB skupino Slovenci v Nemčiji stik, se pogosto obračajo nanje z zelo konkretnimi vprašanji, povezanimi z urejanjem dokumentacije za bivanje, zaposlitev, zavarovanje, plačevanje davkov, priznavanje izobrazbe, pridobivanje novih kvalifikacij, prevozi iz Slovenije v Nemčijo in nazaj ipd. Mnogim se zdi najtežje v Nemčiji poiskati stanovanje (težko je najti primerno stanovanje, zelo so draga), težje kot zaposlitev. Nekateri med novopriseljenimi, ki so se najprej obrnili na društva ali FB Slovenci v Nemčiji z vprašanji o urejanju dokumentacije, se kasneje udeležijo posameznih slovenskih prireditev in/ali postanejo člani društev. Stike s Slovenci in podporo pri njih najdejo novopriseljni Slovenci v Nemčiji včasih tudi zunaj društev, med Slovenci v službenem okolju, v okolju, v katerega so se priselili, pogosto preko družbenih omrežij.

Eden od intervjuvancev je poudaril, da želi zdaj, ko se je v Nemčiji ustalil, deliti svoje izkušnje in biti v podporo novim prišlekom, zato se je odločil za bolj aktivno sodelovanje v okviru že obstoječih slovenskih dejavnosti v Nemčiji. Najprej pa je potreboval nekaj let zase in za svojo partnerko, o čemer lahko več preberemo tudi v nadaljevanju.

Franc Kolman, Marijanca Ajša Vižintin, Olga Habjanič, Zvone Štrubelj, 17. posvet slovenskih organizacij, Bad Urach, 2012

Vzroki za (ne)povezovanje

V posameznih življenjskih obdobjih ohranjanje slovenske identitete ni na prvem mestu, ostaja manj časa za aktivno (so)delovanje v slovenski skupnosti, ki zahteva veliko prostega časa. Pri drugi skupini sodelujočih v naši raziskavi (potomci prve generacije izseljencev) so vzroki za nepovezovanje lahko poroka (ali nova družinska skupnost), selitev, nova služba, majhni otroci. Ko imajo majhne otroke, pridejo v ospredje druženje z vrstniki, družinami, vrtci, šolami. Vse to se lahko odvija tudi zunaj slovenske skupnosti – ali deloma v slovenski skupnosti, deloma pa v drugi lokalni nemški in drugi raznoliki

priseljenski skupnosti. Ena intervjuvanka je navedla, da je hčerka obiskovala dopolnilni pouk slovenščine tri leta, potem pa to ni bilo več časovno izvedljivo, ker so dobili še enega dojenčka. Pri tretji skupini sodelujočih (ki so prišli okoli leta 2000 ali kasneje) je več intervjuvanih oseb navedlo vzroke za nepovezovanje z obstoječimi oblikami društvenega delovanja. Nekateri so navedli, da nimajo časa, drugi, da jih to sploh ne zanima.

Predvsem pa so mnogi povedali – tako zase kot za druge – da novopriseljeni potrebujejo najprej nekaj let zase: da se naučijo jezik novega okolja, če ga še niso znali, da si najdejo službo, stanovanje, da se naučijo številnih (nenapisanih) družbenih pravil vedenja in vzorcev, ki jih želijo spoznati, da se lahko v družbi znajdejo, da si ustvarijo finančno stabilnost. Po nekaj letih, ko se počutijo v Nemčiji kolikor toliko domače, sami in zavestno poiščejo stike z drugimi Slovenci in s slovenskimi društvi, in to iz različnih razlogov: v njih se prebudi želja po ohranjanju slovenske identitete, po druženju z »domačimi«. Predvsem ko dobijo otroke (osnovnošolske starosti), se jim zdi pomembno, da imajo otroci možnost obiskovanja dopolnilnega pouka slovenščine – in da lahko še kje drugje govorijo slovensko, ne le doma.

Eden od intervjuvancev je dejal, da nima časa za druženje, da je prezaposlen za kakršne koli druge dejavnosti. V Nemčiji je zaposlen za določen čas, družino ima v Sloveniji. Prosti čas, kolikor ga ima, namenja njim – in se z okoljem, slovenskim ali nemškim ali katerim koli že, ne ukvarja.

Na vprašanje, kaj bi jih zanimalo, da bi se vključevali v povezovanje in druženje s slovenskimi društvi, z drugimi Slovenci, so nekateri odgovorili, da ne vedo, drugi so dali konkretne predloge: športne dejavnosti, več dejavnosti za otroke (preveč je dejavnosti samo za starejše), ne samo kultura, petje, ples, ampak gospodarsko povezovanje. Nekaterih kakršno koli kulturno udejstvovanje sploh ne zanima, zanimajo pa jih koncerti (slovenske) sodobne glasbe različnih zvrsti, gledališče, »žuri«, neorganizirano občasno druženje (ob kavi), ki temelji na skupnih interesih, ne na etničnosti, klepet (v slovenščini, brez obveznosti).

Pomemben je še naslednji premislek nekaterih sodelujočih: tako zaradi cenejših in hitrejših prometnih povezav in rednih stikov z domačimi preko FB, skype, vibra itd. kot tudi zaradi možnosti spremljanja dogajanja v Sloveniji po spletu, televiziji ipd. nekateri menijo, da je potreba po druženju v društvih in v organiziranih dejavnostih manjša, kot je bila pred desetletji, saj je na voljo, kot je razvidno zgoraj, veliko drugih oblik ohranjanja stika s slovenščino, z vsem, kar predstavlja slovenstvo, in z ljudmi.

Vloga Slovenije

Društveno dejavni intervjuvanci menijo, da Slovenija s svojo podporo pri kulturnem delovanju (razpisi Urada za Slovence v zamejstvu in po svetu) naredi veliko. Vlogo države vidijo predvsem v podpori pri ohranjanju slovenske kulture, pri urejanju uradnih dokumentov, pri vračanju v domovino.

V intervjujih so bili podani tudi predlogi za spremembe. Sogovorniki so omenjali potrebo po večji prisotnosti določenih politikov, gospodarstvenikov, želeli so si več sodelovanja na gospodarskem nivoju, da bi slovenski politiki spoznali, da je dežela Bavarska izredno pomembna za Slovenijo. S tem bi se odprlo več možnosti za slovenske poslovneže na Bavarskem. Eden od intervjuvancev meni, da bi morala Slovenija več narediti glede svoje prepoznavnosti, da bi ljudje spoznali Slovence kot zanesljive delavce, ki so v Sloveniji pridobili veliko znanja. Društva naj prav tako delujejo tudi na področju gospodarskega poslovanja Slovenije, menijo nekateri.

Možnost vračanja

Nekateri pričakujejo, da se bodo vrnil v Slovenijo, ko bodo upokojeni. Nekateri po tem hrepenijo. Nekateri so se vrnil, drugi se vračajo oz. živijo med Slovenijo in Nemčijo. Nekateri pa so se vrnil v Slovenijo – in prišli nazaj v Nemčijo, ker se je tudi v Sloveniji vse spremenilo, ljudje, družba.

Nekateri so mislili, da se bodo v času upokojitve vrnil v Slovenijo, vendar to ni več tako preprosto (nekateri otroci so se poročili in imajo zdaj v Nemčiji že vnuke, pravnuke, drugi so se poročili v Slovenijo). Pomisleke imajo tudi glede določenih storitev, kot priča

naslednji primer. Ena od intervjuvank bi se vrnila v Slovenijo zaradi njenih naravnih lepot (planinski pohodi, Jakobova pot, kolesarjenje), obiskovanja kulturnih prireditev (opera, gledališče, koncerti), zaradi druženja s sorodniki, sošolci, prijatelji. Vendar se ne bo. Tudi če ne bi bila vezana na nemškega partnerja in otroke, ki bodo ostali v Nemčiji, kjer imajo službe in družine, bi imela pomisleke glede vračanja, in to zaradi zdravstvenih uslug (po pripovedovanju rojakov, ki so se za vedno vrnil iz tujine, so zelo pomanjkljive, zdravstveno/strežno osebje – še posebej medicinske sestre – pa se ima za »bogove«).

Nekateri mladi, rojeni izseljencem v Nemčiji v sedemdesetih in osemdesetih letih 20. stoletja, bi se takoj vrnil v Slovenijo, če bi v Sloveniji dobili svoji izobrazbi primerno zaposlitev in plačilo, primerljivo z nemškim. Nekateri so že začeli z iskanjem službe v Sloveniji, vendar niso našli nič primernega, zato ostajajo v Nemčiji, v Slovenijo pa hodijo redno, zelo pogosto na počitnice, dopust, počitek.

Drugi ocenjujejo, da za vrnitev v Slovenijo ni nobenih možnosti, ne finančnih ne kariernih. Nekateri se ne želijo vrniti v Slovenijo, sploh ne razmišljajo o tem (tako rojeni v Nemčiji, torej potomci izseljencev v sedemdesetih in osemdesetih letih 20. stoletja, kot novopriseljeni okoli leta 2000 in kasneje). V Nemčiji se počutijo dobro, zadovoljni so s službo, plačilom, z družbenim življenjem. Mnogi mladi si želijo odpotovati še kam drugam po svetu, ne le po Sloveniji in Nemčiji.

Eden od intervjuvanih je poudaril, da se nikakor ne želi vrniti. Nemčija postaja dom, tu je dobil službo. Vložil je veliko truda v to, da mu je uspelo, da je prišel do tu, kjer je zdaj. Če bi odšel nazaj v Slovenijo, bi bil razveljavljen ves ta trud in vložek energije. Družino bi si ustvaril v Nemčiji, saj se mu zdi nemško okolje varno okolje v smislu postavljenih sistemov (zdravstvo ipd.). Osnovni princip v Nemčiji je »pomagati človeku«.

Mogoče je ena največjih razlik med različnimi generacijami tudi v tem, da mlajša generacija (tako rojeni v Nemčiji kot novopriseljeni) ne gradi hiš v Sloveniji in večinoma ne razmišlja o vrnitvi v Slovenijo. Novopriseljeni iz Slovenije v Nemčijo okoli leta 2000 in kasneje imajo o Sloveniji tudi manj idealizirano sliko kot prej izseljeni, meni eden od intervjuvancev.

Primerjava med Slovenijo in Nemčijo

Kot pomemben del in odraz slovenske identitete – za razliko od nemške – mnogi intervjuvanci povedo, da je slovenska hrana bolj okusna, ljudje so prijaznejši in bolj gostoljubni (npr. v družbi Slovenci plačajo pijačo vsem, Nemci vedno le vsak zase), glasba je prijetnejša.

Glede sprejetosti imajo intervjuvanci različne izkušnje, nekateri so se počutili dolgo nesprejete, drugi menijo, da so Nemci kot Slovenci: potrebujejo nekaj časa, da te spoznajo, potem te sprejmejo.

Mnogi menijo, da tudi življenje v Nemčiji ni preprosto. Nekateri ocenjujejo, da ko primerjaš stroške (davki, najemnina, zavarovanje), ostane ravno toliko kot v Sloveniji, le da v Nemčiji lažje dobiš službo. Eden od intervjuvancev meni, da je treba v tujini »za isti denar« še več delati kot v Sloveniji. Delovni proces je bolj strukturiran (malica od 12. do 13. ure), samodisciplina, manj maneverskega prostora. Malice in prevozi se ne plačujejo, vendar dobiš višjo plačo.

Nekateri kot veliko slabost navajajo zgodnjo selektivnost nemškega šolskega sistema. Eden od intervjuvanih zato ne razmišlja o združitvi družine v Nemčiji, ampak živijo ločeno (on v Nemčiji, žena z otroki v Sloveniji), želi, da otroci hodijo v šolo v Sloveniji.

Eden od intervjuvanih izpostavlja kot veliko prednost, če prideš v Nemčijo z doktoratom, meni, da to cenijo. Nekateri pohvalijo nemško urejenost, sistematičnost, doslednost, predvsem pa spoštovanje do vseh zaposlenih in do vseh poklicev, redno izplačevanje plač.

Eden od intervjuvancev meni, da je Nemčija do priseljencev bolj prijazna kot Slovenija (kot potomec priseljencev v Sloveniji je doživel zmerjanje v šoli, diskriminacijo kot otrok v Sloveniji). Sočasno nekateri tudi v Nemčiji izpostavljajo primere diskriminacije in navajajo, da se morajo priseljenci dvakrat bolj dokazovati kot Nemci in dvakrat bolj garati, se truditi (v šoli in službi).

SLOVENSKI IZSELJENCI IN NJIHOVI POTOMCI V AVSTRIJI

Izvajalec: Aleksej Kalc

ORIS STANJA

Avstrija je najpogostejša destinacija sodobnega izseljevanja slovenskih državljanov. Sodi tudi med zgodovinske cilje slovenskega izseljevanja, saj so se na njeno današnje ozemlje Slovenci množično in kontinuirano izseljevali že za časa avstro-ogrske monarhije, v obdobju med svetovnim vojnama in v dobi socialistične Jugoslavije. Kot smo na kratko omenili že v predstavitvi svežnjev raziskave, je Avstrija med državami sodobnega priseljevanja Slovencev posebna iz več razlogov:

- V njej živi avtohtona slovenska narodna skupnost, ki je zakonsko priznana in kot taka uživa posebne manjšinske pravice. Skupnost je dobro organizacijsko strukturirana, ima svoje šolske, kulturne in gospodarske ustanove, ki institucionalno skrbijo za ohranjanje in gojenje slovenske identitete ter narodnih vrednot med slovenskim prebivalstvom. To velja za Koroško, v katero se razteza slovensko etnično ozemlje.
- Druga posebnost je, da je Avstrija Sloveniji sosednja država, kar dopušča širši spekter migracijskih gibanj: poleg permanentne oziroma trajnejših oblik izseljevanja tudi dnevne čezmejne delovne migracije. Te se z vidika vključevanja in integracije v avstrijsko družbeno okolje ter narodnih identitetnih vprašanj razlikujejo od prvih, saj čezmejni delavci ne zapuščajo svoje izvirne skupnosti in ostajajo zakoreninjeni v jezikovnem in kulturnem okolju matične države.
- Poleg trga dela in poklicnih priložnosti pritegujejo Slovence v Avstrijo tudi drugi dejavniki, in sicer gradbene ugodnosti, s katerimi nekatere občine na Koroškem privabljajo prebivalstvo kot protiukrep izseljevanju domačinov in depresivnim demografskim razmeram.
- Nadaljnja posebnost je še, da zaradi sosedstva, obojestranskih obmejnih stikov in izmenjav ter neposrednejšega poznavanja razmer Avstrija ni percepirana kot »prava« tujina, čeprav dejansko to je, kar lahko v vsakdanjem življenju migranti občutijo na različne načine.

Zaradi teh značilnosti so slovenski priseljenci v Avstriji specifičen primer za analizo oblik sodobnega izseljevanja, identitetnih vprašanj in vsega, kar sodi v sfero ohranjanja oziroma gojenja čuta slovenske pripadnosti in navezanosti na Slovenijo.

POTEK RAZISKAVE

Raziskava se je v Avstriji osredotočila na tri območja, in sicer:

- na Štajersko, točneje Gradec in okolico,
- na Dunaj,
- na Koroško.

Štajerska je med gospodarsko najbolj razvitimi avstrijskimi regijami, ki s svojim trgom dela na vseh nivojih proizvodnje in uslug privablja priseljence najrazličnejših delovnih profilov in specializacij, od navadnih delavcev do kvalificiranih in visoko izobraženih kadrov. Pri tem gre za čezmejne migrante kot tudi za permanentne priseljence. Severna in srednja, tj. nemška Štajerska ter Gradec so bili glavno območje slovenskega priseljevanja za časa Avstro-Ogrske, s to značilnostjo, da večina priseljencev ni ohranila slovenske identitete oziroma se niso razvile organizacije, ki bi preprečile asimilacijo. Na Dunaju ima slovenska prisotnost dolgo tradicijo, ki jo je napajalo priseljevanje, in dunajski Slovenci so s svojo organiziranostjo in dejavnostmi konstitutivni del slovenske narodne skupnosti v Avstriji. Avstrijska prestolnica je s svojim mednarodnim gospodarskim, izobraževalnim in kulturnim utripom pogosta destinacija tudi sodobnih slovenskih migrantov, ki se tudi tu vključujejo v širok spekter delovnih segmentov. Koroška nas je zanimala kot »manjšinski« in torej družbeno, teritorialno in narodno-kulturno strukturiran prostor predvsem z vidika soočanja slovenskih migrantov s tem okoljem.

Raziskava je temeljila na terenskem delu, zbiranje gradiva je potekalo na tri načine:

- z neposrednimi terenskimi intervjuji,
- s pomočjo pisnih intervjujev,
- s pogovori prek skypa.

Izvajali smo polstrukturirane intervjuje, ki so bili vodeni na podlagi okvirnega vprašalnika. Ta je obsegal vprašanja o starosti, krajevnem izvoru, izobrazbi in poklicu intervjuvancev, o razlogih in okoliščinah, ki so botrovali odhodu na tuje, o vključevanju v priseljsko delovno in splošno družbeno okolje, o vezeh in odnosih s Slovenijo, o gledanjih na povezovanje in organiziranost Slovencev v Avstriji in o vračanju v Slovenijo. Neposredni terenski intervjuji in intervjuji prek Skypa so bili globinskega tipa, intervjuvanci, ki so izbrali pisno varianto, pa so izpolnjevali vprašalnik po lastni želji glede izbire vprašanj kot tudi obsega odgovorov.

Intervjuvance smo pridobili na dva načina:

- preko spletnega poziva po družbenih omrežjih, konkretno na naslove, s katerimi je povezana Pavlova hiša/Pavel Haus,
- preko osebnih poznanstev/stikov in dalje s tehniko snežne kepe.

Vabilu k sodelovanju pri raziskavi so se odzvali večinoma višje profilirani strokovni oziroma intelektualni kadri. Iz srednje kvalificiranih in splošnih delavskih vrst ni bilo odziva. Ravno tako se niso oglasili čezmejni delovni migranti, ki pa zaradi zgoraj nakazanih argumentov niso bili v središču pozornosti raziskave. S tretjino oseb, ki so se prvotno odzvale na vabilo k sodelovanju, nismo uspeli uskladiti termina za pogovor oziroma nismo od njih dobili izpolnjenega vprašalnika. Na ponovna vabila niso odgovorile. Opravljenih je bilo tako 16 intervjujev v živo ali preko Skypa, še 6 oseb pa je pisno odgovarjalo na vprašanja iz vprašalnika. Raziskovalec je intervjuje opravil med februarjem in junijem 2017, izpolnjene vprašalnike pa je prejel med februarjem in aprilom istega leta. Teh je 6, zvočnih posnetkov pa 16. Vseh 6 pisnih in 16 zvočnih zapisov hrani Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU.

V raziskavo smo zajeli poleg migrantov iz Slovenije tudi slovenske izseljence iz slovenskega zamejstva v Italiji, ki delajo v Avstriji ali so tam zaposleni njihovi zakonci. Tudi ta del slovenskega etničnega prostora pozna v novem tisočletju vse večjo mobilnost in izseljevanje pripadnikov manjšinske skupnosti, ki ji botrujejo podobni razlogi kot v Sloveniji. Medtem ko je bilo v preteklosti izseljevanje značilno predvsem za Beneško Slovenijo in Rezijo, v zadnjih desetletjih, po razpadu manjšinskega gospodarskega sistema in z globalizacijo trga dela, poklicnih karier in splošnega življenja vse več mladih

uresničuje svoje ambicije zunaj domačega okolja. Zamejske Slovence smo se odločili zajeti v raziskavo tudi zato, ker kot člani narodne manjšine izhajajo iz večjezičnega in večkulturnega prostora. Zrasli so in se oblikovali v vlogi »drugega/drugačnega« in skozi vsakodnevno interakcijo dojemanja sebe v odnosu do pripadnikov, politike, kulture in družbenih značilnosti večinskega naroda.

ANALIZA ZBRANEGA GRADIVA

Predstavitev uporabljenega gradiva: profil intervjuvanih

Med sogovorniki, ki so v Avstriji pristopili k raziskavi, je 7 moških in 15 žensk. Njihova starost se giblje med 30. in 45. letom, nekaj pa jih je mlajših oziroma starejših. Razen enega primera so vsi univerzitetno izobraženi in več jih ima magistrske ali doktorske naslove. Po izobrazbi so inženirji raznih smeri, biologi, ekonomisti, zdravstveni tehniki, jezikoslovci in prevajalci, družboslovci, pedagogi in umetniki. Zaposleni so v industriji in raznih firmah, kot raziskovalci v znanstvenih ustanovah, kulturni delavci, univerzitetni in drugi učitelji, novinarji, višji uradniki in projektni menedžerji v raznih upravah in agencijah, v zdravstvu in sociali, nekateri imajo samostojna podjetja. Večina se je v Avstrijo priselila po letu 2000, nekateri pa že prej, samostojno ali v dveh primerih v otroških letih s starši. Ena sogovornica je bila rojena v Avstriji materi, priseljeni iz Slovenije, in avstrijskemu očetu. Večina jih danes domuje v Gradcu ali v njegovi okolici, manjše število intervjuvanih v Celovcu in na Dunaju.

Okoliščine odhoda ter pristanka v Avstriji

Okoliščine in motivacije, zaradi katerih so se izselili iz Slovenije in ki so jih pripeljale v Avstrijo, sodijo večinoma v okvir karijerne mobilnosti izobražencev, ki so jo pospešili evropski integracijski procesi in odprtje mednarodnega trga zaposlovanja. Samo nekaj primerov je mogoče uvrstiti v tipologijo klasičnega »gastarbajterstva« oziroma želje/eksistencialne potrebe po (kakršnikoli) službi ali boljšem zaslužku. Mnogi so se pred odhodom v tujino že selili po Sloveniji zaradi zaposlitve in tudi v druge države, preden so prišli v Avstrijo. Krajša ali daljša obdobja so preživeli v tujini že med do- in podiplomskim univerzitetnim študijem, nekateri so na tujih univerzah opravili doktorski

študij. Mlajši so bivali v tujini kot erasmusovi štipendisti, ostali kot študenti v okviru drugih programov štipendiranja, kot sodelavci pri mednarodnih projektih. V večini teh primerov so študijska ali delovna izkušnja v tujini in z njo povezane okoliščine vplivale na kasnejšo izseljensko izbiro. Pripadniki »erasmusove generacije« pa imajo mobilnost že vgrajeno v viziji in načrtovanju svojega življenja. Tujine ne razumejo kot take ali kot ene od možnih variant pri iskanju zaposlitve. Študijska in delovna mobilnost po Evropi in tudi izven nje se jim zdi nujna za osebni razvoj in kot način življenja v globaliziranem svetu. Enako velja za vse, ki so zaradi poklica vpeti v mednarodno delovno okolje. Nekateri niso imeli prej nobene izkušnje bivanja in dela zunaj Slovenije.

V Avstriji so se intervjuvanim ponudile zaposlitvene in karijerne priložnosti, pogosto občutno boljši zaslužek in družbeni položaj, mednarodna delovna okolja, možnosti izobraževanja in napredovanja na strokovnem področju. V nekaterih primerih so izselitvi botrovala ljubezenska razmerja. Svoj vpliv pri izbiri Avstrije je imelo sosodstvo s to državo, predhodni stiki, utečeni obiski ter afiniteta do prostora, čeprav konkretnega družbenega okolja večina ni поблиže poznala in se mu je morala šele prilagoditi. Nekatere je v Avstrijo privedel splet okoliščin, ne da bi prej izrecno razmišljali o tej destinaciji.

Navedimo nekaj konkretnih primerov v ilustracijo teh okoliščin in izbir.³ Marko se je med študijem elektrotehnike mudil na praksi na Irskem, kjer je pridobil doktorat in se zaposlil. »Bilo mi je vseeno kam grem na prakso, Japonsko, Kolumbijo ... hotel sem od doma, čim dlje in čim več časa.« Po sedmih letih si je zaželel povratka v Slovenijo in iskal primerno delo. Ponujena so mu bila mesta, ki so ustrezala njegovim kvalifikacijam in specializacijam, a pogoji dela in višina plačila niso bili primerljivi s tistimi, ki jih je imel na Irskem. Zato je sprejel ponudbo v neki veliki firmi v Gradcu, kjer je lahko bolje uveljavil in razvil svoja strokovna znanja, zasedel vodstveno mesto in znatno izboljšal svoj gmotni položaj. Za njim je v Gradec prišla žena Marija, ki se je zaposlila na področju socialnega skrbstva, dokler ni dobila v Sloveniji mesta višješolske profesorice. Na ta način je postala »povratna« čezmejna delavka na relaciji med Gradcem in Ljubljano.

Saša je po študiju biologije v Sloveniji izkoristil ponudbo raziskovalnega dela v Nemčiji. Po štirih letih in opravljenem doktoratu je ugotovil, da mu je Slovenija pretesna in da je

³ Imena sogovornikov so spremenjena.

njegova kariera ter življenjska bodočnost v širšem svetu. Vrnil se je v Nemčijo in se nato preselil v Gradec. Že 10 let je tam raziskovalec s svetovno odmevnimi dosežki na medicinskem področju. Ekonomist Janez se je za tujino odločil v želji po boljših delovnih pogojih in višjem plačilu. Na Dunaju je bil sprejet v službo pri evropskih organizacijah. Elektronski inženir Loris se je po večletni izkušnji v slovenskem podjetju v Italiji preselil v Gradec, kjer dela pod veliko boljšimi pogoji v eni izmed številnih mednarodnih elektronskih firm. Pravnika Emila je službena pot, ki se je začela leta 2010, pripeljala do Dunaja preko evropskega parlamenta v Bruslju, Londona, Bratislave. Ravnokar pa se je vrnil v rodni Trst, kjer je nastopil delovno mesto v šolski upravi. Njegova mobilnost je povezana z željo, da bi živel »čim bliže« ženi, ki je delala v Amsterdamu, na Dunaju in sedaj v Gradcu. Aleša in Miro sta na Dunaj pripeljala podiplomski študij in znanstveno delo v raziskovalnih ustanovah. Prevajalec Peter se je po študijski in delovni izkušnji na Škotskem ter v Španiji vrnil v Trst. Tu je imel dobro službo kot projektni manager, a je sledil partnerici, ki se je službeno preselila na Dunaj. Tam je zaposlen v mednarodni izobraževalni ustanovi.

Ekonomistka Darka se je leta 2011 z otroki pridružila možu, ki je po delu v Nemčiji našel zaposlitev v Gradcu. Sama je zaposlena v nabavnem oddelku večje firme. Slavistka Ksenija je prej učila slovenščino med slovenskimi izseljenci v Švici, danes je lektorica v Celovcu in še naprej poučuje slovenščino na nemškem Štajerskem in Koroškem, biva pa v Mariboru. Tudi Sonja in Majda sta se v Gradec preselili zaradi profesorskega oziroma vzgojiteljskega dela. Prva je prišla na dveletni »intermezzo« v življenju, da bi si privoščila izkušnje v tujini, ki je ni imela priložnosti udejanjiti v mlajših letih. Tjaša je šla za fantom, ki je delal v Gradcu. Ne zaradi kariere, temveč »da poskusi«. Delala je na agenciji za socialno delo, najprej kot praktikantka, potem stalno. Nadjo sta v Celovec privedli diplomska naloga o koroških Slovencih in ljubezenska vez.

GLAVNA SPOZNAVANJA

Občutek tujstva

Izkušnje, ki so jih intervjuvanci imeli pri vključevanju v življenjsko okolje, in odnos, ki so ga z njim vzpostavili, so koristni za razumevanje, kako se v njem vidijo in kako pojmujejo svojo identiteto. Z vidika organizacije, birokracije in drugih praktičnih vidikov nastanitve in sistemizacije se v glavnem niso srečevali z resnejšimi težavami. Zaposlenim pri velikih firmah je bila nastanitev olajšana, ker so jim pri tem pomagali delodajalci, na primer z nudenjem začasnega stanovanja. Drugače so postopki za najem stanovanja, za vzpostavitev delovnega razmerja z delodajalcem, za ureditev davčnega statusa in plačevanja davkov predstavljali za mnoge na začetku nekoliko težji moment. Večinoma je bilo tako zaradi nepoznavanja jezika. Birokracije pa je bilo relativno malo, po mnenju vseh so pravila v Avstriji jasna in vselej spoštovana. »Vsi uradni dokumenti so v nemščini, polno izrazov, ki jih nisem poznal. To je bila edina neprijetnost, nisem razumel, kaj hočejo od mene. Ta postopek moraš razumet.« (Aleš) »Ko zadevo razumeš in spoznaš, vidiš, da je vse logično in urejeno. Dovolj je spoštovati predpise. Preseneti spoštovanje rokov in zakonov.« (Janez) Avstrija je mnoge presenetila s še boljšo urejenostjo, kot so si jo predstavljali. Cenjen je tudi korekten in prijazen odnos, ki so ga bili deležni na uradih in pri osebju, in seveda socialni transferji, ki so jih nekateri lahko koristili že ob prihodu, na primer za materinstvo. »Vedno sem imela zelo dobre izkušnje na raznih uradih, pri zdravnikih, v trgovini ter tudi v šoli in vrtcih.« (Darka)

Bolj raznolike so izkušnje vživljanja v družbeno okolje in počutje v njem. To je odvisno od kraja, v katerem intervjuvanci živijo, poklica oziroma delovnega mesta in seveda subjektivnega čutenja. Razlike so tudi med odnosi znotraj delovnega kroga in odnosi s širšim družbenim okoljem. Na delovnem mestu intervjuvanci kot tujci v glavnem niso imeli neprijetnih izkušenj. Za velike firme, inštitute, univerze in razne agencije sta sploh značilni mednarodna sestava osebja in kozmopolitska narava odnosov. Mnogi intervjuvanci imajo med delovnimi kolegi ljudi od vsepovsod, tako da se ne postavlja vprašanje »tujstva« ali »drugačnosti«. Narodna, jezikovna in kulturna heterogenost je nekaj normalnega in zaželena je raznolikost, ki jo ljudje prinašajo iz drugih okolij. Resnejših problemov tudi ni bilo v bolj »avstrijsko obarvanih« delovnih sredinah. Le

nekateri so občutili in še čutijo določeno nelagodje. »Krajevno Gradca nimam za tujino, se pa kar pogosto čutim kot tujka. V službi so rabili precej časa, da so me sprejeli, in šef me še vedno na razne načine opozarja na mojo 'drugačnost'. Zdi se mi, da še vedno nisem čisto enakopravna. Drugače pa nimam nekih slabih izkušenj.« (Darka) Trše je bilo soočenje z delovnim okoljem intervjuvanke, ki je v Avstrijo prišla pred tremi desetletji in v iskanju zaslужka, ne glede na poklic. »Bil si Ausländer. Morala sem se sproti dokazovati, na vsakem delovnem mestu posebej. Nisem nikdar jamrala. Sama sem vzgojila dve hčerki. Sprejemali so me tako, kot sem se počutila. Razumela sem, da se moram naučiti jezika in narečij. En Avstrijec lahko dela 80 %. Kot tujec tega ne moreš. Če si pošten, te ne morejo odpustit. Skozi moraš vozit maksimum.« (Lucija) Podoben občutek ima tudi Mira, najmlajša intervjuvanka, raziskovalka v mendarodnem znanstvenem inštitutu na Dunaju, vendar bolj zaradi tempa in pritiska, ki so mu mladi raziskovalci podvrženi. »Avstrijci znajo uživati, ampak delajo veliko. Mi priseljenci pa delamo še več, ker imaš občutek, da moraš pokazati več, da te bodo enako gledali. Pod to šefico je sploh suženjstvo. Enkrat bi rada izkusila pravo kreativno znanje, ki vključuje eksperimentiranje in razmišljanje, ne samo storilnost.«

Občutek »tujstva« se na razne načine kaže v razmerju s širšim družbenim okoljem. Pri nekaterih je bil dolgo prisoten, ker so pač prišli od drugod in zaradi skrbi, kako se bodo vključili in kako bodo sprejeti, kljub temu da sta Gradec in Dunaj multikulturni in odprti mesti. »Še danes, po 15 letih in dobri situiranosti, je to zame tujina. Že prej sem dobro poznala jezik, tu sem imela sorodnike, poznala sem kraj. Vendar, ko to postane okolje tvojega vsakdanjega življenja in moraš funkcionirati v sistemu, občutiš, da nisi del njega. Ko je službe, kjer se počutiš sprejetega, konec, si sam. Leta je trajalo, da te kdo kam povabi, da si tudi v zasebnem življenju povezan. Deset let je trajalo, da sem si uredila vse, kar sem imela doma, od zobozdravnika do prostega časa. Znaš jezik, kultura ti ni nova, ampak moraš na novo urediti vse, kar si imel doma. Da dobiš prave stike, koga pokličeš, greš v kino ...« (Sonja) Nekateri so ta občutek lažje prenesli, ker so živeli v četrti, kjer je bilo dosti priseljencev iz bivših jugoslovanskih republik. Z njimi in tudi z avstrijskimi sosedi so se počutili takoj domače in sprejete. Sčasoma so si ustvarili krog prijateljev, tudi z Avstrijci. Mira, ki biva na Dunaju tretje leto, se spominja, da je na začetku živela z občutkom, da zapušča svoje življenje v Sloveniji. Ko se je vračala, se ji je zdelo, »da na

Dunaju zapuščam eno življenje, v Ljubljani pa postajam bolj normalen človek.« Zdaj pa se počuti doma, ko prihaja iz Ljubljane na Dunaj.

Nekateri opažajo pri Avstrijcih konservativnost in določeno zaprtost, ki pogojujeta vzpostavljanje družbenih odnosov izven ožjih delovnih krogov. O tem pričajo tudi najmlajši intervjuvanci. Eni menijo, da z Avstrijci preprosto nimajo skupnih korenin in skupnih »for«, drugi zaznavajo v njih nekakšen predsodek in vidijo pomembno diskriminanto vključevanja ali izključevanja v njihove družbe v stopnji poznavanja nemščine. »Odnos do priseljencev je odvisen od tega, kako priseljenec obvlada jezik. Če znaš dobro nemško, ni problema. Avstrijci so bolj zadržani, a ni bilo problema. Ko je enkrat zadržanost padla, so se zelo odprli.« (Tjaša) Dejstvo je tudi, da imajo domačini že svoje zaključene družbe in drugačna zanimanja. Avstrijci na Dunaju prihajajo od vsepovsod in se med sabo diferencirajo po regionalnih identitetah. »Z Avstrijci je bilo težko vzpostaviti prijateljstva. V uradu imam kolege iz cele Avstrije, ampak mnogi so s podeželja, se držijo med seboj in komunicirajo v dialektu. Z njimi ni feelinga. Moji prijatelji so sami priseljenci iz drugih držav in vsi znamo, da z Avstrijci nimamo česa iskat.« (Peter) Izkušnje in pogledi na odnos z Avstrijci so seveda različni in odvisni tudi od samopodobe priseljencev. »Prvi občutek je, da so težje dostopni. Ovira je tudi na naši strani, ker si kot tujec zadržan. Tukajšnjih prijateljev pa ne bi znal razlikovati od tistih v Sloveniji. Vsi, Slovenci in Avstrijci, se družimo, se povabimo na dom in kaj skuhamo. Me sprejmejo v svoje življenje. To je vsaj naša generacija. Mi smo na isti valovni dolžini glede velikih tem današnjega sveta, od migrantov od tega, kakšna bi morala biti današnja družba in ni.« (Aleš)

Nekateri so se srečevali s problemom odnosov do tujcev v svojih službenih vlogah. Zaposleni na področju socialnega ali šolskega svetovanja pripovedujejo o pogostih očitkih strank, češ, kaj se bo tujka ukvarjala s socialnimi problemi Avstrijcev. »Ti, jugo ženska, pojdi nazaj, nimaš v Avstriji kaj delat.« (Marija) Podobno so doživeli tudi nekateri intervjuvanci na Koroškem, in to za časa volitev, ko je bila politična klima razgreta in sta protislovensko razpoloženje ter nestrpnost do tujcev prihajala še bolj do izraza kot običajno. »Poleg eksplicitnega pošiljanja čez Ljubelj je tudi energija, ki jo je družba oddajala, sporočala, da človek jemlje delovna mesta in ni zaželen.« (Nadja) Če so intervjuvanci iz Koroške občutili večji pritisk širšega okolja zaradi konservativne

miselnosti, nacionalnega vprašanja in političnih napetosti, so bili deležni v slovenski narodni manjšini odkritosrčnega in prijaznega sprejema. To je prispevalo k lajšanju občutka tujstva.

V enem primeru je nestrpnost prizadela otroka intervjuvanke v šoli. Ker ni znal nemščine, so mu ravnatelj in učitelji pomagali, da je v dveh letih nadoknadil snov in znova pridobil izgubljeno samozavest. En učitelj pa mu je kot tujcu stalno ustvarjal težave. Mladoletnik se je tudi spopadal z nekaterimi sošolci, ki so ga žalili. Zaradi tega je šolo, ki je bila na graškem podeželju, zapustil in se prepisal na drugo v mestu, kjer ni imel več težav. Njegov socializacijski krog pa je še danes sestavljen iz Bosancev, Turkov in drugih priseljencev, s katerimi deli podobno identiteto in čutenja.

Odnosi med okoljem in priseljenci se v času spreminjajo. S sprejemom Slovenije na evropski trg dela se je v Gradcu znatno povečalo število Slovencev, ki se zaposlujejo v različnih sektorjih. Eni so se priselili trajno, drugi začasno, tretji se vozijo dnevno na delo. To je postalo po eni strani normalnost, ker nihče ne potrebuje kot prej dovoljenj. Po drugi strani je v nekaterih intervjuvancih povzročilo neprijeten občutek, da »nas je sedaj toliko, da nas že grdo gledajo.« (Marija) Do nove spremembe je prišlo v zvezi s t. i. begunsko krizo v zadnjih dveh letih. Od takrat se je položaj Slovencev izboljšal, ker so postali »dobri priseljenci«. »Ko sem vpisovala otroka v šolo, sem poslušala sledeče: 'Samo da dobim vas v šolo.' Zavedam se problematike, a tudi to ni fajn. Prej si bil tujec, zdaj si pa dober, ker nisi musliman.« (Marija)

Da se je nemško okolje spremenilo, je mogoče razbrati še iz drugih znakov. Mnogi Avstrijci vsaj na Štajerskem priznavajo napako, da se v nasprotju s Slovenci niso naučili vsaj nekaj sosedovega jezika. To zaradi nacionalnih in ideoloških zadržkov ni bilo nikoli spodbujeno. »Zdaj se to spreminja, morda tudi ker je toliko čezmejnih delavcev, ki so cenjeni. Tudi kolegice potrjujejo, da slušatelji slovenskih tečajev trdijo, da je treba sosedov jezik poznati. Ni bila tako intenzivna ta nota pri sosedih, zdaj je to postalo intenzivno.« (Ksenija) Spremenilo se je celotno ozračje, Gradec je postal multietničen. Tudi v preteklosti je kot območje intenzivnega gospodarskega razvoja sprejemal ljudi od vsepovsod, vendar je deloval asimilacijsko. Z evropsko skupnostjo in padcem meje, še prej pa Jugoslavije, so nastali pogoji za čezmejno sodelovanje. »Odprtost v Radgoni, da

greš prosto čez most. Zdaj ko so spet uvedli kontrole, čutimo, kako normalno je bilo, da greš sem in tja. Ta odprtost je sedaj čisto drugačna kot leta 1988. Slovenci dajo otroka v nemški vrtec, a vidijo korist, da bi otrok znal slovensko in nemško.« (Irena)

Ohranjanje slovenske identitete in jezika

Intervjuvanci doživljajo svojo slovensko pripadnost enako, kot so jo doživljali pred odhodom v tujino. Njihovo čutenje in navezanost na slovenstvo se z izkušnjo na tujem nista spremenila. Identiteta je seveda pridobila še nove elemente in postala kompleksnejša. Podobno velja za odnos do Slovenije kot države in domovine. Nekaterim je lasten občutek »dvojnosti«, ki se sčasoma pojavlja. »V Sloveniji nisem več doma, v Avstriji pa tudi nisem domačinka. Torej sem nekje 'vmes', povsod malo 'outsider', tako se jaz počutim po 15 letih življenja v Avstriji in sploh ni slab občutek.« (Tjaša) Občutek »vmesnosti«, kar ne pomeni oddaljenosti od »slovenskega«, je bil izražen na različne načine. Povezan je z vrsto izkušnje in s subjektivnimi gledanji ter izkušnjami. »Slovenija je, kjer sem doma, ampak po izkušnji v tujini vidim, da ni to ta opevana domovina. Sem Slovenka, pripadam Sloveniji. Poudarjam, da sem Štajerka in imam štajerski temperament, nekdo pravi šarm. To mi omogoča prilagajanje v različnih krajih in situacijah. Zdaj, kaj sem, ne vem točno. Sem ekonomski migrant, ker v Sloveniji ne dobim neke pametne službe, z vidika čustev sem Slovenka.« (Ksenija)

Nekaterim sta slovenska pripadnost in ideja o domovini različna pojma. »Odkar sem v tujini, so se moja gledanja na identiteto spremenila: sama se ne pojmem tujko, ampak se vidim kot Slovenko, ki trenutno živi v tujini oziroma znotraj Evropske unije.« (Majda) Eni se čutijo vezane še na identitetne okvire, v katerih so odraščali in oblikovali svoje poglede na svet. »Jaz sem otrok Jugoslavije, imela sem 21 let, ko je razpadla. Takrat sem izgubila svojo domovino, čeprav sem Slovenka. Enostavno sem bila socializirana v Jugoslaviji. Slovenija kot nova domovina. Je moja domovina, ampak nisem na to navezana. Če je nekdo vedno živel v domovini, ki je naenkrat več ni ... Domovina so danes bolj ljudje v Sloveniji, s katerimi gojim kontakte.« (Maja) Nekateri ponosno izpostavljajo slovensko identiteto, a hkrati poudarjajo: »mi je všeč, da mi ni treba več na vsakem koraku poslušati o istih problemih. Občutek majhnosti naroda pa je tu seveda veliko večji.« (Janez) Ravno tako nimajo pomislekov o svojem slovenstvu v Avstrijo

priseljenci pripadniki slovenske narodne skupnosti v Italiji, identificirajo pa se z »zamejstvom«, s katerim so tesno povezani. Slovenija jim je »matična domovina«, svet, ki mu intimno in kulturno pripadajo, pa je »zamejstvo«. Med starejšimi priseljenci se nekateri po tolikih letih pojmujejo za Avstrijce, kar ne pomeni, da se ne čutijo Slovence. Njihovo socializacijsko okolje je avstrijsko in v Sloveniji nimajo več stikov.

Intervjuvanci, ki so se izselili v otroških letih ali so se v Avstriji rodili in so povsem integrirani v avstrijskem okolju, imajo spet nekoliko drugačne poglede in čutenja. Vsi gojijo intimne vezi s slovenskim jezikom in kulturo. Eni pojmujejo Avstrijo kot domovino, pri drugih je odnos do Avstrije in Slovenije mešan: »Kadar sem v Sloveniji, se počutim popolnoma doma, na Dunaju pa doma, vendar se stalno zavedam, da sem priseljenka. Kljub temu, da se zaradi perfektnega znanja jezika nihče ne zave, da nisem rojena v Avstriji, in me Avstrijci sprejemajo kot svojo.« (Milena) Nemškemu očetu in slovenski priseljenki v Avstriji rojena intervjuvanka pa se čuti Avstrijko in vidi prav v tem pojmu pravi okvir svoje mešane identitete. Zanja ne priznava nacionalne opredelitve. »Pravim, da sem prava Avstrijka, ker so Avstrijci mešani. Nikoli se nisem čutila zaradi tega slabše ali manj vredna. Sem pa imela težave, če me kdo vpraša, si ti bolj Slovenka ali Avstrijka. Oboje. Nisem niti manjšinka. So spomini, čustva, ne morem reči, da je en del samo nemški, to je del moje osebe, ne morem reči, kaj je boljše in kaj je slabše. Za enojezične je težko razumeti, da ne moreš razdeliti človeka na odstotke.« (Irena)

Nekateri pa si glede pripadnosti in sprejetosti ne postavljajo tolikih vprašanj in delujejo bolj pragmatično. Pravijo, da so radi »outsiderji«, tako v delovnem okolju kot v vsakdanjem življenju. »V Avstriji živim že 10 let, a nemško ne govorim, obvladam samo pasivno. Jeziki mi ne ležijo, in ker me delovno okolje potrebuje, mi dovoljuje, da uporabljam samo angleščino. To je zame dober občutek. Tudi v širšem družbenem okolju ni težav, ker je Gradec multinacionalno mesto. Nisem nikoli skrival, da sem Slovenec. Pripadnost se mi ni spremenila. Nisem pa niti hodil okoli s slovensko zastavo. 25. junija, dan državnosti, smo vedno šli na pivo. To je vse. V Avstriji biti Slovenec ni nobene razlike, kot biti Avstrijec, Turek ali kaj drugega. Nikoli nisem pomislil, da bi se moral integrirati, da bi me lahko imeli za domorodca. Tablice imamo še zmeraj LJ in NM.

Doma govorimo slovensko, alternative ni. Mi smo preprosto Slovenci, ki živimo v Gradcu. V Ljubljani ne bi živel bistveno drugače.« (Marko)

Vprašanje ohranjanja slovenske identitete se pojavlja, podobno kot se je v preteklosti, pri otrocih intervjuvancev. Na Koroškem obstaja možnost dvojezičnega šolanja in priseljenci ter njihovi potomci lahko živijo – podobno kot v Sloveniji – v neposrednem stiku s slovenskim etničnim okoljem, jezikom ter kulturo. To je sicer močno regionalno obarvano in močno prežeto z zgodovino. Zlasti pri vključevanju v vsakdanje življenje in družbo zahteva dodatno prilagajanje. V Gradcu, ki je z okolico najpogostejši cilj priseljevanja iz Slovenije, in tudi na Dunaju pa so te možnosti minimalne. »Manjšina na Štajerskem je majhna in šibka, nikoli ni bila tako močna kot na Koroškem, ni imela podpore s strani cerkve, ni bilo slovenske šole in pouka. Nekaj starih ljudi še govori slovensko, mlajši pa nič več. Tu niti ni te močne manjšinske lokalne skupnosti. Je neka skupnost, ki ima svojo kulturo in fešte, težko je priti notri, ker je nekaka klapa. Pri nas ni bilo jezika, v javnosti ga niso uporabljali, ker je bilo nezaželeno, ni bilo niti potrebe, slovenščina je bila res samo jezik družine.« (Irena)

Intervjuvanci se tega zavedajo in si prizadevajo za prenašanje slovenske identitete na svoje otroke. »Nikoli si ne bi dopustila, da moji otroci ne bi znali slovensko, doma še vedno beremo veliko slovenskih knjig, pojemo slovenske pesmice. Kadar sem v Sloveniji, se vedno bolj zavedam, kako lep je ta moj domači kraj in kako fino je, ko greš po cesti, se ustaviš in pokramljaš z znanci.« (Darka) V slovenskih družinah je pogovorni jezik slovenščina in prav tako se slovenski starši pogovarjajo z otroki v mešanih zakonih. »Moja žena je Nemka. Z njo se pogovarjava v nemščini. Otroci so v nemško govorečem okolju, šola je nemška in nimajo pogostih stikov s Slovenijo. S tem je težava. Jaz jih nagovarjam izključno v slovenščini, tako da odraščajo vsaj malo v dvojezičnem okolju. Bolje bi bilo imeti več Slovencev okoli sebe, več dostopa do slovenskega jezika in kulture. Za prihodnje leto načrtujemo, da bodo obiskovali slovenski tečaj. Meni je to pomembno, da se zavedajo slovenskega porekla, da znajo, od kot prihajajo predniki. To tudi zaradi moje identitete. Nikoli nisem imel namena zamenjati državljanstvo. Ponosen sem, da sem Slovenec.« (Saša) Otroci starejših priseljencev, ki so že odrasli, v nekaterih primerih govorijo slovensko, v nekaterih pa so prevzeli jezik okolja in slovensko komunicirajo pasivno.

Učitelji slovenskega jezika med intervjuvanci imajo prek vsakodnevne prakse poglobljen vpogled v problematiko identitete in odnosa do jezika. Ksenija podčrtuje, da je pojmovanje jezika kot temelja identitete med mlajšimi generacijami slovenskih izseljencev na tujem čedalje bolj neustrezno. »Želja ohranjati slovenstvo s slovenščino je za določeno generacijo vse bolj pobožna želja. Ker gre vse bolj za zavedanje in pravi čut slovenske pripadnosti, a brez jezika. Kot slovenistka sem seveda pristaš ideje, da je jezik temelj slovenstva. Premalo pa se zavedamo, to želim posebej poudariti, da teren opozarja na drugačne dimenzije razmišljanja, ki stopajo vse bolj v ospredje. Zanimanje za učenje jezika je pri starih generacijah in potomcih slovenskih priseljencev v Avstriji še iz časov pred drugo vojno povezano s spominom na starše, stare starše, ki so bili Slovenci. Mlade generacije pa mnogo znajo o Slovencih, slovenski kulturi in Sloveniji, v slovenščini pa znajo povedati malo ali nič. O Sloveniji in slovenščini razmišljajo v nemščini.« (Ksenija)

Starši priseljencev v Gradcu in na avstrijskem Štajerskem vpisujejo otroke v slovenske tečaje, »da bi ohranili identiteto, zdrav odnos do slovenstva in jezika, da bi se družili s Slovenci in slovensko mislečimi. To je eno. Nekaj drugega pa je imeti kompetence v jeziku.« (Ksenija) Tudi pri mešanih zakonih je to vse bolj občuteno kot prednost in jim je do tega, da se otroci srečujejo s slovenskimi otroki. »Ta trend, da je slovenščina bolj zaželen, je prišel z evropsko unijo in s tem, da se je tu (na Koroškem) pomirilo vzdušje, ljudje so postali bolj odprti in svobodni.« (Nadja) To potrjuje intervjuvanka, ki poučuje slovenščino v raznih krajih na Štajerskem: »K slovenščini hodijo večinoma otroci Avstrijcev, ki imajo slovenske korenine ali sorodnike iz Slovenije. Ostali so taki, ki želijo poznati jezik soseda.« (Lucija)

Za razumevanje kompleksnosti prenašanja jezika in identitete na otroke je lahko ilustrativen primer Irene, ki je odraščala v mešani nemško-slovenski družini. Zanja je bilo normalno govoriti z očetom nemško, z materjo pa slovensko. Vsi so to vedeli in nikogar ni to motilo. Redno je hodila na počitnice k sorodnikom v Sloveniji in na jezikovne tečaje. Zanja je bilo to normalno. Vendar si je mama prizadevala, da bi pravilno izgovarjala tudi črko r in da bi se učila pravilno slovenščino. »Zato sem v puberteti začela štrajkati in nasprotovati mami. Mama je bila prevelika bariera, nisem se pustila spraviti v

to zadevo. Spoznala sem tudi, da govorijo na Koroškem eno drugo slovenščino, ki je nisem razumela. Bila sem zmedena. Mame so bile tudi pri drugih vrstnikih pomembne pri predajanju identitete. Če so bile samohranilke in so morale delat, je bilo to težje. Eni čutijo, drugi ne čutijo več vezi s slovenstvom, to je različno. Če pa doma ne govorijo slovensko, je težko, tudi če hodijo otroci k slovenskemu pouku. Ohranit jezik je težko delo. Tudi z otroki, ki jih imamo danes pri tečajih slovenščine, je podobno. Otroci, ko malo zrastejo, štrajkajo in mame so razočarane. Mlajše otroke se še da pregovoriti, ko imajo enkrat 14 let, imajo svoje interese. Šibkejši ne vidijo napredka, ena ura ni veliko, sploh če je potem cela okolica nemška. Pride frustracija.« (Irena)

Na Koroškem ima vprašanje jezika in njegovega posredovanja otrokom še druge razsežnosti. Tema ne zaposluje le mešanih slovensko-nemških zakonov, tiče se tudi odnosov med priseljenci in narodno manjšino. »Pri meni, ki imam partnerja domačina, je bilo vprašanje, ali se bo otrok učil podjunskega rožanskega jezika ali pa samo slovensko. Po očetovi strani je pridobil dialekt, ki ga zdaj tudi jaz razumem. To je del njegove identitete, je nekaj naravnega in naj gre s tako popotnico v svet.« (Nadja) Podobno kot nemško, tako pomeni tudi slovensko narečje »demarkacijsko črto«, s katero je obdana slovenska koroška narodna skupnost, oziroma »prepustnico«, ki olajša sprejemanje in globlje vživljanje v njeni sredini. »Manjšina je vendar sistem. Slovenci (iz Slovenije) v Celovcu nismo organizirani. Obstaja facebook skupina, se pa osebno ne poznamo. Razlika je tudi v tem, da koroški Slovenci so koroški Slovenci, imajo svoj način razmišljanja. Mi pa smo sem prišli zaradi boljšega življenja in priložnosti, ali tudi ljubezni. Manjšinsko okolje je sistem, ki od človeka nekaj zahteva. Meni se je tu odprl nov svet s svojimi strukturami in vrednotami, ki bi ga ne poznala, če ne bi bila v partnerskem razmerju z njegovim pripadnikom. Če Slovenec dobi za partnerja Slovenca, je v tem okolju nekaj najboljšega, kar se mu lahko zgodi. Jaz sem bila dobro sprejeta, čeprav v skupnosti ne čisto popolnoma. Sem vseeno priseljenka. Morda ne občutim enako njihovih travm in družinskih tragedij. Kar je še vedno precej potlačeno in to se ne tiče samo Slovencev, ampak tudi tistih, ki so se ponemčili.« (Nadja) »Koroški Slovenci, manjšinci, se razlikujejo od nas. Vse, ki jih poznam, so zavedni. Otroke imajo v šoli, imajo slovenski razred. Imajo drugačno zavednost, so v tem bolj konservativni. Iz knjige Angel pozabe sem lažje razumela njihovo problematiko. Zakaj so takšni.« (Maja) »Njim je

slovenstvo srčna stvar, nam deloma le nek uraden zaznamek. Pri njih gre za ohranitveni boj, pri nas je vse samoumevno.« (Majda)

Razmerje in povezovanje med slovenskimi priseljenci in manjšinsko skupnostjo vidijo intervjuvanci kot pozitivno možnost. Dogaja se na ravni individualnih vezi, osebnih poznanj in tudi prijateljstev. Ni pa nekaj samoumevnega in enostavnega, ker gre za dva svetova. »Meni je težko, kar se tiče uradnih delitev, na priseljence in manjšince. Vem, da imajo manjšinci drug status kot priseljenci. Oboji so povezani z jezikom, ampak z drugačno kulturo, v kateri so odraščali. Imamo drugačne slovenščine, a se da najti neke skupne točke. Jezik je lahko to, kar bi lahko povezovalo. Če pa se ne razumemo, je vseeno kateri jezik govoriš. Naša organizacija v Gradcu skrbi za Slovence, ki so se nekoč priselili na Štajersko. Tu se srečujejo manjšinci, ki so se priselili iz Koroške, in priseljenci iz Slovenije pa tudi potomci štajerskih Slovencev. Poteklo pa je dosti časa, da so razumeli, da nas združuje jezik, da to ni neka meja med manjšinci in priseljenci. V politiki tudi neradi slišijo, da se to združi. Obravnavajo to ločeno. Jaz pa vidim drugače. V Pavlovi hiši so oboji, ne morem vsakega dati v en predalček. Tudi sama ne želim biti v predalu ali sem Avstrijka ali Slovenka. Če nas povezuje jezik ali sorodstvo, jaz ne bi tega ločevala.« (Irena)

*Kulturni dom
Pavlova hiša /
Pavelhaus,
Potrna/Laafeld,
Avstrija, kjer se
srečujejo pri-
padniki tradi-
cionalne sloven-
ske manjšine v
Avstriji, novejši
priseljenci iz
Slovenije in pri-
padniki večin-
skega naroda*

Stiki, povezovanje in vzroki za nepovezovanje

Intervjuvanci imajo različne kroge osebnih poznanj in stikov. Eni se le izjemoma družijo s Slovenci, drugi imajo za to več priložnosti že zaradi življenjskega (Koroška) in delovnega okolja. Radi imajo kontakte s Slovenci, vendar pri vzpostavljanju osebnih relacij slovenska pripadnost ne igra primarne vloge. Zato so njihove socialne mreže večinoma mešane. Vezi s Slovenci nastajajo naključno, podobno kot z Avstrijci in drugimi priseljenci. Nihče jih izrecno ne išče. »Sam se družim z delovnimi kolegi iz Trsta in Celovca.« (Loris) »Povezan sem s FB skupino izseljencev na Dunaju. Imam krog znancev drugih narodnosti, s katerim sem zadovoljen.« (Janez) »Sama se ne povezujem z ljudmi zgolj zaradi skupne narodnosti.« (Milena) »Vedno sem vesela, če srečam kakšnega Slovenca, nimam pa občutka, da bi bilo to povezovanje tako intenzivno oziroma v interesu ljudi.« (Darka) »Slovence sem spoznala, ker so bili zaposleni v tej službi.« (Tjaša) »Bližina Slovencev mi je prijetna. Lepo jih je spoznat, ni rečeno pa, da si izmenjamo telefone. Odvisno je od osebnih razlogov, objektivnih in subjektivnih, imamo različne interese.« (Darka)

Glede organiziranih oblik povezovanja so izkušnje in mnenja različna. V preteklosti so imeli migranti večjo potrebo po medsebojnem druženju in reproduciranju domačijskega okolja. Danes mnogi menijo, da to ni več potrebno niti kot moralna opora pri soočenju s tujino niti za lajšanje domotožja in občutka osamljenosti. »Povezovanje med ljudmi je pomembno, a mednarodno, ne pa toliko, da se ena etnija povezuje med sabo. Poznam slovenske organizacije in prireditve, vendar se jih ne udeležujem. Na splošno nimam potrebe po organiziranem druženju.« (Milena) »Imam stike s koroškimi Slovenci. Gremo na kavo, poklepetamo. Nimam pa potrebe po povezovanju. Nisem nagnjena k organiziranim skupinam.« (Maja) Drugi so prepričani, da so slovenske organizirane dejavnosti koristne, a se jih ravno tako ne udeležujejo oziroma obiskujejo društva in prireditve le občasno. Med razlogi so »tempo življenja«, preobremenjenost z delom in družino, odročnost in težavno časovno usklajevanje. »Problem je logistika. Za enourni tečaj na drugem koncu mesta. To je v urah, ko še delamo. To mi ni uspelo, obiskat prireditev z otroki. Ko bodo večji, bodo otroci lažje obiskovali.« (Saša) »Glavni razlog, da se prireditev ne udeležujemo, je, da so pogosto med tednom, tukaj se logistično ne izide, domov pridemo precej pozno (okrog 18. ure), pa tudi varstva za otroke nimamo.«

(Darka) Kulturni delavci in učitelji se seveda organiziranega življenja in prireditev udeležujejo že po družbeni vlogi. Prizadevajo si tudi, da slovenščina – ne samo dialekt in družinski jezik, ampak standardni jezik – nastopa in se kolikor mogoče uveljavlja v javnosti.

Manjšemu zanimanju za organizirano povezovanje botruje po mnenju mnogih bližina Slovenije. To deluje psihološko, ker človek nima vtisa niti geografske niti kulturne oddaljenosti. Poleg tega je mogoče ne samo iz Koroške in Gradca, ampak tudi z Dunaja brez velikih stroškov in potrate časa skočiti na obisk in potešiti željo po domu. Nekateri so do organiziranega udejstvovanja izrazili tudi pomisleke ali celo zadržke. »Imam namen pristopiti h kakšni organizirani obliki druženja, vendar me delno odvrača skrb, da se bom srečeval s tipičnimi slovenskimi razprtijami, ki se prevečkrat prenašajo tudi preko meja. Povezovanju sem naklonjen, a ne za vsako ceno.« (Janez) »Na začetku sem se udeleževal srečanj, otvoritev in predstav slovenske skupnosti v Korotanu in drugod na Dunaju. Kot zamejec pa sem opazil, da nimam dosti skupnega s Slovenci iz Slovenije, ki sem jih srečeval. Slovenski politiki ne sledim, nekaterih stvari ne razumem, ker nimamo istih izhodišč. Na začetku sem videl v druženju s Slovenci vir socializacije. Potem postaneš bolj selektiven, če nimaš dosti skupnega. Prostega časa je itak malo.« (Peter) Podobne dinamike, povezane z razlikami med Slovenci različnega izvora, opazajo tudi kulturni delavci v Gradcu med tamkajšnjimi študenti. Glavni razlog za skromno udeležbo v organiziranem življenju pa je spet ta, da druženje ne poteka po tirih nacionalne pripadnosti, pač pa v skladu z drugimi prioritetami, interesi in afinitetami. »Nekaj časa sem živel v Korotanu. Takrat sem obiskal kako prireditev. Ko sem se preselil v stanovanje, pa nisem več iskal teh stikov. Ni v moji prioriteti obiskovati uradnih slovenskih prireditev. To, da se ne povezujem s Slovenci in ne hodim na slovenske prireditve, je ravno dokaz, da za biti in ostati Slovenec tega ne rabim. Če pride nek dober slovenski glasbenik na Dunaj, grem pogledat, a zaradi glasbe. Enako, kot bi naredil tudi v Sloveniji.« (Aleš)

Adut za tesnejše povezovanje pa so otroci, ki so tudi po opažanju kulturnih delavcev in učiteljev slovenščine pomemben dejavnik v odnosu priseljencev do organiziranih oblik udejstvovanja in medsebojnega druženja. Skrb za to, da bodo otroci ohranili jezik in stik s slovenstvom, zbližuje tudi starše. »Potrebe po stikih s Slovenci nisem čutila, dokler

niso prišli otroci. Videla sem, da jim manjka pogovora, igre z drugimi otroki. Takrat sem se zavedla, da bi bilo fajn koga spoznat, navezati stik. Da imajo širši krog, v katerem govorijo slovensko. Moj mož je Avstrijec, moji otroci bolje govorijo nemško kot slovensko, jim manjka spodbuda za slovenski jezik. Odkar obiskujejo slovenske tečaje, veliko več govorijo z mano slovensko kot prej. Druženje in stik s slovenskimi otroki pomaga.« (Tjaša) »Največ Slovencev smo spoznali preko slovenske šole, ki je tukaj dejavna in jo sin tudi obiskuje. Imamo kar nekaj dobrih prijateljev, s katerimi se redno srečujemo in si pomagamo.« (Darka) »V organizirano življenje se vključujemo, odkar imava otroke. Fajn je imet ljudi okrog sebe, predvsem zaradi otrok, da bodo imeli se s kom pogovarjat slovensko. Slovenski tečaji so v redu. Starši čakajo na otroke in se družijo. Priložnost za klepet, kavo in medsebojno spoznanje s priseljenci iz Slovenije in z avstrijskimi Slovenci.« (Marko) »Ne vem, če toliko rabimo formalnega druženja med Slovenci. Drug vidik pa je, ko imaš družino in otroke. Ko pomisliš na slovenski jezik, da se bo otrok naučil jezika in pridobil nekaj kulture. Pri tem prihaja v ospredje formalni vidik, tega bi si želeli še več. Jaz imam povezavo z domovino, otrok pa je nima in jo mora pridobiti. Si želim, da jo dobi večjo. To lahko tudi prek organizirane dejavnosti.« (Marija)

Intervjuvani cenijo prizadevnost kulturnih delavcev in vseh, ki skrbijo za tečaje in druge dejavnosti. Organizacijam, kot je Pavlova hiša, pripisujejo velik pomen, prav tako tudi vlaganju sredstev in dela za slovenske tečaje in prireditve. Pri srcu so jim zlasti pobude, namenjene otrokom. Te naletijo na največji odziv, čeprav je ta še vedno manjši od pričakovanega in predvsem od takšnega, kakršen bi lahko bil glede na slovensko prisotnost na Štajerskem. To velja še bolj za druge oblike delovanja. »Mislim, da so oblike ustrezne, ljudje, ki delajo tam, se trudijo. Zdi se mi, da je glavni problem v nas, da se teh prireditev enostavno ne udeležujemo. Če bi se pogosteje srečevali, bi mogoče lahko 'razvili' kakšne drugačne načine, ki bi ustrezali večjemu številu ljudi.« (Darka) Nekateri intervjuvanci poudarjajo tudi pomen društva slovensko-avstrijskega prijateljstva, ki prireja izlete in razna srečanja, na katerih se srečujejo ljudje z različnimi izkušnjami. Med temi so potomci družin, ki so svoj čas izgubile posest v Sloveniji in čutijo zaradi tega določeno prizadetost. Srečanja pa so koristna za lajšanje teh sentimentov in spodbujanje sožitja. Mnogi intervjuvanci so seznanjeni s slovenskimi skupinami na socialnih omrežjih. Na FB obstaja kar nekaj takih skupin, s katerimi so nekateri povezani. Tudi te skupine pa opredeljujejo večinoma praktični razlogi ali

posebni interesi, med drugim za medsebojno informiranje in nasvete glede problemov vsakdanjega življenja, kako prijaviti avto, kako dobiti službo ipd. Opažamo pa, da se tudi te skupine včasih razlikujejo na podlagi izvora članov in njihovih specifičnih profilov ter potreb. Tako je na primer nastala skupina dnevnih čezmejnih migrantov, okrog druge pa se zbirajo mladi, ki so se v Gradec priselili. Mladi priseljenci, ki se srečujejo na teh družbenih omrežjih, se ne udeležujejo prireditvev in organiziranega življenja.

Vloga Slovenije

Mnogi intervjuvanci pravijo, da ne morejo soditi o skrbi, ki jo Slovenija namenja slovenskim priseljencem v Avstriji. Načeloma cenijo to, kar nudi v obliki podpor. Menijo, da bi bila potrebna večja in bolj raznolika ponudba. Mnogi opozarjajo na razliko med Koroško, kjer je zaradi manjšine slovenska država bolj prisotna, in Štajersko, kjer so razmere drugačne. Starši šoloobveznih otrok izražajo željo, da bi tudi tu razpolagali z dvojezično šolo. Čeprav so tečajji slovenskega jezika uradno priznani, so za jezikovno izobraževanje in spodbujanje kulturnih vezi ter slovensko socializacijo otrok nezadostni. Intervjuvanci, ki so poklicno angažirani s poučevanjem in kulturnim delom, poudarjajo, da je Gradec kot območje vse številnejšega priseljevanja deležen premalo pozornosti in pobud. »Gradec je bil vedno spregledan. Do neke mere je še danes. V Celovcu je konzulat in koroške organizacije, Dunaj je Dunaj, mimo Gradca pa se vsi vozijo in mislijo, da je to blizu meje in se tu nič ne dogaja.« (Sonja) Zato je bilo cenjeno posredovanje slovenske države za pridobitev prireditvenega prostora v okviru deželne knjižnice, kjer lahko Slovenci prirejajo svoje dogodke in se na njih srečujejo Slovenci in Avstrijci. Na Dunaju je po mnenju nekaterih intervjuvancev ponudba iz Slovenije prepogosto samo uradnega značaja. »Sprejemi, koktajli, govor veleposlanika, ja, vse lepo in prav, to je potrebno. Pobude pa ne ustvarjajo takega okolja, da bi skupnost lahko intenzivneje socializirala. Vse je zelo uradno.« (Peter)

Nekateri so želeli izrecno opozoriti »politične dejavnike« v Sloveniji na nekaj posebno »motečih« zadev. Na primer na to, da ne dobivajo več časopisa *Delo* na univerzo, kjer se poučuje slovenski jezik, da je slovenska televizija zakodirana in je ni mogoče gledati. Želeli bi si, da bi bila vidna vsaj takoj za slovensko-avstrijsko mejo. Nekateri imajo tudi vtis, da v Sloveniji niti med merodajnimi krogi ni jasno, ali naj se Gradec in njegovi

Slovenci obravnavajo po merilih avtohtonosti ali kot priseljenci, kar se potem odraža na praktični ravni, na primer pri prošnjah za dodeljevanje sredstev. Med angažiranimi v delu s Slovenci na Štajerskem nekateri tudi menijo, da je matična država »mačehovska« in jih nezadostno podpre. »Ne zna cenit, da so Slovenci v tujini ambasadorji Slovenije, trudimo se posredovat pozitivno sliko Slovenije, dati informacije, organizirati tečaje slovenščine, voziti ljudi spoznavat Slovenijo. Dosti energije gre in prostega časa. Premalo se zavedajo, da ta neformalni aparat v tujini naredi včasih več kot diplomatski aparat. Vsak zase se zelo trudi in tisti v društvih res pozitivno predstavljamo Slovenijo. Ko smo zaprosili za sredstva, so nam dali 500 evrov. Kaj lahko s to vsoto naredimo, toliko prostovoljnih ur je za delom ... vsa društva imajo isti problem. Naj bodo veseli, da smo tukaj, da živimo za svoj denar. Naj dajo kaj več za kako prireditev, saj že sam vedno prineseš od doma potico, vino in kaj še vse. Ko je treba kake gospodarske interese obravnavat, takrat se spomnijo na nas. Iščejo Slovence po svetu. Ko je treba podpret kulturo, pa ne.« (Sonja)

Možnost vračanja in vloga Slovenije

Redko kdo izmed intervjuvanih priseljencev izključuje možnost povratka v Slovenijo. V večini pa prevladuje mnenje, da je to ena od možnih opcij oziroma da ta možnost realistično obstaja nekje v daljni bodočnosti. Razlogi so enaki kot tisti, zaradi katerih so se mnogi podali na tuje in pristali v Avstriji. Priložnosti zaposlitve, perspektive za realizacijo osebnih ambicij in poklicno uveljavitev, boljši zaslužek in višji življenjski standard. Predpostavke za povratek so vsaj približno enakovredni pogoji in možnosti, kot jih imajo v Avstriji oziroma drugod v tujini. »Imam v načrtu povratek, vendar ne prav kmalu, morda po upokojitvi. Vzroki so predvsem gospodarski, saj veliko možnosti za napredek v karieri v Sloveniji praktično nimam.« (Janez) »Tukaj smo predvsem zaradi moža in narave njegovega dela na področju elektronike. Samo če bi oba dobila primerljivo zaposlitev, bi se vrnil.« (Darka) »Ne glede na željo po vrnitvi v Slovenijo se kaže spoznanje, da so v širšem svetu le bistveno večje možnosti uveljavljanja kot v Sloveniji.« (Aleš) »Jaz imam delovno mesto, ki ga z velikim srcem opravljam. Tak poklicni razvoj, kariero in osebnostni razvoj, kot sem ga tu dosegla, ga v Sloveniji ne bi celo življenje.« (Nadja) »Ideja in upanje bosta umrla ta zadnja. Realno pa je, kar je. Preden sem odšel v Gradec, sem se po sedmih letih Irske srčno hotel vrniti. Pravih

pogojev pa ni bilo. Vprašanje, ki velja tudi za druge, kot sem jaz, je: kje bo najboljše življenje s tem, kar znam? Pred leti sem dobil informacijo, da se na Stefanu pripravljajo mesto, primerno zame. Sem jih poklical in rekel, da me zanima. Intervju sem opravil odlično, plača pa je bila polovična. V Avstriji imajo navadni inženirji še enkrat višjo plačo kot doktor na Stefanu. In tu se je nehalo. Potem me je eden, ki je bil v komisiji, poklical, da bi on k nam v Avstrijo prišel delat. Rekel sem mu, prestari ste. Tu sem si zgradil hišo. Če grem v Slovenijo delat, si ne morem kupiti hiše.« (Marko)

Zlasti za visoko specializirane kadre je vpetost v mednarodno sfero sploh temeljna predpostavka, ki se ji ne morejo izogniti. »Ena najhujših stvari je, da visoko izobražen odide in se ne vrne nazaj. Ne moreš pa zahtevati, da se bo vrnil samo zato, ker je Slovenec. Zadeva je zelo kompleksna. Potrebna je neka vizija in cel aparat, ki posamezniku ponudi položaj. Par zakonov, davčne olajšave, a to ni dovolj. Da se znanstvenik, podjetniki ali drugi vrnejo, mora biti okolje prijazno in primerno. Ponujati mora enake možnosti napredka in uveljavljanja. Priložnosti so zaradi tega dosti boljše zunaj. Za nas znanstvenike je igrišče cel svet. Meriti se moramo s kolegi po celem svetu in iskati priložnosti, kjer so.« (Saša) »Želel bi si, da bi bile v Sloveniji raziskovalne skupine, ki počnejo to, kar delam tukaj. Kar me zanima. Tega pa ni mogoče od zgoraj navzdol narediti. Če bi bilo v Sloveniji več raziskovalnega denarja, bi bilo super za tiste, ki smo delali doktorat v tujini. Mnogi se želijo vrniti, a ni pogojev za to. Saj tudi v tujini je problem zaposlovanja, ampak tujina je večja. Tudi na Dunaju se hitro zgodi, da ostaneš brez službe. Je pa odprt evropski prostor, kjer je veliko priložnosti.« (Aleš)

Poleg tega je po mnenju intervjuvanih slovenski znanstveni prostor ozek in zaprt. Vlaganja v znanost in tehnologijo so neprimerno manjša in odnos do vključevanja kadrov iz tujine ni spodbuden. »Raziskovalno okolje in univerza sta dobra in vzgajata dobre študente, sta pa še vedno premalo odprta za tujce. Ko pride v Slovenijo tujec, se ga drugače obravnava kot drugod. Gre za to, v tujini velja to, kar s sabo prineseš, znanje, ne glede, od kod prihajaš. V Sloveniji se gleda tudi na ozadje, od kod prihajaš, morda odvzemaš komu delovno mesto in podobno.« (Saša) »Taki kot jaz ne bodo prišli delat v Slovenijo, ker jih ne marajo, se jih branijo. Opažam, da so ljudje paranoični, da jim bo nekdo iz tujine nekaj vzel. Imam doktorat ene najboljših tehniških univerz v Evropi. Na slovenski univerzi, ki mi je ponujala zaposlitev, pa bi moral še enkrat narediti zagovor in

si to sam plačat.« (Marko) Tudi Mira opozarja na ozkost slovenskega znanstvenega okolja, a gleda na vključevanje vendarle bolj optimistično: »V Slovenijo za zdaj ne bi prišla nazaj. Če bi prišla in ostala v stroki, bi želela priti z nekim renomejem, da bi obšla vse spletko in zaplete.«

Ekonomska plata, višji življenjski standard, poklicni in družbeni položaj ter sama narava poklica igrajo nedvomno pomembno vlogo, niso pa edini razlogi zadržanosti do vračanja. Vsi intervjuvani poudarjajo sistemske razlike med državama in prednosti, ki se jim ni mogoče zlahka odreči. »Ko sem tu izgubil službo, sem imel nadomestilo, ki mi je omogočalo preživetje. To je bil razlog, zakaj nisem šel domov. Ni samo plača ali štipendija, ampak je tudi sistem, socialna varnost je višja.« (Aleš) »Zagotovo je bolje urejeno za socialo in delavske pravice, ki se morajo dosledno upoštevati, pa 13. in 14. plača. Imam dobro delovno mesto in občutek varnosti.« (Nadja) Skupaj z občutkom varnosti izpostavljajo intervjuvani boljšo urejenost države in občutek večje družbene pravičnosti. Moti jih, da Slovenija kljub dobrim izhodiščem in potencialu v tem zamuja in celo nazaduje. Opažajo, da se razmere slabšajo zaradi slabega upravljanja, potrate denarja, korupcije, brezbržnosti, nespoštovanja osnovnih pravic ljudi in drugih negativnih pojavov. Tudi Avstrija ni na vse to imuna. Vendar je po kvaliteti družbenega čuta in dolžnosti oblasti ter posameznikov po izkušnjah in mnenju intervjuvanih na boljšem. »Tu država funkcionira, imaš občutek, da so davki ustrezno uporabljeni.« (Peter) »V Avstriji smo zelo zadovoljni z življenjem. Občutek stabilnosti, nekaj sva lahko ustvarila.« (Marija) »Če bi se izboljšala politična kultura, zdravstvena oskrba, ekonomski status ... Ob dobrih pogojih bi se družina preselila v Slovenijo, ker nam je dežela zelo všeč. Vendar ne razmišljam, da bi se to lahko zgodilo.« (Milena) »V Avstriji sem že 24 let. O vrnitvi nisem razmišljala, sploh ne. Nimam dolgoročnih načrtov. Če pa pomisliš, pride v poštev cela vrsta stvari. V Avstriji je vse boljše organizirano. Zdravnik ne dela samo za privaten zaslužek, je drugače urejeno. Avstrijci niso prevzetni. Visoki specialisti so normalni ljudje, se z njimi pogovarjaš, že na prvem pogovoru. V Sloveniji, kjer imam starše, te pa še sestra odkloni. Si ne znam več predstavljati, da bi se vrnila v sistem, ki je človeku neprijazen.« (Maja)

Pomembna ovira na poti vračanja je seveda vraščenosť v priseljensko okolje. »Na začetku sem bila prepričana, da se vrnem. Potem sem rekla, se vrnem, ko se bom

upokojila. To je letos, a se ne bom vrnila. Če bi morala danes funkcionirat v Sloveniji (zdravnik, služba in vse ostale zadeve), vidim, da sem se navadila na drugačen sistem. To bi mi šlo na živce, ker določene stvari ne funkcionirajo, so drugačne. Ko se navadiš na bolj urejeno državo, te to spravlja v stresno situacijo. Zdaj sem starejša, bom rabila večkrat zdravnika, zdaj imam tukaj vse urejeno. V Sloveniji bi morala spet vse na novo, nisem pripravljena na to. Sin bo tudi ostal. Ko je končal šolo, se je hotel vrniti v Slovenijo. Je šel, a je prišel nazaj. Čeprav je zelo rad v Sloveniji.« (Sonja) Mešani zakoni in otroci so vir dodatnih zadržkov. Otroci so zraščeni z okoljem priselitve staršev, prevladuje pa tudi prepričanje, da imajo zaradi vseh navedenih argumentov boljše življenjske perspektive kot v Sloveniji.

K »ostajanju« v Avstriji prispevajo tudi bližina Slovenije, ki dopušča pogoste obiske, kulturne podobnosti in ugodnosti geografske lege. Nekateri intervjuvanci priznavajo kombinaciji teh vidikov posebno težo. »Nisem mislil ostati v Avstriji. Po tolikih letih pa smo še vedno tukaj in zgleda, da bomo še nekaj časa ostali. Vsaj dvakrat na leto pride kaka ponudba za delo v Ameriki, Nemčiji in kje drugje. Trikrat večja plača. Ampak ko vse preračunate, iz praktičnih razlogov se ne spleča. Bližina domu in sorodnikom, vreme. Iz Irske sem prišel samo zaradi vremena. Vreme je zelo pomembno. V Gradcu je kot doma in morje je blizu. Zmeraj je zmagalo to. Za vikend skočimo na morje.« (Marko) »Bližina je pomemben dejavnik, psihološko. Imela sva druge variante, bolj oddaljene. Vendar je ta bližina pomembna. Kvaliteta življenja, stari starši v bližini, prijatelji, morje. Morje. Vse to je pomembno. Nismo doma, ampak skoraj doma.« (Tjaša) »Razlika med Amsterdamom in Dunajem je, da sem od tu v štirih urah v Sloveniji. Ohranjanje stikov v Sloveniji je od tu lažje, to je luksuz. To je privlačno. Ko bova iskala službo naprej, bova upoštevala prostor okrog Slovenije, do Švice in Francije in Italije, to je prostor, kjer bi rad živel.« (Aleš) Mnogi razmišljajo o morebitni vrnitvi po upokojitvi, tisti, ki se jim ta čas bliža, pa o »dvojnem« življenju na relaciji med Avstrijo in Slovenijo.

SLOVENSKE SKUPNOSTI IN POSAMEZNIKI

V DRŽAVAH NASLEDNICAH SFRJ

Izvajalca: Jernej Mlekuž in Janja Žitnik Serafin

ORIS STANJA

Slovenske skupnosti v državah naslednicah SFRJ so nedvomno zelo specifičen primer slovenskih izseljenskih skupnosti. Do razpada SFRJ se o teh sploh ni govorilo in razmišljalo kot o izseljenskih skupnostih, saj je šlo za notranje migracije. Celo še po letu 1991 te skupnosti v zavesti matične Slovenije pogosto niso razumljene kot »tipične« slovenske izseljenske skupnosti – tudi zato, ker je bila SFRJ zaznamovana z vizijo skupnosti, ki bi presegla kulturne, jezikovne, verske, zgodovinske in druge razlike.

V druge dele regije, ki jo danes radi imenujemo jugoslovanski prostor, so se Slovenci priseljevali že v 19. stoletju, medtem ko so na ozemlju današnje Hrvaške marsikje prebivali že prej. V mestih je bil delež slovenskih izobražencev največji, zato je prav v urbanih središčih ponekod že pred prvo svetovno vojno, drugod pa med svetovnima vojnama vzniknili največ slovenskih podpornih, prosvetnih in kulturnih društev.⁴ Žal so se ta društva v vseh obdobjih in pod različnimi oblastmi soočala z mnogimi omejitvami in prepovedmi. V času SFRJ je bilo v tem prostoru celo manj slovenskih društev kot v dvajsetih in tridesetih letih 20. stoletja, po razpadu socialistične Jugoslavije pa so naglo dozoreli pogoji za nov razcvet organiziranega povezovanja tamkajšnjih Slovencev tako v okviru kulturnih društev kot tudi v skrbi za ohranjanje jezika.

Z izjemo dveh današnjih društev na Hrvaškem in enega v BiH, ki imajo dolgo zgodovino (včasih tudi začasno prekinjenega) delovanja, so bila vsa aktualna društva v državah naslednicah SFRJ ustanovljena po letu 1992, torej v obdobju, ko je bilo najmanj priseljevanja Slovencev iz Slovenije v te države. Ob tem je treba poudariti, da se v organizirano slovensko skupnost v državah nekdanje SFRJ v primerjavi z drugimi

⁴ Več o teh društvih v Žitnik Serafin 2014b: 137–179.

slovenskimi izseljenskimi skupnostmi vključuje relativno gledano največ Slovencev in njihovih potomcev. V BiH, Srbiji in Makedoniji je namreč več članov tamkajšnjih slovenskih društev, kot pa je tam Slovencev po zadnjih popisnih podatkih; v BiH je bilo še do nedavnega društvenih članov celo trikrat več. Države nekdanje SFRJ so države, od koder se v Slovenijo priseljuje tudi največ ljudi slovenskega porekla. Ob tem pa moramo dodati, da obstajajo pomembne razlike (glede organiziranja, stikov, odnosov s Slovenijo idr.) tako med posameznimi državami kot znotraj posameznih držav (med katerimi že zaradi sosedstva s Slovenijo najbolj izstopa Hrvaška).

POTEK RAZISKAVE

Raziskava je potekala predvsem na dva načina:

- z analizo že obstoječih raziskav in gradiva,
- z uporabo polstrukturiranih in nestrukturiranih intervjujev ter manj formalnih pogovorov.

Analiza obstoječih raziskav in drugega obstoječega gradiva je zajela celotno preučevano območje (države nekdanje SFRJ), obiski društev, polstrukturirani intervjuji in pogovori pa so bili maja 2017 opravljeni na območju BiH (in delno Hrvaške). Dodatno so bili oktobra 2017 opravljeni še pogovori z nekaterimi (večinoma) učitelji slovenskega jezika in/ali predsedniki društev v drugih državah nekdanje SFRJ. Učitelji slovenskega jezika so se namreč izkazali kot relativno »objektivni« sogovorniki z relativno dobrim vpogledom v situacijo v posameznih državah oziroma področjih držav, kjer poučujejo slovenski jezik.

Sprva je bilo zbrano in pregledano obsežno in raznoliko gradivo o slovenskih izseljencih in njihovih potomcih v državah nekdanje SFRJ. Poudarek je bil predvsem na relativno novejših raziskavah, ki jih je opravil Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU (ISIM) (pregledane so bile npr. ankete, poslane društvom, poslušani zvočni zapisi s strokovnih in informativno-strateških posvetov, opravljeni so bili pogovori z raziskovalci, vključenimi v projekt, natančno so bila prebrana besedila, izdana v okviru inštitutske raziskave), in drugem sodobnem gradivu (predvsem društvena glasila). Več o raziskavah in gradivu glej v naslednjem poglavju (analiza zbranega gradiva).

Že v začetku raziskave, jeseni 2016, je sodelavka v tem svežnju raziskave (tj. vodja projekta) s finančno podporo iz bilateralnega projekta »Novi izzivi slovenskih in hrvaških skupnosti v diaspori« (šifra ARRS-BI-HR/16-17-011) opravila dva uvodna oziroma pripravljala obiska slovenskih društev na Hrvaškem, in sicer v Zadru in Šibeniku. Pogovarjala se je predvsem s predsednicama obeh društev ter vsebino teh pogovorov zabeležila v pisni obliki.

Vodja projekta (levo) na obisku Kulturnega društva Slovencev »Dr. France Prešeren« v Šibeniku (jesen 2016). Ob njej predsednica društva Karmen Donđivić (v sredini) in tajnica društva Mojca Vukelja (desno). Na obeh slikah je izpostavljen letopis društva, v katerem so skrbno dokumentirani vsi dogodki v organizaciji društva ter odmevi nanje.

Za potrebe raziskave je bil nato oblikovan poseben vprašalnik, ki je sledil razpisanim raziskovalnim vprašanjem, prilagojen slovenskim izseljencem in njihovim potomcem v državah nekdanje SFRJ. Vprašalnik je bil poslan na vse obstoječe društvene naslove (ali naslove predsednikov in članov društev) s prošnjo, naj vprašalnik posredujejo mladim izseljencem in mladim potomcem izseljencev, toda odziva skoraj ni bilo.

Zato se je raziskovalec odločil opraviti neposredne pogovore in opazovanje na terenu. Zaradi obsežnosti preučevanega območja je terensko delo fokusiral predvsem na BiH. Tako je sprva 6. 5. obiskal okroglo mizo z naslovom Mladi v transnacionalnih povezavah: slovenski izseljenci v BiH (v prostorih Veleposlaništva RS v Sarajevu). Z mladimi, učenci in učenkami dopolnilnega pouka slovenščine in kulture iz Sarajeva, Kaknja in Zenice ter člani slovenskih društev iz Zenice in Kaknja (ki so se udeležili okrogle mize), je opravil več neformalnih pogovorov in navezal stike. Prav tako je navezal stike in opravil bolj

neformalne pogovore (ki jih ni zvočno snemal) z lektorjem slovenskega jezika Pavlom Ocepkom, učiteljico dopolnilnega pouka slovenščine Matejo Kregar (poučuje v Sarajevu, Kaknju in Zenici), veleposlanikom Republike Slovenije v Sarajevu Iztokom Grmekom, predsedniki in drugimi predstavniki slovenskih društev v BiH.

Na osnovi pridobljenih kontaktov in dogovorov je sledilo terensko delo – obiski nekaterih slovenskih društev v BiH, kjer so bili opravljeni pogovori s predsedniki in drugimi predstavniki društev, mladimi slovenskimi izseljenci oziroma mladimi potomci izseljencev – ki ga je opravil med 15. in 20. 5. 2017. Odločil se je, da obiše samo društva, v katerih sodeluje tudi večje število mladih:

- 15. 5. 2017 je obiskal SD v Prijedoru. V društvenih prostorih se je pogovarjal s predsednico Alenko Uduč in z okoli 10 društvenimi člani, med njimi tudi s petimi mlajšimi oziroma mladimi. Po bolj formalnem delu (ki je tudi zvočno posnet) je opravil še nekaj bolj neformalnih pogovorov, ki jih pa ni snemal.
- 16. 5. 2017 je obiskal SD v Banji Luki. Sprva se je pogovarjal s predsednico društva Marijo Grbić, kasneje pa se je v društvenih prostorih pogovarjal s približno desetimi predvsem mlajšimi oziroma mladimi društvenimi člani. Vse pogovore je zvočno snemal.
- 17. 5. 2017 je obiskal SD v Kaknju. V društvenih prostorih se je pogovarjal s predsednico Davorko Dijenčić Špringer in podpredsednikom društva, kasneje pa še s petimi mladimi društvenimi člani in učiteljico dopolnilnega pouka slovenščine Matejo Kregar. Vse pogovore je zvočno snemal. Po pogovorih je prisostvoval tudi dopolnilnemu pouku slovenščine, ki ga je v društvenih prostorih za starejše vodila Mateja Kregar. Nato se je odpravil v društvene prostore SD v Zenici, kjer je opravil pogovor s predsednikom Draganom Gačnikom in podpredsednikom Zdravkom Grilcem. Tudi ta pogovor je zvočno snemal.
- 18. 5. 2017 je v Sarajevu opravil pogovor s podpredsednico SD v Sarajevu Dino Maksumić. Nato se je pogovarjal še z mlajšo članico društva in lektorjem slovenskega jezika v Sarajevu Pavlom Ocepkom. Vse pogovore je zvočno snemal.
- 20. 5. 2017 je v Šibeniku opravil pogovor s predsednico SD v Šibeniku Karmen Donđivić. Tudi ta pogovor je zvočno snemal.

Pogovor z mladimi in predsednico Društva Slovencev »Lipa« v Prijedoru Alenko Uduč (15. 5. 2017, foto Jernej Mlekuž)

V oktobru 2017 je raziskavo nadgradil s pogovori z nekaterimi učitelji slovenskega jezika in/ali predsedniki društev ter tudi nekaterimi mladimi potomci slovenskih izseljencev v državah nekdanje SFRJ (tistimi, ki so se odzvali na poziv, poslan po elektronski pošti). Preko skypa ali po telefonu se je pogovarjal z naslednjimi: Sonjo Dolžan, učiteljico slovenščine v Skopju, 13. 10.; Rut Zlobec, učiteljico slovenščine v Subotici, Novem Sadu, Rumi, Vršacu in Gudurici, 17. 10.; Zoranom Jovičićem, učiteljem slovenščine v Rumi, Irigi, Vrdniku, predsednikom SD v Rumi, pa tudi članom nacionalnega sveta slovenske manjšine v Srbiji, 17. 10.; Nikollejem Berishajem, učiteljem slovenščine v Podgorici, 17. 10.; Vido Srdoč, učiteljico slovenščine na Reki in v Pulju, 19. 10.; Evo Ciglar, tajnico SD na Reki, 19. 10.; Mirjano Žagar, učiteljico slovenščine v Prezidu, Čabarju in Tršću, 20. 10.; z mlado članico SD v Novem Sadu, 26. 10., skype.

V projektni zbirki raziskovalnega gradiva na ISIM je bilo kot rezultat projekta na novo pridobljenih 22 zvočnih posnetkov (dva sta z okrogle mize Mladi v transnacionalnih povezavah: slovenski izseljenci v BiH (Sarajevo, 6. 5.), ostalo so posnetki pogovorov s terena ali preko skypa oziroma telefona; posnetka iz Prijedora in Sarajeva sta

razdeljena v dva dela, v prvem je pogovor s predsednicama, v drugem pa pogovor z ostalimi, povečini mladimi).

ANALIZA ZBRANEGA GRADIVA

Predstavitev uporabljenega gradiva

Novejše gradivo o slovenskih skupnostih in posameznikih v državah naslednicah SFRJ je sorazmerno bogato. Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU je namreč v letih 2011–2014 izvajal projekt *Poklicne migracije Slovencev v prostor nekdanje Jugoslavije: Od naseljencev do transmigrantov* (sofinancirala ga je Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije, šifra J5-4200) in v letu 2013 projekt *Ohranjanje slovenstva med mladimi člani slovenske skupnosti v jugoslovanskem prostoru* (sofinanciral ga je Urad Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu). Projekta, ki je jih je izvedla skupina raziskovalcev ISIM v sodelovanju z Inštitutom za narodnostna vprašanja in zunanjimi sodelavci, sta prinesla bogate in raznolike rezultate.

Med marcem 2012 in decembrom 2013 so bili v okviru omenjenih projektov izvedeni med slovenskimi društvi v drugih delih nekdanje Jugoslavije štirje posveti. Seminarja in prvega posveta v Novem mestu so se udeležili predstavniki slovenskih društev iz različnih republik nekdanje Jugoslavije. Drugi posvet je bil v Banjaluki in je vključeval predstavnike slovenskih društev v BiH. Tretji je potekal v Subotici in je bil namenjen predstavnikom slovenskih društev v Srbiji. Na zadnjem posvetu v Zagrebu pa so si izmenjali dobre prakse pri vključevanju mladih predstavniki slovenskih društev na Hrvaškem in hrvaških društev v Sloveniji. Izvajalec tega svežnja raziskave je vse zvočno gradivo s predhodnih posvetov, ki ga hrani ISIM, ponovno poslušal.

V letu 2012 so raziskovalci ISIM na naslove vseh 44 slovenskih društev poslali vprašalnik z 58 vprašanji (do novembra 2012 so prispeli vsi odgovori razen treh). Vprašalnik je bil razdeljen na štiri tematske sklope: 1) splošno o društvu, 2) članstvo, 3) dejavnosti društva, 4) učenje in raba slovenščine. Ponovno so bili pregledani vsi vprašalniki, predvsem zadnji trije tematski sklopi in vprašanja, ki se posredno ali neposredno dotikajo mladih.

V okviru omenjenega projekta je leta 2014 izšla publikacija *Priseljevanje in društveno delovanje Slovencev v drugih delih jugoslovanskega prostora: Zgodovinski oris in sedanost* (Žitnik Serafin 2014), ki prinaša bržkone najbolj sintetičen in aktualen vpogled v vprašanja reprodukcije etnične identitete slovenskih izseljencev in njihovih potomcev v državah naslednicah SFRJ. Predvsem zadnji sklop (Pregled aktualnega stanja) prinaša tri prispevke, ki so nepogrešljivi pri analizi zbranega gradiva: Sedanje razmerje med popisnimi statistikami in društvenim organiziranjem Slovencev (Josipovič 2014), Slovenski jezik med Slovenci v prostoru nekdanje Jugoslavije (Lokar 2014) ter Aktualno delovanje slovenskih kulturnih društev na obravnavanem območju (Žitnik Serafin 2014a).

Pri analizi gradiva sta bila zelo pomembna tudi prispevka iz knjige *Slovensko izseljenstvo v luči otroške izkušnje* (Žitnik Serafin 2015): Slovenski otroci v migracijskih statistikah jugoslovanskega prostora: od migracij družin do »pionirskih« migracij (Josipovič 2015) ter *Otroci in dopolnilni pouk slovenščine v Bosni in Hercegovini: Od jezika prednikov do jezika prihodnosti* (Vižintin 2015).

Prav tako je bila v analizo gradiva vključena nekatera nekoliko starejša, a vendarle temeljna literatura (npr. Dimkowska 2005; Kržišnik - Bukić 2007; Koblar 2008; Papež Adamić 2009; Riman 2009; Uduč 2011, 2014), društvena glasila (npr. *Bilten SD v Banji Luki* – od leta 2011 naprej, *To smo mi* v izdaji SD v Banji Luki – od šolskega leta 2010/11 naprej) in dokumentarni film (Lipušček in Lokar 2013).

Podatki in raziskovalna spoznanja preteklih raziskav so bili nadgrajeni in dopolnjeni z obiskom nekaterih društev v BiH – z intervjuji oziroma pogovori s predsedniki in drugimi predstavniki društev ter mladimi in neposrednim opazovanjem na terenu ter kasneje v mesecu oktobru s pogovori z nekaterimi učitelji slovenskega jezika in/ali s predsedniki društev ter tudi z nekaterimi mladimi potomci slovenskih izseljencev v državah nekdanje SFRJ.

Tradicija etničnega povezovanja Slovencev na teh območjih

Organizirano društveno življenje Slovencev v drugih delih jugoslovanskega prostora ima dolgo in sorazmerno bogato tradicijo. Najstarejše društvo Slovencev v tem prostoru in celo najstarejše še delujoče slovensko društvo v Evropi je Kulturno prosvetno društvo Slovenski dom v Zagrebu, ki deluje že od leta 1930. Drugo društvo z impresivno zgodovino je Delavsko kulturno društvo Cankar v Sarajevu, ustanovljeno 8. aprila 1934. Delovalo je do začetka leta 1941, ko je bilo – kakor večina delavskih društev – prepovedano. Leta 1945 je bilo društvo obnovljeno (leta 1948 je imelo 355 članov), leta 1951 ukinjeno, leta 1993 pa znova obnovljeno. Tretje društvo s častivrednim »aktivnim stažem« pa je Kulturno prosvetno društvo Bazovica na Reki, ustanovljeno leta 1947, ki odtlej neprekinjeno deluje do današnjega dne.

Mnoga nekdanja društva pa so nastala desetletja pred temi tremi, prva celo v že 19. stoletju. V Sarajevu je bilo društvo Slovensko omizje ustanovljeno že leta 1897, od leta 1910 je delovalo pod imenom Slovenski klub. Leta 1934 mu je sledilo že omenjeno Delavsko kulturno društvo Cankar. To društvo je leta 1937 začelo izdajati glasilo *Zora: časopis za družbeno kulturo in prosveto*, ki zdaj spet izhaja kot *Zora Cankarjeva*. Leta 1935 so sarajevski Slovenci ustanovili Slovensko kreditno zadrugo, med svetovnimi vojnami pa je v Sarajevu delovalo tudi Združenje emigrantov Gortan-Bazovica. V Banjaluki so leta 1923 ustanovili Slovensko pevsko in izobraževalno društvo Triglav (predhodnik današnjega tamkajšnjega Triglava), ki je združevalo vsaj 150 članov. Leta 1927 je bila v bližnji Slatini ustanovljena Slovenska kmetijska zadruga, le malo zatem pa še Izselsko kulturno društvo Istra s pevskim zborom Soča, ki sta delovala do začetka druge svetovne vojne. Po drugi svetovni vojni se je novo slovensko društvo med drugim oblikovalo tudi v Zenici, obnovljeno pa je bilo tudi delovanje sarajevskega društva Cankar (Žitnik Serafin 2014b: 155–163).

V Zagrebu, kjer je bil delež Slovencev leta 1890 več kot 15-odstoten, je bilo prvo slovensko društvo Lipa ustanovljeno leta 1908. Leta 1920, ko je prenehalo delovati, ga je nasledilo Akademsko društvo Triglav, leta 1923 je bila ustanovljena podružnica Jugoslovanskega katoliškega akademskega društva Danica, leta 1924 pa Slovensko prosvetno društvo Zagreb. Najpomembnejša za nadaljnji razvoj društvenega življenja

tamkajšnjih Slovencev pa je bila ustanovitev Narodne knjižnice in čitalnice (današnjega Slovenskega doma) leta 1930. Že v prvem letu je imela prek 1000 članov in je bila središče kulturnih in izobraževalnih dejavnosti zagrebških Slovencev. Leta 1936 se je društvo preimenovalo v Narodni dom, med drugo svetovno vojno je bilo njegovo delo prekinjeno, po vojni pa je društvo spet začelo delovati pod novim imenom Slovenski dom, pod katerim deluje še danes. Drugo pomembno društvo zagrebških Slovencev je bilo katoliško usmerjeno Slomškovo prosvetno društvo (1933–1941), ki je združevalo prek 800 Slovencev. Od leta 1935 je v Zagrebu delovalo tudi Društvo akademikov komercialistov Slovenije, od 1937 pa Akademski klub jugoslovanske radikalne skupnosti Slovenski jug, ki ga je ustanovila skupina slovenskih študentov. Dve leti pozneje so ustanovili slovensko prosvetno društvo Kustošija, leta 1940 pa je bila ustanovljena še Vincencijeva konferenca svetega Cirila za slovenske akademike v Zagrebu (Žitnik Serafin 2014b: 140–146).

Še pred prvim društvom v Zagrebu sta bili slovenski društvi ustanovljeni v Pulju (1904) in Karlovcu (1905). V Kraljevini Jugoslaviji so na Sušku pri Reki leta 1927 formirali Slovensko izobraževalno društvo Simon Gregorčič, ki je imelo več kot 200 članov. V Karlovcu so leta 1930 ustanovili Kulturno-prosvetno društvo Slovenski dom Triglav, ki je po drugi svetovni vojni začel ponovno delovati leta 1951. V delih današnje Hrvaške, ki so po prvi svetovni vojni pripadli Italiji, je nastalo ali bilo obnovljenih nekaj slovenskih in slovensko-hrvaških društev, med drugim leta 1924 v Istri ustanovljeno Slovensko prosvetno društvo Danica v Pasjaku. Do sedemdesetih let preteklega stoletja je bil zagrebški Slovenski dom krovna organizacija hrvaških Slovencev. Do tedaj sta na Hrvaškem obstajali dve njegovi podružnici, in sicer Slovenski dom Bazovica na Reki, ki je deloval od leta 1947, in Slovenski dom Triglav v Karlovcu. Po letu 1976 sta se podružnici osamosvojili, vendar so društva še naprej medsebojno sodelovala. V letih 1946–1948 je v Osijeku delovala še tretja podružnica zagrebškega Slovenskega doma (Žitnik Serafin 2014b: 146–155).

Prvo slovensko društvo na območju Makedonije so ustanovili primorski Slovenci, ki so se naselili v vasi Bistrenica leta 1933. V Beogradu pa je v tridesetih letih 20. stoletja izhajalo že vsaj pet slovenskih časopisov. V jugoslovanski prestolnici se je število Slovencev do leta 1931 povečalo na 6000, v tridesetih letih 20. stoletja je tam krajši ali

daljši čas delovalo že pet društev. Med drugo svetovno vojno je bilo v Srbijo izgnanih okoli 7000 Slovencev. Leta 1944 je bilo v Beogradu ustanovljeno *Slovensko kulturno-prosvetno društvo Franc Rozman - Stane*, ki je po vojni med drugim pomagalo pri vračanju izgnancev. Društvo je še istega leta tega odprlo slovensko šolo, ki jo je obiskovalo 120 otrok, in skrbelo za redne oddaje v slovenskem jeziku na Radiu Beograd. Člani društva so po letu 1945 delovali v pevskem zboru, folklorni in gledališki skupini ter drugih sekcijah, imeli so tudi bogato knjižnico. V petdesetih letih je bilo društvo zaradi politike KPJ do nacionalnih društev v Jugoslaviji ukinjeno, slovenska osnovna šola Ivan Cankar pa je delovala še vse do leta 1964. V okviru agrarne kolonizacije Vojvodine se je tja v letih po osvoboditvi preselilo skoraj 600 slovenskih družin, v svojih kolonijah so ustanavljali celo nekatera društva in štirirazredne slovenske osnovne šole. Število Slovencev v Srbiji, Vojvodini in na Kosovu je doseglo vrhunec okrog leta 1948, ko jih je tam živelo okoli 21.000, od tega skoraj polovica v Beogradu. Tu je ob popisu leta 1961 prebivalo skoraj 10.000 Slovencev, v naslednjih dveh desetletjih pa je njihovo število upadlo (Žitnik Serafin 2014b: 163–171).

Aktualna društva

V državah, ki so nastale po razpadu Jugoslavije, je v letu 2012 delovalo 44 slovenskih društev: 10 v BiH, 16 na Hrvaškem, 14 v Srbiji, tri v Makedoniji in eno v Črni gori. Samo tri med njimi so, kot rečeno, obstajala že pred letom 1992: v Zagrebu (od leta 1930, najprej pod imenom Narodna knjižnica in čitalnica), na Reki (od leta 1947) in s prekinitvami v Sarajevu (od leta 1934). Številka je ostala do danes bolj ali manj nespremenjena, pojavila so se nekatera nova društva (npr. SD v Negotinu), nekatera društva pa so praktično nedelujoča. Porastu društev po letu 2000 (tu izstopa le BiH, kjer je bila večina društev ustanovljena v zgodnjih devetdesetih letih) sta poleg vzgiba in interesa samih izseljencev in njihovih potomcev bržkone botrovala tudi naklonjenost večinskega okolja takšnemu povezovanju ter pomoč Urada Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu, preko katerega Slovenija društvom namenja materialno in drugo podporo.

Število članov v posameznem društvu se je leta 2012 gibalo med 30 in 1560, v približno eni tretjini društev je članstvo v tem času še naraščalo. Kot je pokazala anketa ISIM

(2012), v veliki večini društev prevladujejo starejši člani. Na Hrvaškem v vseh društvih razen v dveh prevladujejo starejši člani. Podobno je v BiH, kjer v osmih društvih prevladujejo starejši člani, v enem je bolj zastopana srednja generacija, v enem pa je sorazmerno veliko mladih. Nekoliko boljše razmerje v prid mlajših se kaže v društvih v Srbiji, v Makedoniji pa so mlajši v večini v enem društvu, starejši pa v dveh. Starejši so v večini tudi v edinem črnogorskem društvu. Seveda je treba starostno strukturo društvenega članstva kontekstualizirati. Mlajši imajo največkrat manj časa (in lahko tudi manj sredstev) za društveno delovanje. Prav tako bi najbrž primerjava s starostno strukturo drugih slovenskih izseljenskih društev po svetu pokazala, da gre v primeru društev v državah naslednicah SFRJ za relativno velik delež mladega članstva. Vzrok za to je nedvomno tudi velik interes za zaposlitev, študij in trajno preselitev v Slovenijo oziroma dejstvo, da se za pridobitev slovenskega državljanstva na osnovi slovenskega porekla med drugim upošteva tudi potrdilo o aktivnem članstvu v slovenskem društvu.

Mladi in predsednica Društva Slovencev »Jozef Špringer« Davorka Dijenčič Špringer v Kaknju (17. 5. 2017, foto Jernej Mlekuž)

Seveda nam podatki o starostni strukturi društvenega članstva prikažejo le zelo majhen del slike. Kot se je izkazalo ob obisku društev v BiH, so mladi zelo različno in intenzivno

vpeti v društvene dejavnosti. Nekatera društva zelo zavzeto in intenzivno skrbijo za vpetost in dejavnosti mladih (npr. SD v Kaknju), druga mladim posvečajo zelo malo ali nič energije (nekatera društva tudi zato, ker mladih »enostavno ni«, npr. SD v Brezi).

Intervjuja vodje projekta jeseni 2017 z vodstvoma slovenskih društev v Zadru in Šibeniku nudita celo vrsto podatkov o tem, kakšne so sodobne strategije ohranjanja slovenske identitete v primeru nekaterih izseljenskih društev, ki nimajo veliko mladih članov, a bi si jih želeli. V SKD Lipa Zadar se je število članov in članic od časa Ankete ISIM (2012) do danes sicer povečalo od 78 na 85. Tedanjim sekcijam se je pridružila še literarna. S Slovensko izseljensko matico sodelujejo pri izboru gostov, ki nastopajo na njihovih prireditvah, pri prijavih na razpise pa sodelujejo tudi z društvi iz Koroške. Poročila o vseh dogodkih društva so shranjena v zapisnikih sestankov, o najodmevnejših dogodkih poročajo tudi članki v *Zadarskem listu*, *Novem odmevu* – časopisu slovenskega društva v Zagrebu, na Facebook strani društva ter na mestnih in drugih spletnih portalih.

Med najaktivnejšimi je njihova slikarska sekcija, ki vsako leto organizira likovno kolonijo v kraju Turanj. Leta 2016 so organizirali prodajno razstavo slik s teh kolonij v zadnjih osmih letih in del denarja od prodaje namenili v humanitarne namene (družinam otrok s posebnimi potrebami). Take akcije so odmevne in prispevajo k promociji slovenske kulture, potencialno pa tudi k motiviranju mladih za sodelovanje v društvi. Poleg slikarskih kolonij, razstav in humanitarnih akcij vključuje to društvo med svoje sodobne strategije ohranjanja slovenske identitete še druge pristope:

- sodelovanje z znanstveniki ter svetovalci za zdravo prehrano v okviru evropskega projekta ter v tem sklopu organizacijo delavnice Hrana za prihodnost;
- skupno oddajo z RTV Slovenija – Village Folk;
- film o Zadru in o tamkajšnjem slovenskem društvu Lipa (avtorice Tatjane Trtnik, urednice in scenaristke oddaje Pod klobukom)
- društvo sodeluje / je sodelovalo v več raziskovalnih projektih slovenskih raziskovalcev (npr. v dveh projektih Barbare Riman in v dveh projektih ISIM ZRC SAZU);

- društvo dobro sodeluje s slovenskim lektoratom na univerzi v Zadru, predsednica društva Darja Jusup je na povabilo lektorja tudi predavala na lektoratu o Slovencih v Hrvaški;
- v času intervjuja (jeseni 2016) je društvo pripravljalo izdajo že tretje knjige, zbirke pesmi in proze.

Njihovi sofinancerji so poleg Urada Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu še mesto Zadar (med drugim imajo štirikrat letno za svoje prireditve na voljo multimedijško dvorano mestne knjižnice, mesto sofinancira tudi njihove knjižne izdaje ipd.), pa turistična skupnost občine Sv. Filip in Jakov (ta npr. prispeva platna društveni slikarski sekciji, objavlja najave slikarskih kolonij in razstav društva – njegove slikarske kolonije so turistično skupnost tako navdušile, da je celo želela prevzeti njihovo organizacijo ...) ter Svet za narodne manjšine (z manjšim zneskom).

Člani društva Lipa pa ohranjajo slovensko identiteto tudi na tradicionalne načine, njihove najpomembnejše prireditve vključujejo poleg likovnih dogodkov in literarnih večerov še praznovanje Prešernovega dneva in mednarodnega dneva kulturne različnosti v Zadru ter sodelovanje na prireditvi Noč muzejev. Na dnevu različnosti sodeluje osem manjšin, članice društva Lipa pripravijo tradicionalne slovenske jedi, leta 2016 so imeli najbogatejši stojnico. Leto prej so imeli za gosta iz Slovenije svetovnega prvaka v harmoniki.

Kulturno društvo Slovencev »Dr. France Prešeren« v Šibeniku je le malo manjše, v njem prevladujejo članice. Je edino aktivno manjšinsko društvo v mestu, (tudi) zato lokalna skupnost njegovo delovanje dobro pozna. Poročila o dogodkih društva so shranjena v Letopisu društva, najave in prispevki o njegovih dogodkih pa so objavljeni v časopisu slovenskega društva v Zagrebu *Novi odmev*, na Slovinci.si, v radijski oddaji Slovinci po svetu, na Radiu Koper, v lokalnih medijih ter na Facebook strani društva. Posnet je bil tudi film Frane Prešeren u Šibeniku (YouTube). Sofinancerji društva so poleg Urada Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu med drugim šibeniška županija (zelo malo) in mesto Šibenik, ki jim poleg minimalnega zneska nudi za njihove prireditve brezplačno uporabo dvorane v mestni knjižnici. Sodelujejo s slovenskimi društvi v Splitu in Zagrebu,

s Slovenijo (njihov pevski zbor Prešernovke zdaj deluje že dvajseto leto, v zadnjem času sodeluje na prireditvah Primorska poje, prej pa je redno sodeloval na srečanjih zborov v Stični), imajo tudi vsakoletne izmenično gostujoče nastope zborov (vsako leto njihov zbor nastopi v domačem kraju zbora iz Slovenije, ki je tisto leto gostoval pri njih v Šibeniku).

Njihovi sodobni načini ohranjanja slovenske identitete vključujejo predvsem odmevne akcije, ki bi lahko pritegnile tudi mlade. Med temi so npr. čiščenje narave (njihova sekcija Ljubitelji narave je npr. organizirala čiščenje parka Krka) ter humanitarne akcije, o katerih nato obširno poročajo lokalni mediji (denimo šibeniški Radio Ritam), s čimer se uspešno lokalno afirmirajo kot slovensko društvo, ki je tesno vpeto v okoljske in socialne izzive mesta in okolice. S prodajo tradicionalnih izdelkov sekcije Pridne roke npr. zberejo denar za otroke s težavami pri govoru in učenju, njihov zbor Prešernovke zbere z vstopnino za njihove nastope denar za otroke iz socialno ogroženih družin, članice društva spečejo pecivo in z njim za božič obdarijo stanovalce doma upokojencev v Šibeniku ipd. S takšnimi akcijami si je društvo zagotovilo zanesljivo mesto v kulturni zavesti meščanov Šibenika.

Ob tem želimo opozoriti na naslednje. Kot se je izkazalo ob obisku v BiH, društva zaradi različnih razlogov zunanjim obiskovalcem nemalokrat podajajo vsaj nekoliko drugačno sliko od tiste, ki se izkaže na bolj poglobljenem obisku terena in ob pogovoru z manj vpetimi člani – kar je seveda glede na vsaj delno financiranje (iz Slovenije) in poslanstvo društev (ohranjanje slovenske kulture) razumljivo. Društva ponujajo zelo različen spekter dejavnosti za mlade. Poleg dejavnosti in prireditev, namenjenih (bolj ali manj) vsem starostnim skupinam, imajo številna društva tudi dejavnosti, namenjene izključno mladim. V prvi vrsti gre tu seveda za sodelovanje pri organizaciji dopolnilnega pouka slovenskega jezika in kulture, namenjenega otrokom od starosti 4 let, mladostnikom in odraslim), ki poteka pod okriljem Ministrstva za izobraževanje, znanost in šport RS ter Zavoda RS za šolstvo in ki je največkrat organiziran v prostorih slovenskih društev (lahko pa tudi na šolah države gostiteljice, v prostorih slovenskih diplomatsko konzularnih predstavništev idr.). Poleg tega so pogovori s predsedniki društev razkrili zelo različno paleto dejavnosti, namenjenih mladim; največkrat gre za folklorne, gledališke, pevske in druge glasbene skupine (v SD v Kaknju npr. jazz sekcija) ter redkeje

športne dejavnosti. V Anketi ISIM (2012) je bilo med drugim tudi vprašanje, kakšen delež društvenih dejavnosti je namenjen posebej otrokom in posebej mladim, ki pa ni veliko v pomoč, saj v odgovorih večinoma ne najdemo dodatnih opisov društvenih dejavnosti za mlade in otroke.

Po pogovoru s predsedniki društev, društvenimi člani in mladimi se zdi, da aktivnosti, ki jih ponujajo društva za mlade in otroke, v glavnem ustrezajo dejanski zainteresiranosti mladih in zmožnostim društev. Po pogovoru z mladimi se je (nekoliko presenetljivo) izkazalo, da so večinoma zadovoljni z obstoječo društveno (najpogosteje precej »tradicionalno-folklorno« ponudbo) in da si povečini niti ne želijo novih vsebin in dejavnosti. Seveda pa ostaja vprašanje, kaj je mladim še predstavljeno oziroma dano na razpolago v tej kulturni ponudbi – zdi se, da ne prav veliko ali nič kaj več. Prav tako obstajajo razlike med posameznimi društvi. Nekatera društva izvajajo (ali so vsaj izvajala) tudi ambicioznejše kulturne programe, namenjene zahtevnejši publiki, nemalokrat tudi s širšim interesom promocije slovenske kulture (npr. SD v Zenici, predvsem v preteklosti tudi SD v Sarajevu). Tovrstne akcije, ki imajo nedvomno ob pravem pristopu lahko velik pomen tudi za promocijo Slovenije in slovenske kulture, bi Slovenija vsekakor morala podpreti tudi v prihodnje. Vendar ne gre le za mednarodno promocijo izvirne države in njene kulture. Raziskava Bukvičeve (2016: 30–31) npr. kaže, da je opazno višja raven v poznavanju slovenske kulture in običajev pri tistih učencih, ki obiskujejo dopolnilni pouk slovenskega jezika in kulture tam, kjer je več slovenskih kulturnih prireditev ali drugih oblik sodelovanja s Slovenijo.

Po pogovorih tako z mladimi kot ostalimi se je izkazalo, da so posebej pomembne tako za mlade kot tudi za vse ostale ekskurzije (bodisi učencev dopolnilnega pouka slovenščine bodisi raznih društvenih skupin in sekcij) po izbranih destinacijah v Sloveniji. Ekskurzije mlade motivirajo in navdušijo za slovensko kulturo in vse ostalo, povezano s slovenstvom in Slovenijo, vzpostavijo ali ohranjajo stike z ljudmi, institucijami, kraji idr. v Sloveniji. Vsi so ekskurzije opisovali kot posebej pomembne dogodke oziroma dejavnosti (glej tudi Žitnik Serafin 2014a: 253). Obisk Slovenije namreč za večino izseljencev in njihovih potomcev iz držav bivše SFRJ pomeni relativno zelo velik strošek, ki si ga težko privoščijo. Prav tako so ti obiski največkrat posebej organizirani za izseljensko populacijo. Nekatera društva tudi vse projekte organizirajo

tako, da je končni rezultat ali eden od končnih rezultatov obisk Slovenije (npr. SD v Prijedoru), druga društva pa npr. zelo aktivno delajo na izmenjavi otrok (denimo SD v Banji Luki in SD v Rumi).

Do podobnih ugotovitev je prišla tudi Tatjana Bukvič. V v šolskem letu 2015/16 je opravila raziskavo med otroki, ki v Srbiji obiskujejo dopolnilni pouk slovenskega jezika in kulture, njihovimi starši in učitelji. V času raziskave je pri pouku sodelovalo 139 otrok, vprašalnik je izpolnilo 72 otrok in 50 staršev, v raziskavi pa so sodelovale tudi tri učiteljice. O pomenu obiskov Slovenije piše:

Odgovori na vprašanje o stikih s Slovenijo kažejo, da jih 39 % obišče Slovenijo enkrat na leto, večkrat na leto v Slovenijo potuje 22 % otrok, prav tako jih vsako drugo ali tretje leto Slovenijo obišče 22 %, 17 % otrok pa v Sloveniji še ni bilo.

Postavljena hipoteza je bila, da pogostost obiskov v Slovenijo spodbudno vpliva na željo po povezovanju s Slovenijo, načrtovanju študija oziroma zaposlitve v njej ali morebitno dokončno vrnitev v Slovenijo. Hipotezo smo potrdili, in sicer tako, da smo med seboj primerjali odgovore oz. vrednosti, ki so jih otroci, ki v Slovenijo potujejo večkrat na leto, in otroci, ki tam še niso bili, podali na dve vprašanji oz. trditvi o načrtih za prihodnje življenje, delo ali študij v Sloveniji. Izkazalo se je, da kar 75 % odstotkov otrok, ki Slovenijo obiskujejo najpogosteje, načrtuje svojo prihodnost v Sloveniji. (Bukvič 2016: 27)

Na tem mestu je treba omeniti tudi pomen aktivnega sodelovanja društev in seveda posameznikov z lokalno skupnostjo ter z društvi v Sloveniji (pa tudi na Hrvaškem in drugod). Tudi sodelovanje med različnimi slovenskimi društvi v posameznih državah je, sodeč po anketi in pogovorih, dobro razvito in ima lahko pomembno vlogo pri vzdrževanju vezi med izseljenci in njihovimi potomci. Kot se zdi, pa je za pritegnitev mladih k društvenim dejavnostim pomembno tudi (ali predvsem) to, da imajo v društvu dovolj sovrstnikov svojih let, s katerimi se lahko prijateljsko družijo. Zelo dobra primera druženja slovenskih otrok iz celotne BiH sta vsakoletno srečanje učencev dopolnilnega

pouka slovenskega jezika in kulture ter vsakoletni tabor slovenskih otrok iz BiH na Boračkem jezeru – oboje organizira Zveza slovenskih društev v BiH.

Ob tem navajamo predlog ene od mlajših potomk slovenskih priseljencev BiH, da naj se društvene spletne strani oplemenitijo z podstranmi, blogi idr., kjer bi mladi lahko avtonomno komunicirali ali celo razvijali nove vsebine in zamisli: »Vsi na Facebooku imajo svoj profil. Vsi delijo to [...]. Mislim, da bi se to samo v neki drugi formi dalo napraviti«. K temu bi lahko na primer dodali oblikovanje posebne Facebook skupine za mlade, kjer bi lahko mladi delili tudi praktične nasvete glede pridobivanja štipendij, urejanja formalnosti za študij idr.

Jezik

Kot poseben, zelo pogosto ključen dejavnik za razumevanje (povečanega) interesa za organizirano dejavnost in slovensko kulturo nasploh v državah bivše SFRJ se kaže slovenski jezik. Kot pričajo pogovori z učitelji in učiteljicami slovenskega jezika, lahko predvsem med mladimi zaznamo v zadnjem času povečan interes za slovenski jezik. Seveda je skrb za slovenski jezik in z njim slovensko kulturo prednostna naloga slovenskih društev v novonastalih državah nekdanje Jugoslavije, zapisana v njihovih statutih in programih, in se izvaja v tesnem sodelovanju s pristojnimi ustanovami v Sloveniji. Med dejavnosti, ki spodbujajo in podpirajo ohranjanje jezika, društva uvrščajo npr. kulturne sekcije, od dramskih do literarnih, bralne in recitatorske krožke, izdajajo glasila, celo knjige, imajo svoje knjižnice, zelo aktivni so pevski zbori, ob tem pa je večji poudarek kot kdajkoli v preteklosti na učenju jezika. K dopolnilnemu pouku slovenskega jezika in kulture hodijo mladi, ki jim je slovenščina skoraj v vseh primerih relativno nov jezik (kot tudi starejši člani, ki jim je lahko slovenščina povsem tuja ali želijo svoje znanje jezika samo osvežiti ali nadgraditi).

Dopolnilni pouk slovenskega jezika in kulture v Srbiji v celoti financira Slovenija, plačuje učitelje in najemnino za prostore, v katerih se odvija pouk, ponekod pa so prostori brezplačni (npr. v učilnicah osnovnih šol). Pouk slovenskega jezika in kulture organizira slovensko Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport, ki se dogovarja s šolskimi oblastmi v državah, kjer pouk poteka, in skrbi za razporeditev učiteljev. Za učni načrt,

program, učbenike in izobraževanje učiteljev pa je zadolžen Zavod Republike Slovenije za šolstvo (Bukvič 2016: 24–25). Irena Kužnik (2014: 76) ugotavlja, da motivacija za učenje slovenskega jezika in kulture v Srbiji narašča. Tudi Tatjana Bukvič (2016: 25) ugotavlja, da se v nasprotju z nekaterimi drugimi evropskimi državami število otrok pri pouku slovenskega jezika in kulture v Srbiji rahlo povečuje. Podobno je v nekaterih drugih državah naslednicah SFRJ.

Povečano zanimanje med mladimi za slovenski jezik v zadnjih letih pa seveda ni povezano le z iskanjem ali ohranjanjem korenin, ampak se zdi vse pogostejše tudi izraz želje po odhodu v Slovenijo, na študij ali pozneje na delo. Tako nekatera društva v anketi ISIM (2012) (npr. SD v Banji Luki) med vzroki za porast društvenega članstva omenjajo interes mladih za slovenščino in za študij v Sloveniji. Tudi po pogovorih z mladimi se je izkazalo, da jih učenje slovenščine v veliki meri zanima predvsem v okviru morebitnih življenjskih perspektiv, povezanih s Slovenijo (največkrat študij, delo). Tak namen med drugim omenja eden od mladih iz Kaknja: »Slovenščino se učim, ker nameravam študirat v Sloveniji.« Nekatera društva imajo nekakšno neformalno mrežo študentov v Sloveniji, ki ostalim omogoča lažjo odločitev za odhod in jim je v procesu urejanja formalnosti tudi v pomoč. Do enakih zaključkov kot naši intervjuji je privedla tudi terenska raziskava Bukvičeve (2016: 27), ki ugotavlja, da med 72 anketiranimi otroki v Srbiji kar 75 odstotkov mladih anketirancev »vidi možnost za prihodnje študiranje ali delo v Sloveniji kot najpomembnejši razlog za učenje slovenskega jezika.« V ospredje vse bolj stopa ekonomska vrednost jezika, ki pa postaja v prostoru nekdanje Jugoslavije pomembno ali kar osrednje gibalno ohranjanja slovenske identitete (glej Lokar 2014: 228).

Mnogi mladi se učijo slovenščino tudi izven dopolnilnega pouka slovenskega jezika: na Mladinski poletni šoli v Ljubljani (organizira jo Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik Univerze v Ljubljani), na tečaju slovenskega jezika v Kopru (Fakulteta za humanistične vede Univerze na Primorskem), na Poletni šoli slovenščine (Zavod RS za šolstvo), na taboru slovenskih otrok po svetu v Sloveniji (Svetovni slovenski kongres) ter na taboru otrok slovenskega porekla na Boračkem jezeru v BiH (Zveza slovenskih društev v BiH Evropa zdaj). Vse te dodatne oblike učenja tako mladi kot ostali udeleženci opisujejo kot zelo pozitivne in dobrodošle.

Slovenski jezik se na različnih tečajih v priseljenjskih državah vse pogosteje učijo tudi tisti, ki nimajo slovenskih prednikov, vendar iščejo oziroma nameravajo iskati delo v Sloveniji ali je v Sloveniji zaposlen kdo od njihovih bližnjih in se mu nameravajo pridružiti. Po podatkih Centra za slovenščino kot drugi in tuji jezik, kjer izvajajo izpite iz znanja slovenskega jezika na osnovni, srednji ali visoki ravni, med kandidati prevladujejo prav »govorci (južno)slovanskih jezikov: na osnovni ravni bosanskega (30 odstotkov) in srbskega (19 odstotkov), na srednji hrvaškega (33 odstotkov) in makedonskega (20 odstotkov), na visoki srbskega (53 odstotkov) in makedonskega jezika (27 odstotkov).« (Ferbežar 2013: 42)

GLAVNA SPOZNAVANJA

Ohranjanje slovenske identitete

Razlogi za reprodukcijo etnične identitete so največkrat – če ne kar vedno – številni, kompleksni, med seboj se prepletajo in dopolnjujejo. V primeru slovenskih izseljencev in njihovih potomcev v državah naslednicah SFRJ imamo največkrat opravka s potomci izseljencev, zelo pogosto s tretjo ali četrto generacijo, kar pogosto pomeni – prej kot ohranjanje slovenske identitete – »novo odkrivanje« slovenske identitete. Pri tem novem odkrivanju v državah naslednicah SFRJ je treba upoštevati poleg »klasičnih« simbolno-folklornih prvin ali momentov slovenske izseljenske identitete (pomen izbranih – pogosto klišejskih – elementov slovenske kulture, krajine idr.) relativno visok ugled Slovenije v tem prostoru in morebitne življenjske perspektive, ki jih ta prostor odpira (možnosti dela, študija, lažjega potovanja idr.).

Na osnovi analize zbranega gradiva bi razloge za reprodukcijo slovenske identitete lahko razvrstili od emocionalno-identitetnih na eni strani do pragmatičnih na drugi strani. Obstoj enih seveda nikakor ne pomeni neobstoja drugih – posamezniki zelo pogosto ohranjajo ali odkrivajo »slovensko« identiteto zaradi mnogoterih in na videz nezdržljivih vzgibov. V tem bržkone zelo grobem razlikovanju med emocionalno-identitetnim in pragmatičnim lahko kot poseben indikator izpostavimo učenje oziroma znanje slovenskega jezika v odnosu do drugih elementov etnične identitete. Kjer gre predvsem za pragmatične momente identitete, se učenje oziroma znanje slovenskega

jezika izkaže za najpomembnejši dejavnik, saj njegovo obvladanje odpira vrata v slovenski izobraževalni sistem ter ponuja večje možnosti za zaposlovanje v Sloveniji (in s tem tudi širše v EU). V primerih, ko dominirajo emocionalno-identitetni momenti, znanje oziroma učenje slovenskega jezika ni nujno najpomembnejši dejavnik identitete in lahko prevladujejo drugi (kultura, hrana, glasba, stiki s sorodstvom, zanimanje za šport).

Povezovanje

Danes se v organizirane slovenske skupnosti v državah nekdanje SFRJ v primerjavi z drugimi državami vključuje največ Slovencev in njihovih potomcev. Kot smo že omenili, število članov slovenskih društev v BiH, Srbiji in Makedoniji presega število deklariranih Slovencev. Na Hrvaškem je razmerje med tistimi, ki se v popisih izrekajo za Slovence, in člani slovenskih društev 10 : 6, v Črni gori pa 6 : 1. Atraktivnost slovenstva v državah naslednicah SFRJ je torej mobilizirajoča. Tako je bilo leta 2012 v jugoslovanskem prostoru že 44 slovenskih društev. Njihovo število v zadnjih letih ostaja bolj ali manj nespremenjeno, s tem da manjša društva ponekod ugašajo, drugod pa nastajajo nova.

»Klasičnim« motivom in prvinam slovenskih izseljenskih društev (ohranjanje večinoma folklornih in klišejskih vidikov ter elementov slovenske kulture) se vse bolj pridružujejo lokalno ali širše zelo odmevni sodobnejši motivi in vsebine povezovanja, kot so delavnice za zdravo prehrano, akcije čiščenja narave in še posebno odmevne humanitarne akcije, v katerih sodelujejo različne umetniške in druge sekcije društev. Na ta način slovenska društva v prostoru nekdanje Jugoslavije še uspešneje kot prej vstopajo s svojimi dejavnostmi in slovensko kulturo v kulturno zavest krajevne in nacionalne javnosti v državah, kjer delujejo. Poleg motiva ohranjanja slovenske identitete in promocije izvirne kulture pa je med vzroki za povezovanje v etnična društva v državah nekdanje SFRJ treba iskati tudi pragmatične elemente (različne perspektive in možnosti, ki jih odpira Slovenija, povezane z delom, študijem, potovanji, lažjimi obiski, poslovnimi priložnostmi idr.).

Vzroki za (ne)povezovanje

Med aktualnimi vzroki za množično članstvo v slovenskih društvih v večini držav nekdanje Jugoslavije je torej treba nedvomno podčrtati predvsem velik interes za zaposlitev, študij in trajno preselitev v Slovenijo ter dejstvo, da se za pridobitev slovenskega državljanstva na osnovi slovenskega porekla med drugim upošteva tudi potrdilo o aktivnem članstvu v slovenskem društvu. Tu, kot že rečno, pa igra zelo pomembno vlogo znanje oziroma učenje slovenskega jezika. Kot najpomembnejši ali eden od najpomembnejših motivov vključevanja v organizirane skupnosti (društva) in delovanja v teh se kažejo – ne samo za mlade, temveč za vse starostne skupine – obiski Slovenije. Gre za organizirane obiske Slovenije, ki jih bodisi organizirajo društva ali učitelji slovenščine za svoje učence.

Poleg samih društvenih vsebin, ki jih društva ponujajo mladim (in s katerimi so bili mladi večinoma zadovoljni), je bržkone med vzroki za (ne)povezovanje treba iskati v (ne)povezanosti same izseljenske skupnosti, vlogi predsednikov in drugih vodilnih društvenih in izseljenskih članov za motiviranje mladih, kot tudi v dovolj velikem številu mladih v posameznih društvih (kar za mlade pomeni obliko druženja znotraj vrstniške ali celo prijateljske skupine).

Vloga Slovenije

Želje in pričakovanja slovenskih izseljencev in njihovih potomcev so seveda različne in pogosto tudi medsebojno izključujoče se. Nekateri so zadovoljni z obstoječo državno »ponudbo« stikov in »kulturnih dobrin matice«, drugi bi želeli predvsem nekatere moderne vsebine (takih je bilo relativno zelo malo in niso bile posebej jasno formulirane). Večini je torej »folklorno-domačijski« model ustrezen oziroma ga nemalokrat ocenjujejo kot edinega primernega. Bržkone najbolj zaželena in cenjena oblika ohranjanja vezi in stikov s slovensko kulturo, kot že rečeno, so obiski oziroma ekskurzije (bodisi učencev dopolnilnega pouka slovenščine bodisi raznih društvenih skupin in sekcij) po izbranih destinacijah v Sloveniji (gre večinoma za tematsko in strokovno obarvane ekskurzije, ki so zelo premišljeno izbrane). Te so verjetno tudi nekakšen osrednji magnet vzdrževanja in ohranjanja stikov posameznikov s Slovenijo,

slovensko kulturo in včasih tudi izseljenskim društvom. Seveda je na tem mestu treba omeniti tudi druge pozitivne oblike stikov in obiskov Slovenije: šolske povezave in izmenjave, bivanje pri vrstnikih v Sloveniji, gostovanja slovenskih kulturnih ustvarjalcev v tujini itd., štipendije za poletne šole za mladostnike (organizira jih Center za slovenščino kot drugi in tuji jezik) itd. (Več o vlogi Slovenije in naših priporočilih za še optimalnejši odnos Slovenije do Slovencev po svetu v poglavju Priporočila.)

Možnost vračanja

Države nekdanje SFRJ so države, od koder se v Slovenijo priseljuje največ ljudi slovenskega porekla. Število Slovencev v drugih državah naslednicah SFRJ, sodeč po tamkajšnjih popisih prebivalstva, namreč v zadnjih desetletjih konstantno upada, na drugi strani pa se od tam v Slovenijo priseljuje več ljudi kot iz drugih držav.

Obstaja torej velik interes za študij, zaposlitev in trajno preselitev v Slovenijo, kar je bilo mogoče zaznati tudi med opravljenimi pogovori z mladimi. Seveda obstajajo razlike tako med državami (največji interes je bržkone v BiH) kot tudi znotraj držav (recimo v BiH je bilo opaziti relativno majhen interes med mladimi za študij v Sloveniji predvsem v Sarajevu, ki je osrednje univerzitetno mesto v BiH in relativno bolj oddaljeno od Slovenije od drugih mest s številnejšo slovensko populacijo). Študij v Sloveniji največkrat pomeni trajno izselitev v Slovenijo, kar v pogovoru potrjuje tudi predsednica enega od slovenskih društev v BiH: »Ko gredo mladi v Slovenijo, se ne vrnejo.« Vsekakor bi morali velik interes za študij, zaposlitev in trajno preselitev v Slovenijo vzeti zelo resno. Gre za večinoma ambiciozne in motivirane ljudi, ki Slovenijo vidijo kot atraktivno državo in jo vrednotijo visoko. Problem, ki so ga izpostavili številni sogovorniki, je v zadnjih letih oteženo pridobivanje državljanstva za potomce slovenskih izseljencev iz držav nekdanje SFRJ.

PRIMERJAVA GLAVNIH SPOZNANJ POSAMEZNIH SVEŽNJEV

OHRANJANJE SLOVENSKE IDENTITETE

V Nemčiji so izkušnje priseljenih iz Slovenije raznolike. Nekaterim društvene in druge dejavnosti pomenijo veliko, med seboj se družijo pogosto in pogosto obiskujejo Slovenijo. Drugi se z etničnostjo ne ukvarjajo, z ljudmi se družijo zaradi skupnih življenjskih pogledov in dejavnosti v prostem času. Mnogi odraščajo, živijo v etnično oz. jezikovno mešanih družinah. Obiskovanje dopolnilnega pouka slovenščine je še posebej pomembno, če doma ne govorijo (pogosto) slovensko. Pri ohranjanju stikov s prijatelji ali z domačimi so vedno bolj pomembni elektronski mediji in e-omrežja, dogajanje v Sloveniji spremljajo po spletu in televiziji.

V Avstriji slovenska identiteta pri slovenskih izseljencih ni v nevarnosti. Vsi ohranjajo čut pripadnosti in vezi s Slovenijo. Življenje na tujem pa je razširilo identitetne predstave in čutenja, ki so postala manj enoznačna in bolj kompleksna. To ne pomeni oddaljitve od slovenske identitete, ampak pridobitev še drugih elementov pripadnosti, ki niso vezani na Slovenijo in slovenstvo oziroma na nacionalne kategorije, pač pa na družbene, kulturne in organizacijske sisteme, v katere so izseljenci v tujini vgrajeni. Kažejo se sicer raznoliki odnosi in čutenja slovenstva glede na različne osebne zgodovine, izkušnje in navezanosti. Narodna pripadnost je za vse, ki so sodelovali v raziskavi, pomembna in intimna, ne pa edina in hierarhično posebej povzdignjena vrednota. Izseljenci so imeli različne izkušnje v odnosih s sprejemnim okoljem. Od tega in subjektivnih pogledov je odvisno njihovo doživljanje tujstva. Bližina Slovenije in kulturne afinitete do avstrijskega prostora so pri tem vsekakor pomemben dejavnik.

Vprašanje identitete se postavlja bolj pri drugi generaciji, to je pri otrocih, ki jim je »domače« tisto okolje, v katerem odraščajo in v katerem so socializirani preko šole in vsakdanjega življenja. V slovenskih družinah se ohranja komunikacija v slovenskem jeziku in povsem naravno se reproducira slovensko mikrookolje. V tej smeri si

prizadevajo tudi slovenski partnerji v narodno mešanih družinah, vendar so seveda v teh primerih otroci izpostavljeni manjšemu vplivu slovenščine in tudi v družinskem krogu prevlada vpliv širšega družbenega in kulturno-jezikovnega konteksta. Učitelji slovenščine in nekateri v Avstriji rojeni potomci izpostavljajo potrebo po bolj artikuliranem pojmovanju slovenske identitete, ki je pri drugi generaciji ni mogoče naslanjati samo na slovenski jezik ali jo celo enačiti z njim. Širi se čut pripadnosti »brez jezika« oziroma z minimalnim poznavanjem jezika, ki se ga otroci v danih okoliščinah in samo z obšolskimi tečaji ne morejo priučiti. Slovenske identitete zato ni mogoče meriti samo ali izključno z znanjem slovenskega jezika, ki sicer ostaja med prioritetami. Za ozaveščanje in ohranjanje/grajenje vezi je treba delovati na empatični ravni.

V državah naslednicah SFRJ je atraktivnost slovenstva mobilizirajoča, na kar kažeta velik porast novoustanovljenih društev po letu 1991 predvsem v BiH in drugje po letu 2000 ter dejstvo, da se v organizirano izseljensko skupnost v državah nekdanje SFRJ v primerjavi z drugimi državami vključuje največ Slovencev in njihovih potomcev. V primeru slovenskih izseljencev in njihovih potomcev v državah naslednicah SFRJ imamo največkrat opravka s potomci izseljencev, zelo pogosto s tretjo ali četrto generacijo, kar pogosto prej pomeni »novo odkrivanje« slovenske identitete kot pa njeno ohranjanje. Pri tem procesu je treba poleg »klasičnih« simbolno-folklornih razlogov oziroma motivov (pomen izbranih elementov slovenske kulture) upoštevati tudi pragmatične elemente in s tem relativno visok ugled Slovenije v tem prostoru ter morebitne življenjske perspektive, ki jih ta prostor odpira (možnosti dela, študija, lažjega potovanja idr.).

POVEZOVANJE

V Avstriji v okviru družabnega življenja in vključevanja v novo okolje druženje z drugimi Slovenci samo zaradi skupne narodne pripadnosti ni prioriteta. Intervjuvanci imajo radi kontakte s Slovenci, vendar so njihove socialne mreže večinoma mešane. Vezi s Slovenci nastajajo naključno, podobno kot z Avstrijci in drugimi priseljenci. Nihče jih izrecno ne išče. Mnogi menijo, da ima – za razliko od preteklosti, ko so bili migranti večinoma delavci in so bila društva pomembna opora za soočenje s tujino – danes organizirano delovanje na narodni podlagi le relativno vlogo ali pa sploh ni potrebno. Cenjena pa so

prizadevanja in pobude, namenjene otrokom, in intervjuvanci sami poudarjajo, kako sta se njihov odnos in zanimanje za povezovanje spremenila, ko se je porodila skrb za prenašanje identitete na otroke. V teh primerih se povezovanje vrti okrog jezikovnih tečajev in dejavnosti za otroke. Ti ustvarjajo priložnosti za medsebojno spoznavanje in druženje staršev.

V Nemčiji ima povezovanje slovenskih priseljencev in njihovih potomcev večjo vlogo. Na jugu Nemčije je pomembno povezovalno vlogo med slovenskimi društvi prevzela Koordinacija slovenskih društev za južno Nemčijo, na gospodarskem področju zadnja leta Generalni konzulat v Münchnu. Ko novopriseljeni poiščejo z društvi ali z obstoječo FB skupino Slovenci v Nemčiji stik, se pogosto obračajo nanje z zelo konkretnimi vprašanji (bivanje, zaposlitev, zavarovanje, davki, prevozi ipd.).

V jugoslovanskem prostoru ima še posebno veliko vlogo pri približevanju mladih k organiziranim izseljenskim skupnostim poučevanje slovenskega jezika (ta se največkrat poučuje v društvenih prostorih), ki mladim potomcem slovenskih izseljencev (poleg identitetno-emocionalnih razlogov) tako omogoča lažje uresničevanje življenjskih perspektiv, povezanih s Slovenijo. Eden od najpomembnejših motivov vključevanja v organizirane skupnosti (društva) in najbolj priljubljenih društvenih aktivnosti pa so tako za mlade kot za vse druge obiski Slovenije, ki jih organizirajo društva ali učitelji slovenščine za svoje učence. V društvih se vse bolj uveljavljajo tudi sodobnejše, družbeno angažirane ali izobraževalne oblike povezovanja, od humanitarnih in ekoloških akcij do delavnic za zdravo prehrano ipd.

VZROKI ZA (NE)POVEZOVANJE

Pri potomcih prve generacije slovenskih priseljencev v Nemčiji so vzroki za (začasno) »nepovezovanje« nova družinska skupnost, selitev, nova služba, majhni otroci. Predvsem pa so mnogi povedali – tako zase kot za druge – da novopriseljeni potrebujejo najprej nekaj let zase: da se naučijo jezik novega okolja, da si najdejo službo, stanovanje, da si ustvarijo finančno stabilnost. Nekaj konkretnih predlogov o tem, kaj bi pritegnilo mlade potomce in nove priseljence: športne dejavnosti, več dejavnosti za otroke,

koncerti (slovenske) sodobne glasbe različnih zvrsti, gledališče, zabave, neorganizirano občasno druženje (ob kavi), gospodarsko povezovanje.

V Avstriji so nekateri intervjuvanci zaznali potrebo po spoznavanju in druženju z drugimi Slovenci v prvih letih bivanja. Takrat so tudi pogosteje obiskovali slovenske prireditve. Nezanimanje za povezovanje ima mnoge razloge. Med temi izstopajo kulturne razlike in različni osebni interesi ter navade, logistični problemi in težave pri usklajevanju službenih in družinskih obveznosti z oblikami organiziranega druženja in povezovanja. Glavni razlog za skromno udeležbo v organiziranem življenju pa je ta, da njihovo družabno življenje v glavnem ne poteka po tirih nacionalne pripadnosti, pač pa v skladu z drugimi prioritetami, interesi in afinitetami.

V nasprotju s položajem v Nemčiji in Avstriji pa v jugoslovanskem prostoru (z nekaj izjemami) mnogo težje govorimo o splošnem problemu nepovezovanja ali ne vključevanja v organizirano delovanje tamkajšnjih slovenskih skupnosti. Med vzroki za množično članstvo v slovenskih društvih v večini držav nekdanje Jugoslavije je treba med drugim podčrtati velik interes za zaposlitev, študij in trajno preselitev v Slovenijo ter dejstvo, da se za pridobitev slovenskega državljanstva na osnovi slovenskega porekla med drugim upošteva tudi potrdilo o aktivnem članstvu v slovenskem društvu. Tudi tu imata zelo pomembno vlogo znanje oziroma učenje slovenskega jezika in čim pogostejša možnost organiziranih obiskov Slovenije.

VLOGA SLOVENIJE

V Nemčiji društveno dejavni intervjuvanci menijo, da Slovenija s svojo podporo pri kulturnem delovanju (razpisi Urada za Slovence v zamejstvu in po svetu) naredi veliko. Vlogo države vidijo predvsem v podpori pri ohranjanju slovenske kulture, pri urejanju uradnih dokumentov, pri vračanju v domovino. Sogovorniki si želijo več sodelovanja v gospodarskem povezovanju med Slovenijo in Nemčijo.

Tudi intervjuvanci v Avstriji cenijo prizadevanja Slovenije za Slovence po svetu. Med temi še najbolj to, da omogočajo pouk slovenščine za otroke. Menijo pa, da bi bila potrebna večja in bolj raznolika ponudba. Hkrati izpostavljajo pomanjkljivosti, kot so

preskromna opora organiziranemu volonterskemu delovanju, ki je, kot nekateri poudarjajo, pomembna vizitka in promocija za Slovenijo kot tako. Zavedajo pa se tudi, da bi bilo to delovanje uspešnejše in bi pridobilo na pomenu, če bi se ga udeleževali v večjem številu. Okrepiti bi bilo treba predvsem delovanje in ponudbo na območju Gradca, kjer se zgošča največ slovenskih priseljencev v Avstrijo in ki je, v primerjavi s Koroško in z Dunajem, zapostavljeno oziroma ni deležno pozornosti, ki bi se skladala s številom tam bivajočih slovenskih priseljencev.

Podobno gledajo na vlogo Slovenije tudi pripadniki slovenskih skupnosti v jugoslovanskem prostoru. Poleg društvenega delovanja in dopolnilnega pouka slovenščine so raznovrstni stiki in povezave s Slovenijo ključnega pomena za izseljence in njihove potomce. Slovenija bi tako morala na različnih nivojih in z različnimi oblikami spodbujati predvsem obiske in izmenjave otrok in mladine.

MOŽNOST VRAČANJA

Eden od intervjuvanih v Nemčiji je poudaril, da se nikakor ne želi vrniti: Nemčija postaja dom, dobil je službo, veliko truda je vložil v uspeh. Nekateri mladi bi se vrnili v Slovenijo, če bi imeli v Sloveniji možnost zaposlitve in z Nemčijo primerljivo plačo. Drugi so v Nemčiji zadovoljni, ne razmišljajo o vrnitvi v Slovenijo, še več, potovati si želijo po vsem svetu, narediti kariero v drugih državah.

Večina intervjuvancev v Avstriji ne razmišlja o vrnitvi oziroma vidi to možnost nekje v daljni bodočnosti in po upokojitvi. Pogoji za vrnitev še pred upokojitvijo bi bili vsaj približno enak zaslužek, možnosti poklicne uveljavitve in življenjski standard, kot ga imajo v Avstriji. Za visoko specializirane kadre je nasploh delovno tržišče ves svet. Težave pri njihovem morebitnem vračanju so tudi v »ozkoglednosti« slovenskega okolja, ki po mnenju intervjuvanih ni dovolj za ljudi iz tujine. V nasprotju z mednarodnim okoljem, v katerem velja raznolikost za razvojni potencial, vlada v Sloveniji strah pred konkurenco. Ekonomska plat, višji življenjski standard, poklicni in družbeni položaj ter sama narava poklica igrajo nedvomno pomembno vlogo, niso pa edini razlogi za zadržanost do vračanja. Med te sodijo tudi systemske razlike med državama in prednosti, ki jih nudi Avstrija na področju socialne varnosti, spoštovanja pravic državljanov, jasnosti

in urejenosti odnosov med javnim in zasebnim, izobraževanja in perspektiv za otroke ter pri vsem, kar prispeva k boljši kvaliteti življenja. Na ostajanje v Avstriji vplivata ne nazadnje tudi bližina in možnost pogostega obiskovanja Slovenije.

V nasprotju s sorazmerno neaktualnostjo vprašanja vrnitve v primeru Nemčije in Avstrije obstaja v prostoru nekdanje Jugoslavije velik interes za študij, zaposlitev in trajno preselitev v Slovenijo, kar bi morala slovenska država vzeti zelo resno. To so največkrat ambiciozni in motivirani mladi ljudje, ki Slovenijo vrednotijo visoko. Problem, ki ga imajo številni, je oteženo pridobivanje državljanstva za potomce slovenskih izseljencev iz držav nekdanje SFRJ, predvsem v okviru postopka za izredno naturalizacijo. Po novem morajo v tem primeru dokazovati slovensko poreklo »do drugega kolena v ravni črti« in ne do četrtega.

PRIPOROČILA

ZA NAROČNIKA (Urad Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu)

1. Podpiramo predlog ene od mlajših potomk slovenskih priseljencev v BiH, da naj se društvene spletne strani oplemenitijo z podstranmi, blogi idr., kjer bi mladi lahko avtonomno komunicirali ali celo razvijali nove vsebine in zamisli. K temu bi lahko na primer dodali oblikovanje posebne Facebook skupine za mlade, kjer bi lahko mladi delili tudi praktične nasvete glede pridobivanja štipendij, urejanja formalnosti za študij idr. Predlagamo, da Urad spodbudi tovrstne rešitve in novosti z definicijo prioritet v svojih razpisih za sofinanciranje projektov in programov.
2. Nekatera društva izvajajo tudi ambicioznejše kulturne programe oz. projekte, namenjene zahtevnejši publiki, pogosto s širšim interesom promocije slovenske kulture. Takšne programe/projekte bi morala Slovenija poudarjeno spodbujati z dodatnim vrednotenjem pri ocenjevanju vlog na razpise za sofinanciranje kulturnih projektov in programov, saj je med sorazmerno pogostimi vzroki za ne vključevanje mladih v slovenska izseljenska društva prav njihov odpor do t. i. domačijskih oblik ohranjanja slovenstva v izseljenstvu.
3. Premišljeno organizirani obiski Slovenije in ekskurzije po njenih krajih so se v raziskavi izkazali za enega najpomembnejših motivov vključevanja v organizirane skupnosti Slovencev po svetu in delovanja v njenih kulturnih društvih. Izleti in ekskurzije (bodisi učencev dopolnilnega pouka slovenščine bodisi raznih društvenih skupin in sekcij) po izbranih destinacijah v Sloveniji tako mlade kot ostale pripadnike slovenske diaspore motivirajo in navdušujejo za slovensko kulturo, vzpostavljajo ali ohranjajo stike z rojaki, institucijami, lokalnimi okolji idr. v Sloveniji. Mnogi sogovorniki opisujejo ekskurzije kot posebno pomembne dogodke oziroma dejavnosti (glej tudi Žitnik Serafin 2014a: 252–254). Vendar obisk Slovenije za mnoge izseljence in njihove potomce, npr. iz držav bivše SFRJ, pomeni relativno zelo velik strošek, ki si ga težko privoščijo. Zato predlagamo dodatno finančno spodbudo

za organizacijo obiskov in ekskurzij po Sloveniji, zlasti za mlade potomce slovenskih izseljencev.

4. Slovenska društva na Hrvaškem se soočajo s povsem specifično težavo, na katero smo v preteklosti že opozarjali, vendar nismo zaznali nobenih sprememb. Gre za delitev na društva Slovencev v zamejstvu in društva Slovencev po svetu. Ker je za določena poselitvena območja Slovencev na Hrvaškem bolj značilna njihova tradicionalna prisotnost kot za druga, jih Urad Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu in posvetovalna telesa Vlade RS na tem področju obravnavajo deloma kot zamejce in deloma kot izseljence. Ob tem se ponovno zastavlja načelno vprašanje, ali je tovrstna delitev (ne samo na Hrvaškem) sploh upravičena. Na podobno neustrezno delitev Romov v Sloveniji je opozoril že prvi evropski komisar za človekove pravice Álvaro Gil-Robles v letih 2003–2006 (gl. Žitnik Serafin 2014a), ki je takšno delitev označil kot nesprejemljivo. O zgornjem primeru neprimernosti takšnega razlikovanja piše predstavnica enega od slovenskih društev v Dalmaciji v svojem pismu mag. Metki Lokar 19. aprila 2012: »Društvo dela na popolnoma dobrovoljni osnovi. Slovenci na Hrvaškem so razdeljeni na Slovence v zamejstvu in po svetu. Mi spadamo k Slovincem po svetu – to pomeni, da nam pošiljajo iz Ljubljane revije v angleščini. V društvu se zbiramo ravno zaradi tega, da čuvamo (slovenski) jezik in tradicijo.« Predsednica istega društva je leta 2016 v intervjuju z vodjo projekta ponovila svoj pomislek glede smiselnosti takšne delitve, pritrtili pa so ji tudi nekateri drugi sogovorniki v naši raziskavi. Slovenska društva v sosednji Hrvaški sodelujejo med seboj kot enaka z enakimi in ne sprejemajo delitve na Slovence v zamejstvu in Slovence po svetu, saj je nesmiselno ugotavljati delež priseljenih v posameznem društvu v odnosu do tistih, ki so na določenem območju prisotni že več generacij – to pa so zdaj že vsi. Slovenski rojaki žrtvujejo svoj prosti čas, energijo in denar za ohranjanje slovenstva po svetu, si prizadevajo za medkulturne izmenjave in široko promocijo slovenske kulture v deželah, kjer živijo. Dvotirna slovenska politika v odnosu do Slovencev na Hrvaškem pa lahko v določeni meri zavira njihovo delo in poslanstvo. Zato bi bilo najbrž smiselno še enkrat razmisliti, ali je omenjena delitev neke skupnosti na »avtohtono« in »priseljeno« v takšnih primerih – ali pa morda tudi nasploh – res upravičena (gl. Žitnik Serafin 2014a: 255–256).

5. Razširiti in spodbuditi v Gradcu in na Štajerskem dejavnosti ter priložnosti za stike priseljencev in zlasti druge generacije s slovenskim jezikom in kulturo v najširšem pomenu besede. Dodatno podpreti obstoječe pobude in druge, ki niso vezane le na klasično in narodno pojmovanje kulture, ampak bi zadostile tudi drugim zanimanjem in interesom mladih potomcev slovenskih priseljencev.
6. Odpraviti tudi v Avstriji in vseh sosednjih državah delitev Slovencev na osnovi pripadnosti kategoriji »zamejcev« oziroma »Slovencev po svetu« kot podlagi za dostop do sredstev in podpor iz Slovenije. Raziskava je namreč pokazala, da takšna delitev predvsem spodbuja delitve in nesoglasja znotraj slovenske skupnosti v posamezni sosednji državi. Slovenija bi morala v vsaki od teh držav na vse načine spodbujati čim močnejšo in čim bolj celovito povezanost slovenske skupnosti ter njeno inkluzivnost, ne pa pripadnike skupnosti na danes s strokovnega vidika že vse bolj neprepričljivih birokratskih temeljih nasilno deliti na manjšince in njihove potomce na eni strani ter priseljence in njihove potomce na drugi.
7. Kot smo poudarili v predstavitvi rezultatov tretjega svežnja raziskave, študij v Sloveniji največkrat pomeni trajno izselitev v Slovenijo. Interes potomcev slovenskih izseljencev za študij in/ali zaposlitev ter trajno preselitev v Slovenijo bi morala država vzeti resno. Gre namreč v mnogih primerih za sposobne in motivirane ljudi, ki v državah, kjer imajo manj priložnosti, pogosto izstopajo po nadarjenosti. Po veljavnih postopkih, pojasnjenih na spletni strani Ministrstva za notranje zadeve RS, so pogoji za izredno naturalizacijo potomcev slovenskih izseljencev zaostreni, na kar opozarjajo tudi naši sogovorniki. Tako je med drugim predsednik Zveze slovenskih društev v Bosni in Hercegovini in član izvršnega odbora Društva Slovencev Triglav Banja Luka Darko Mijatović v intervjuju z vodjo projekta (Žitnik Serafin 2014c: 1) izpostavil: »Mi upoštevamo zakonodajo v Sloveniji. Ko naši člani zaprosijo za državljanstvo Republike Slovenije, so do lanskega leta lahko zaprosili (kot Slovenci) do četrtega kolena. Zdaj se je to spremenilo, zdaj lahko zaprosijo tisti, ki imajo korenine do drugega kolena.« Dejansko se Zakon o državljanstvu RS v 12. členu glasi: »Pristojni organ lahko, če je to v skladu z nacionalnim interesom, po prostem preudarku sprejme v državljanstvo Republike Slovenije slovenskega izseljenca in njegovega potomca *do četrtega kolena v ravni črti*, če dejansko živi v Republiki Sloveniji vsaj eno leto pred vložitvijo prošnje, če ima urejen status tujca in če

izpolnjuje pogoje iz 1., 4., 5., 6., 7., 8., 9. in 10. točke prvega odstavka 10. člena tega zakona.« Na spletni strani Ministrstva za notranje zadeve (2017) pa beremo v dokumentu Izredna naturalizacija naslednje: »Če je prosilec slovenski izseljenec oziroma njegov potomec *do drugega kolena v ravni vrsti* ali pripadnik avtohtone slovenske narodne skupnosti v zamejstvu, ki uveljavlja korist države iz nacionalnih razlogov, ni treba izpolnjevati pogoja neprekinjenega prebivanja v Republiki Sloveniji na podlagi urejenega statusa tujca, pogoja zagotovljenih sredstev, ki zagotavljajo materialno in socialno varnost, če niso zavezanci za plačilo davkov v Republiki Sloveniji, in tudi ne pogoja poravnanih davčnih obveznosti.« Tudi v priloženem navodilu za izpolnjevanje vloge beremo: »(1) Za izredno naturalizacijo iz nacionalnih razlogov lahko zaprosi slovenski izseljenec ali njegov potomec *do drugega kolena v ravni vrsti*. Za to naturalizacijo lahko zaprosi tudi pripadnik avtohtone slovenske narodne skupnosti v zamejstvu. / (2) Izredna naturalizacija iz nacionalnih razlogov je mogoča, če prosilec iz prejšnjega odstavka izkazuje večletno osebno aktivno vez z Republiko Slovenijo in vsaj petletno aktivno delovanje v slovenskih društvih v tujini ali drugih slovenskih izseljenskih, zdomskih ali manjšinskih organizacijah [...]« Zaradi ostrejšega pogoja sorodstvene vezi za izredno naturalizacijo so v Društvu Slovencev Triglav Banja Luka celo zreducirali število članov s 1300 na nekaj več kot 700 (Žitnik Serafin 2015a: 121). Ker »obstoj nacionalnih razlogov za naturalizacijo Slovencev, ki živijo izven slovenskih meja, ugotavlja Urad Vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu« (Pojasnilo ...: 1), priporočamo Uradu Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu, da se poveže z ustreznimi organi Republike Slovenije in skupaj z njimi poišče čim ugodnejšo rešitev za potomce slovenskih izseljencev tudi pri postopku izredne naturalizacije. Na ta način nepotrebno zaostrovanje omejitev v zvezi s sorodstveno vezjo ne bo moglo posredno vplivati na redukcije članstva v slovenskih društvih po svetu.

8. Povezovanje Urada RS za Slovence v zamejstvu in po svetu z gospodarstveniki iz Slovenije. Slovenci v Nemčiji jasno sporočajo, da si želijo več podpore na tem področju iz Slovenije, predvsem pri vzpostavljanju uradnih gospodarskih srečanj in priložnosti med Slovenijo in Nemčijo, tako s političnimi predstavniki kot z uspešnimi poslovniki. Vseeno pa postavljamo pod vprašaj, ali je smiselno delovanje društev preveč podrediti gospodarskim interesom. Mogoče bi bilo dobro znotraj obstoječih

društev spodbujati gospodarsko sekcijo – kot eno od možnih dodatnih dejavnosti društva (poleg obstoječih).

9. Na posvete slovenskih organizacij v Nemčiji bi bilo treba v predavanja vnesti nove vsebine, ki odgovarjajo na potrebe in vprašanja mladih / novih priseljencev iz Slovenije v Nemčijo: odjava, prijava bivališča, urejanje dokumentacije, plačevanje davkov, iskanje stanovanja ipd. Deloma na ta vprašanja odgovarja zavihek Dobrodošli v Nemčiji na spletni strani Koordinacije slovenskih društev v južni Nemčiji, deloma odgovori na obeh FB-straneh Slovencev v Nemčiji. Vendar bi bil pogovor v živo, izmenjava različnih izkušenj, konkretnih nasvetov tudi na posvetu odlična priložnost, da se pritegne nove / mlade priseljence k posvetu, posledično tudi v delovanje društev.
10. Slovenci v Nemčiji so promotorji slovenskega turizma. Razmisliti bi bilo vredno o finančni podpori tistim društvom, ki se predstavljajo na nemških gospodarskih sejmih (in nemških medkulturnih prireditvah). Takrat delijo slovenske kataloge in promovirajo lepote Slovenije, s čimer privabljajo nemške turiste v Slovenijo. Smiselna bi bila vsebinska podpora tovrstnim dejavnostim znotraj razpisa Urada RS za Slovence v zamejstvu in po svetu ter posledično konkretna finančna podpora za tovrstne dejavnosti.
11. Prisluhni nekaterim konkretnim predlogom mladih, kaj bi jih zanimalo, pritegnilo v društvene dejavnosti: športne dejavnosti, več dejavnosti za otroke (preveč je dejavnosti samo za starejše), koncerti (slovenske) sodobne glasbe različnih zvrsti, gledališče, neorganizirano občasno druženje (ob kavi), klepet (v slovenščini).
12. Vodilni predstavniki nekaterih slovenskih društev v jugoslovanskem prostoru so predlagali, da bi predstavniki Urada Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu ter diplomatsko-konzularni predstavniki Slovenije v državah, kjer ta društva delujejo, posredovali pri regionalnih in lokalnih oblasteh v korist večje regionalne in lokalne podpore delovanju tamkajšnjih slovenskih društev. Predvsem je takšno posredovanje nujno pri iskanju možnosti za brezplačno uporabo društvenih prostorov, saj prav mesečna najemnina običajno predstavlja največji strošek društev.

ZA MINISTRSTVO ZA IZOBRAŽEVANJE, ZNANOST IN ŠPORT TER ZA ZAVOD REPUBLIKE SLOVENIJE ZA ŠOLSTVO

1. Avtorica ene od predhodnih raziskav (Kužnik 2014, 76) ugotavlja, da motivacija za učenje slovenskega jezika in kulture narašča. Poudarja predvsem pomen sodelovanja učiteljev slovenščine, društev in pristojnih izobraževalnih institucij ter vladnih organov obeh držav. Nadaljevanje dobrega sodelovanja, štipendije za različne poletne šole slovenščine v Sloveniji, različni tečaji ali možnosti strokovne prakse, študentskih izmenjav in podobno, bodo po njenem mnenju najboljši način za učenje in ohranjanje ter razvoj slovenskega jezika in kulture v tujini. Temu mnenju se pridružujemo in dodajamo, da so tudi naši sogovorniki v tej in naših predhodnih intervjujih ter anketi izrazili enak poudarek: če med učiteljem oziroma učiteljico dopolnilnega pouka slovenskega jezika in kulture in društvi, na območju katerih poučuje, ni tesnega sodelovanja, se to lahko usodno odraža na uspehu dela z mladimi pri prvih in drugih. Zato predlagamo, da Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport Republike Slovenije ter Zavod RS za šolstvo pri spremljanju dopolnilnega pouka spodbujata tovrstno sodelovanje na vse razpoložljive načine.
2. Poudariti želimo ugotovitve avtorice še novejše predhodne terenske raziskave, in sicer med učenci, njihovimi starši in učitelji dopolnilnega pouka slovenskega jezika in kulture v Srbiji (Bukvič 2016: 30). V njeni raziskavi so nekateri starši izrazili upanje, da bo dopolnilni pouk slovenskega jezika in kulture ostal tak, kot je, želijo pa si povečanje števila ur pouka in pogostejše druženje učencev z otroki iz Slovenije oz. možnost njihovih pogostejših obiskov Slovenije. Predlagamo, da se ta mnenja in želje upoštevajo, kolikor je mogoče, pri prihodnjem načrtovanju dopolnilnega pouka in spremljajočih dejavnosti.
3. Po navedbah učiteljic dopolnilnega pouka slovenskega jezika v Srbiji je »oblika dela pri pouku primerna. Ustreza jim veljavni učni načrt, ki jim omogoča prilagajanje vsebin in načina njihovega podajanja po merilih lastne strokovne presoje, pri čemer se lahko odločajo ustrezno potrebam, starosti ter znanju učencev. Želijo pa si več sodelovanja s starši. S strokovnimi gradivi so zadovoljivo opremljene, želele pa bi, da bi Zavod za šolstvo poskrbel tudi za plačilo didaktičnih pripomočkov in pisarniškega materiala. Ključno se jim zdi dobro povezovanje z društvi Slovencev v posameznih

krajih poučevanja. Slabost dela v Srbiji napoteni učiteljici prepoznavata v dolгих in nevarnih vožnjah, občasno pa tudi v pomanjkanju in iskanju sredstev za posamezne dejavnosti, kot so na primer prevozi na prireditve po Srbiji in v Slovenijo.« (Bukvič 2016: 31) Naši intervjuji z učitelji in učiteljicami dopolnilnega pouka slovenskega jezika in kulture potrjujejo utemeljenost teh opažanj. Pristojne pozivamo, da naj tudi te izkušnje in opažanja čim bolj upoštevajo.

4. K temu dodajamo predlog oziroma kritiko »problematičnega« narodnostnega vidika pri omejevanju prijav k pouku slovenskega jezika, na kar opozarjajo nekateri odgovori v anketi ISIM (2012) ter v naših intervjujih. Če slovenska država sofinancira celo vrsto slovenskih lektoratov po svetu, na katere se lahko vpiše kdorkoli, ker je to v interesu mednarodne promocije slovenskega jezika in kulture, bi moral biti po istem principu samoumeven ukrep, ki bi v vseh društvih odpravil narodnostni vidik pri omejevanju prijav k pouku slovenskega jezika in kulture oziroma pri upoštevanju zahtevanega minimalnega števila prijavljenih učencev za pridobitev učitelja, ki ga sofinancira Slovenija. S tem bi bil verjetno narejen še en korak k uspešnejši promociji slovenskega jezika in kulture zunaj Republike Slovenije. Hkrati pa bi lahko tak ukrep prispeval k še večjemu zanimanju večkulturnih lokalnih skupnosti, v katerih delujejo slovenska društva, za kulturne dejavnosti slednjih, ki običajno potekajo v slovenskem jeziku. Na ta način Slovenija ne bi zavirala lokalne kulturne vpetosti in posledično tudi odmevnosti slovenskih društvenih dejavnosti, ampak bi oboje aktivno podpirala v težnji, da se slovenski jezik in kultura zunaj Slovenije ne zapirata v neprehodne enklave, temveč postajata enakovreden sestavni del splošne kulturne zavesti širšega okolja (glej Žitnik Serafin 2014a: 258).
5. Skrbeti je treba za kontinuirano in neomejeno prosto dostopne možnosti spletnega učenja slovenščine (od A1 do C2) ter o vseh novostih na tem področju sproti obveščati vsa slovenska društva po svetu.
6. Prisluhniti potrebam srednje generacije (okoli 40 let), rojene v tujini, glede povečane potrebe po njihovem učenju / nadgradnji slovenščine, uporabe slovenskega jezika v javnosti, pisanja dopisov, vabil ipd. Podpreti učitelje dopolnilnega pouka slovenščine, če želijo ustanoviti nove skupine za srednjo generacijo.

PREDLOG DOLGOROČNEJŠEGA SODELOVANJA MED AKTERJI PRODUKCIJE ZNANJA TER UPORABNIKI ZNANJA

- vključevanje znanstvenih spoznanj v izobraževalne vsebine za predstavnike slovenskih izseljenskih društev;
- vključevanje znanstvenih spoznanj v izobraževalne vsebine za zaposlene v državni upravi;
- vključevanje vsebin o slovenskih izseljencih in njihovem delovanju ter skrbi za ohranjanje slovenske identitete v tujini v učno gradivo, v osnovnošolske in srednješolske kurikule (družba, slovenski jezik, zgodovina, geografija), da se v Sloveniji razširi zavedanje o življenju in delovanju Slovencev po svetu;
- glede na to, da Slovenijo v zadnjih letih zapusti preko 14.000 ljudi letno (od tega okoli 8000 slovenskih državljanov), predlagamo pristojnim telesom, da finančno podprejo dolgoročneje znanstvene raziskave tega pojava in še posebej vprašanj, povezanih z mladimi, ki predstavljajo večino te populacije.

DRUGI REZULTATI PROJEKTA

Delni in končni rezultati projekta, njihove javne predstavitve ter obveznosti v okviru nadzora nad izvajanjem projekta vključujejo poleg tega zaključnega poročila, prosto dostopnega na spletni strani projekta, naslednje:

- na novo ustvarjeno raziskovalno gradivo, ki obsega skupno 58 intervjujev; zapisi vseh so shranjeni v zbirki projektne dokumentacije in raziskovalnega gradiva tega projekta na Inštitutu za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU (10 pisnih zapisov in 48 zvočnih posnetkov intervjujev);
- letno in zaključno poročilo za Javno agencijo za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije – ARRS (sofinancer);
- vmesna vsebinska in finančna poročila za Urad Vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu (sofinancer);
- slovensko in angleško spletno stran projekta s povzetki rezultatov in povezavami na glavne rezultate (prosti dostop):
 - <https://isim.zrc-sazu.si/sl/programi-in-projekti/sodobne-strategije-slovenskih-izseljencev-za-ohranjanje-etnicne-identitete#v>
 - <https://isim.zrc-sazu.si/en/programi-in-projekti/contemporary-strategies-of-slovenian-emigrants-for-the-preservation-of-ethnic#v>
- znanstvene članke in druge objave (gl. spletno stran projekta);
- naslednje javne predstavitve projekta ali njegovih delnih/končnih rezultatov v Sloveniji in tujini:
 - *KALC, Aleksej. Sodobne strategije slovenskih izseljencev za ohranjanje etnične identitete: predstavitev projekta na mednarodni znanstveni konferenci "Raziskovanje slovenskega izseljenstva: novi pristopi in vsebine": ob 30-letnici Inštituta za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU, Prešernova dvorana SAZU, 21. okt. 2016, Ljubljana [COBISS.SI-ID [40475693](#)]*

- VIŽINTIN, Marijanca Ajša. *Uključenost slovenskih društava u Njemačkoj u lokalno udruženje, sa naglaskom na društvenim prostorijama, financiranju i multikulturalnim aktivnostima: predavanje na posvetu "Izazovi sadašnjeg vremena za slovensku manjinu v BiH u komparativnoj perspektivi"*, 2016, Sarajevo [COBISS.SI-ID [39973933](#)]
- ŽITNIK SERAFIN, Janja. *Aktivnosti i financiranje manjinskih kulturnih društava: poredjenje između Slovenaca u BiH i Bošnjaka u Sloveniji: predavanje na posvetu "Izazovi sadašnjeg vremena za slovensku manjinu v BiH u komparativnoj perspektivi"*, 2016, Sarajevo [COBISS.SI-ID [39973677](#)]
- VIŽINTIN, Marijanca Ajša. *Vključevanje mladih v delovanje slovenskih organizacij v Nemčiji: predavanje na mednarodnem strokovnem posvetu Mladi v transnacionalnih povezavah: primer slovenskih izseljencev*, 2016, Novo mesto [COBISS.SI-ID [39972909](#)]
- LUKŠIČ-HACIN, Marina. *Mladi v mednarodnih povezavah in medkulturni dialog: predavanje na mednarodnem strokovnem posvetu "Mladi v transnacionalnih povezavah: primer slovenskih izseljencev"*, Hiša kulinarike, Novo mesto, 2016. [COBISS.SI-ID [39972653](#)]
- LUKŠIČ-HACIN, Marina. *Mladi v mednarodnih povezavah in medkulturni dialog, predavanje na strokovnem posvetovanju "Mladi v transnacionalnih povezavah: primer slovenskih izseljencev v Bosni in Hercegovini"*, Hotel Inn, Banja Luka (BiH), 19. nov. 2016. [COBISS.SI-ID [41179437](#)]
- ŽITNIK SERAFIN, Janja. *Zrcalna primerjava dveh manjšin v prostoru nekdanje Jugoslavije: predavanje, Međunarodni znanstveni skup Dijasporski i nacionalno-manjinski identiteti: migracije, kultura, granice, države, 12. i 13. prosinca 2016, Zagreb*. [COBISS.SI-ID [40807981](#)]
- VIŽINTIN, Marijanca Ajša. *Vpetost slovenskih društev v nemško lokalno okolje: večkulturne prireditve, sodelovanje z drugimi organizacijami, društveni prostori: predavanje na 21. posvetu slovenskih organizacij v Nemčiji, Baasem*, 2016 [COBISS.SI-ID [39753517](#)]

- VIŽINTIN, Marijanca Ajša. *Ohranjanje etnične identitete slovenskih izseljencev v Nemčiji v 21. stoletju*: predavanje na 22. posvetu slovenskih društev, katoliških misij, učiteljev, socialnih delavcev, članov folklornih skupin in Slovencev v Nemčiji, 21.–23. apr. 2017, Violau. [COBISS.SI-ID [42209581](#)]
- Zaključna predstavitev rezultatov projekta za naročnika, druge uporabnike in širšo javnost. Prešernova dvorana SAZU, Ljubljana, 1. februar 2018.

VIRI IN RELEVANTNA LITERATURA

Poleg izpoljenih vprašalnikov in intervjujev, opravljenih v sklopu te raziskave in predstavljenih v razdelkih z naslovom Potek raziskave, so bili v raziskavi citirani ali posredno uporabljeni naslednji viri in literatura:

44.000 državljanov Slovenije v drugih državah EU: mednarodni dan migrantov 2014.

Statistični urad Republike Slovenije,

<http://www.stat.si/StatWeb/News/Index/4782> (19. 11. 2017).

Anderson, Benedict (1998). *Zamišljene skupnosti: O izvoru in širjenju nacionalizma*. Ljubljana: Studia humanitatis.

Anketa ISIM (2012). Poklicne migracije Slovencev v prostor nekdanje Jugoslavije: od naseljencev do transmigrantov: Anketa za društva. Projektna dokumentacija ISIM.

Arbiter, Slavko (2010). *Slovenci na Reki združeni v KPD »Bazovica«*. Reka: Slovenski dom – Kulturno prosvetno društvo »Bazovica«. Brošura.

Bilten (2011–2017). Banjaluka: Društvo Slovencev Triglav Banjaluka, http://www.udruzenjetriglav.com/index.php?option=com_content&view=article&id=309&Itemid=40&lang=sl (19. 10. 2017).

Bartulović, Alenka (2001). *Slovenci v Srbiji: Seminarska naloga*. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.

Brunnbauer, Ulf (2009). Labour Emigration from the Yugoslav Region from the late 19th Century until the End of Socialism: Continues and Changes. *Transnational societies, transterritorial politics: Migrations in the (Post-) Yugoslav region: 19th–21st century* (ur. Ulf Brunnbauer). München: R. Oldenbourg, 17–49.

Bukvič, Tatjana (2016). Dopolnilni pouk slovenskega jezika in kulture v Republiki Srbiji: raziskava med učenci, starši in učiteljicami. *Slovenika* 2, 21–34.

Castles, Stephen, Miller, Mark J. (2009). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. New York: Guilford Press.

Cevc, Franc (2001). Štiristo članov društva. *Kredarica: Bilten društva Slovencev v Novem Sadu* 1/1, 1.

- Dimkovska, Lidija (2005). Kulturna podoba Slovencev v Makedoniji. *Slovenija.svet* 2/12, 10–11.
- Dolinšek - Divčič, Marija (2001). Slovenci v Bosni in Hercegovini. *Slovensko izseljenstvo: Zbornik ob 50-letnici Slovenske izseljenske matice* (ur. Milica Trebše Štolfa). Ljubljana: Združenje Slovenska izseljenska matica, 301–306.
- Dopolnilni pouk, Nemčija (2017). Zavod Republike Slovenije za šolstvo, <http://www.zrss.si/sticisce/dopolnilni-pouk/drzave/nemcija/> (19. 11. 2017).
- Drnovšek, Marjan (2008). Društveni arhivi v Nemčiji: Med preteklostjo in sedanostjo. *Arhivi* 31/2, 251–261.
- Drnovšek, Marjan (2009). Fragments from Slovenian migration history, 19th and 20th centuries. *Transnational societies, transterritorial politics: migrations in the (Post-) Yugoslav region: 19th-21st century* (ur. Ulf Brunnbauer). München: R. Oldenbourg, 51–72.
- Drnovšek, Marjan (2012). *Slovenski izseljenci in zahodna Evropa v obdobju prve Jugoslavije*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Društva izseljencev kot neizkoriščen potencial Slovenije v BiH (zvočni posnetek okrogle mize), Banjaluka, 22. 6. 2012. Projektna dokumentacija ISIM.
- Društva izseljencev kot neizkoriščen potencial Slovenije v Srbiji (zvočni posnetek okrogle mize), Subotica, 12.–14. 10. 2012. Projektna dokumentacija ISIM.
- Ferbežar, Ina (2013). Izpitni center. Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik: Letno poročilo 2012, 42–49, [http://www.centerslo.net/files/file/Zalo%C5%BEni%C5%A1tvo/LP%202012_z%20web\(1\).pdf](http://www.centerslo.net/files/file/Zalo%C5%BEni%C5%A1tvo/LP%202012_z%20web(1).pdf) (19. 10. 2017).
- Ferenc, Tone (1993). Množično izganjanje Slovencev med drugo svetovno vojno. *Izgnanci: Zbornik slovenskih izgnancev 1041–1945*. Ljubljana: Društvo izgnancev Slovenije, 19–107.
- Gombač, Jure (2015). Transnacionalne dinamike otrok in mladih potomcev slovenskih izseljencev na internetu. *Slovensko izseljenstvo v luči otroške izkušnje* (ur. Janja Žitnik Serafin). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 59–75.
- Hergula, Andreja (2011). Etnična vitalnost slovenske narodne manjšine v Vojvodini: Skrb za slovenski jezik v slovenskih društvih v Vojvodini: Diplomsko delo. Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.

- Ingolič, Anton (1992). *Tako je bilo: Leta izgnanstva v Srbiji 1941–1945*. Ljubljana: Mladika; Mladinska knjiga.
- Jerman, Silvin, in Todorovski, Ilinka (1999). *Slovenski dom v Zagrebu 1929–1999*. Zagreb: KPD Slovenski dom Zagreb.
- Ježovnik, Maja (2015). *Izobraževanje druge generacije migrantov: diplomsko delo*. Ljubljana: [M. Ježovnik].
- Josipovič, Damir (2014). Sedanje razmerje med popisnimi statistikami in društvenim organiziranjem Slovencev. *Priseljevanje in društveno delovanje Slovencev v drugih delih jugoslovanskega prostora: Zgodovinski oris in sedanost* (ur. Janja Žitnik Serafin). Založba ZRC, ZRC SAZU, 215–228.
- Josipovič, Damir (2015). Slovenski otroci v migracijskih statistikah jugoslovanskega prostora: od migracij družin do »pionirskih« migracij. *Slovensko izseljenstvo v luči otroške izkušnje* (ur. Janja Žitnik Serafin). Založba ZRC, ZRC SAZU, 145–156.
- Jovanović, Amalija (2001). Slovenci v Makedoniji. *Slovensko izseljenstvo: Zbornik ob 50-letnici Slovenske izseljenske matice* (ur. Milica Trebše Štolfa). Ljubljana: Združenje Slovenska izseljenska matica, 319–327.
- Jović, Pavle (2008). *Slovenci v Beogradu*. Beograd: samozaložba.
- Jurkovič, Tatjana (4. 11. 2014). *Informacija o pouku slovenščine za Slovence in njihove potomce v tujini*, Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport Republike Slovenije, http://www.bern.embassy.si/fileadmin/user_upload/dkp_21_vbn/PDF_Files/Informacija_o_pouku_slovenscine.pdf (19. 11. 2017).
- Koblar, Stanislav (ur.) (2008). *Četrta stran trikotnika: Znameniti Slovenci in slovenska društva v Bosni in Hercegovini: 1878–2000*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Kolar, Bogdan (1995). Delo slovenskih duhovnikov med Slovenci v Zagrebu med obema vojnama. *Slovenci v Hrvaški* (ur. Vera Kržišnik - Bukić). Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, str. 115–131.
- Koordinacija slovenskih društev v južni Nemčiji, <https://koslovenija.wordpress.com/> (19. 6. 2017).
- Kristan, Tine, ur. (1960). *Spominska knjiga ob 30-letnici Kulturno prosvetnega društva »Slovenski dom Triglav«*. Karlovac: Kulturno prosvetno društvo Slovenski dom Triglav.

- Kržišnik - Bukić, Vera (1995). O narodnostnem in kulturnem samoorganiziranju Slovencev na Hrvaškem v 20. stoletju. *Slovenci v Hrvaški* (ur. Vera Kržišnik - Bukić). Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, str. 133–188.
- Kržišnik - Bukić, Vera (2001). Slovenci v Bosni in Hercegovini, Bosna v Ljubljani. *Razprave in gradivo* 38/39, 207.
- Kržišnik - Bukić, Vera (2003). Slovenci v Hrvaški, Bosni in Hercegovini, Srbiji in Črni gori ter Makedoniji med preteklostjo in sedanjostjo. *Traditiones* 32/2, 117–135.
- Kržišnik - Bukić, Vera (2004a). Slovenci v Beogradu. *Slovenski etnološki leksikon* (ur. Angelos Baš idr.). Ljubljana: Mladinska knjiga, 546.
- Kržišnik - Bukić, Vera (2004b). Slovenci v Srbiji. *Slovenski etnološki leksikon* (ur. Angelos Baš idr.). Ljubljana: Mladinska knjiga, 549–550.
- Kržišnik - Bukić, Vera (2004c). Slovenci v Bosni in Hercegovini. *Slovenski etnološki leksikon* (ur. Angelos Baš idr.). Ljubljana: Mladinska knjiga, 546–547.
- Kržišnik - Bukić, Vera (2004d). Slovenci v Makedoniji. *Slovenski etnološki leksikon* (ur. Angelos Baš idr.). Ljubljana: Mladinska knjiga, 549.
- Kržišnik - Bukić, Vera (2006). O Slovencih in slovenstvu na Hrvaškem od nekdanj do danes. *Slovenci na Hrvaškem – dediščina in sedanjost: Zbornik referatov s posveta »Etnološka dediščina in kulturna podoba Slovencev na Hrvaškem«* (ur. Mojca Ravnik in Katalin Munda Hirnök). Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 15–87.
- Kržišnik - Bukić, Vera (2007). *Slovenci v Bosni in Hercegovini skozi pričevanja, spomine in literarne podobe: 1831–2007*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Kulturno prosvetno društvo Slovenski dom, Zagreb, http://slovenci.hr/si_ZVEZA/kulturno-prosvetno-drustvo-slovenski-dom-zagreb (17. 11. 2017).
- Kužner, Albert, idr. (2007). *10 let Društva Slovencev »Kredarica« v Novem Sadu*. Novi Sad: Društvo Slovenaca »Kredarica«. Brošura.
- Kužnik, Irena (2014). Motivacija za učenje slovenščine kot maternega in manjšinskega jezika pri pripadnikih manjšinske in nemanjšinske skupnosti v Srbiji. *Mednarodno znanstveno srečanje doktorskih študentov slovenistike in slavistike: zbornik* (ur. Nina Ditmajer). Maribor: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije, 71–76.
- Lipušček, Uroš, in Lokar, Metka (2013). *Primorski eksodus* (videoposnetek). [S. l.]: Libra News.

- Lokar, Metka (2013a). Zelen kot Slovenija in rdeč kot ljubezen: Slovenski jezik med Slovenci v prostoru nekdanje Jugoslavije. *Dve domovini / Two Homelands* 38: 141–151.
- Lokar, Metka (2013b). V koraku s časom = U korak s vremenom. *Čas in ljudje: Slovenci v Novem Sadu: Slovenci u Novom Sadu* (ur. Marija Lovrić). Novi Sad: Društvo Slovencev Kredarica = Društvo Slovenaca Kredarica, 17–20.
- Lokar, Metka (2014). Slovenski jezik med Slovenci v prostoru nekdanje Jugoslavije. *Priseljevanje in društveno delovanje Slovencev v drugih delih jugoslovanskega prostora: Zgodovinski oris in sedanost* (ur. Janja Žitnik Serafin). Založba ZRC, ZRC SAZU, 227–240.
- Lukić, Dijana (2009). *Slovenci v Vojvodini: Društvo Slovencev »Kredarica« v Novem Sadu: Diplomsko delo*. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.
- Lukšič Hacin, Marina (2001). Pomen kulturno-umetniške dejavnosti med slovenskimi izseljenci – Zahodna Evropa. *Dve domovini / Two Homelands* 14, 53–65.
- Lukšič Hacin, Marina (2007). Normativni vidiki in delovne razmere za migrante v Zvezni republiki Nemčiji. *Dve domovini / Two Homelands* 25, 187–208.
- Medica, Karmen (1995). Sodobno organizacijsko povezovanje Slovencev v hrvaški Istri: Prispevek k raziskovanju. *Slovenci v Hrvaški* (ur. Vera Kržišnik - Bukić). Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 391–400.
- Mednarodni seminar Sprosti voljo! (zvočni posnetek seminarja in okrogle mize), Novo mesto, 15.–16. 6. 2012. Projektna dokumentacija ISIM.
- Merljak, Matjaž (2010). Slovenci v Črni gori imajo svoje društvo, 26. 2. 2010, <http://radio.ognjisce.si/sl/103/ssd/858/> (17. 11. 2017).
- Milenković - Vuković, Biljana (2010). Slovenci u Srbiji: Bibliografija sa anotacijama. *Traditiones* 39/1, 283–320.
- Milharčič Hladnik, Mirjam (2008). Internet in preobrazbe ohranjanja kulturne dediščine v slovenskoameriških etničnih skupnostih. *Dve domovini / Two Homelands* 28, 57–72.
- Milharčič Hladnik, Mirjam (2012). Medkulturni odnosi in socialne participacije v kontekstu migracij. *Dve domovini / Two Homelands* 36, 7–18.

- Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije, Tujci v Sloveniji, Državljanstvo, povezavi na dokumenta *Izredna naturalizacija* in *Korist države zaradi nacionalnih razlogov* (slovenski izseljenci in njihovi potomci) – Navodila za izpolnjevanje vloge, http://www.mnz.gov.si/si/mnz_za_vas/tujci_v_sloveniji/drzavljanstvo/ (23. 11. 2017)
- Papež Adamič, Vera (2009). *Od prednikov do potomcev: Slovenci v Slatini in Banjaluki: 1923–2008*. Banjaluka: Društvo Slovencev Triglav.
- Plevnik, Danko, Begović, Vitomir, Kočever, Jože, in Pungartnik, Marjan (1998). *Slovenci na Hrvaškem*. Črnomelj: ZSSS, Območna organizacija za Belo krajino.
- Pojasnilo k izpolnjevanju obrazca za vložitev prošnje za sprejem v državljanstvo Republike Slovenije na podlagi 13. člena Zakona o državljanstvu Republike Slovenije – nacionalni razlogi, gl. povezavo Navodila za izpolnjevanje vloge, http://www.mnz.gov.si/si/mnz_za_vas/tujci_v_sloveniji/drzavljanstvo/ (23. 11. 2017).
- Riman, Barbara (2010). *Slovenci v Gorskem Kotarju, Kvarnerju in Istri od leta 1918 do leta 1991: Doktorska disertacija*. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino.
- Riman, Barbara (2012). Delovanje slovensko-hrvaških društev v Pazinu. *Acta Histriae* 20/1–2, 233–254.
- Riman, Barbara, in Riman, Kristina (2008). *Slovenski dom Kulturno prosvetno društvo Bazovica* (ur. Marija Riman). Rijeka: Slovenski dom Kulturno prosvetno društvo Bazovica, 2008.
- Roš, Fran (1967). *Slovenski izgnanci v Srbiji 1941–1945*. Maribor: Obzorja.
- Rusić, Branislav, in Novak, Vilko (1973). Slovenci v Bistrenici v Makedoniji. *Traditiones* 2, 177–201.
- Sarić, Samija, in Štimac, Vera (2010). Kolonizacija Slovencev v Bosni in Hercegovini od 1878 do 1918. *Arhivi* 33/2, 397–406.
- Scheffer, Paul (2011). *Immigrant Nations*. Cambridge, Malden: Polity Press.
- Selitveno gibanje, 2014, Slovenija, Statistični urad Republike Slovenije, <http://www.stat.si/StatWeb/News/Index/5318> (19. 11. 2017).
- Selitveno gibanje, 2015, Slovenija, Statistični urad Republike Slovenije, <http://www.stat.si/StatWeb/News/Index/6016> (19. 11. 2017).
- Sen, Amartya (2009). *Identiteta in nasilje: Iluzija usode*. Ljubljana: Sophia.

- SKSK »Sloga« und SKUD »Triglav« Stuttgart (2015),
<https://www.youtube.com/watch?v=PdgPtPj5V0Y> (19. 11. 2017).
- Slovenska društva. Veleposlaništvo Republike Slovenije v Berlinu,
[http://www.berlin.veleposlanistvo.si/index.php?id=409&L=2Marta&no_cache=1&sword_list\[\]=dru%C5%A1tva](http://www.berlin.veleposlanistvo.si/index.php?id=409&L=2Marta&no_cache=1&sword_list[]=dru%C5%A1tva) (19. 11. 2017).
- Slovenska skupnost v Makedoniji. Veleposlaništvo Republike Slovenije Skopje,
<http://www.skopje.embassy.si/index.php?id=2270> (17. 11. 2017).
- Slovenske katoliške misije v tujini, Nemčija (2013), Družina,
<http://www.druzina.si/ICD/spletnastran.nsf/cerkvene-informacije/slovenske-katoliske-misije-v-tujini> (19. 11. 2017).
- Slovenske katoliške misije v tujini, Nemčija (2017), Družina,
<http://www.druzina.si/ICD/spletnastran.nsf/cerkvene-informacije/slovenske-katoliske-misije-v-tujini> (19. 11. 2017).
- Socioekonomske značilnosti meddržavnih selivcev, 2013, Slovenija, Statistični urad Republike Slovenije, <http://www.stat.si/StatWeb/prikazinovico?id=4772&idp=17&headerbar=15> (19. 11. 2017).
- Statistik Austria, Wanderungen mit dem Ausland (Außenwanderungen) 2007-2016 nach Staatsangehörigkeit,
http://www.statistik.at/web_de/statistiken/menschen_und_gesellschaft/bevoelkerung/wanderungen/wanderungen_mit_dem_ausland_aussenwanderungen/index.html (16. 1. 2018)
- Strašek, Franc (2006). Slovenci na Hrvaškem – samoorganiziranost nekdanj in sedaj. *Slovenci na Hrvaškem – dediščina in sedanost: Zbornik referatov s posveta »Etnološka dediščina in kulturna podoba Slovencev na Hrvaškem«* (ur. Mojca Ravnik in Katalin Munda Hirnök). Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 97–104.
- SURS – Statistični urad Republike Slovenije (2017), <http://www.stat.si/> (14. 11. 2017).
- Šket, Janez, Turk, Ciril (ur.) (2000). *Slovenci na Württembergem – nova domovina v cerkvi*. Ljubljana: Družina.
- Šonc, Darko (2001). Slovenci na Hrvaškem. *Slovensko izseljenstvo: Zbornik ob 50-letnici Slovenske izseljenske matice* (ur. Milica Trebše Štolfa). Ljubljana: Združenje Slovenska izseljenska matica, 307–311.

- Štumberger, Saška (2006). Dvojezičnost na primeru Slovencev v Nemčiji. *Slavistična revija* 54/1, 41–60.
- Štumberger, Saška (2007). *Slovenščina pri Slovencih v Nemčiji*. Ljubljana: Znanstveno-raziskovalni inštitut Filozofske fakultete.
- Štumberger, Saška (2016). In tud z mojim staršam se pogovarjam nemško, oni pa slovensko nazaj – da se najboljše zastopimo: Izginjanje slovenščine v Nemčiji po osamosvojitvi leta 1991. *Dialogi* 52/7–8, 127–134.
- Toplak, Kristina (2005). Umetniška ustvarjalnost migrantov: Primer Slovencev v Nemčiji. *Dve domovini / Two Homelands* 22, 115–127.
- Uduč, Alenka (2011). *Vseeno kdaj, vseeno kje – vedno smo Slovenci*. Prijedor: Grafomark,
- Uduč, Alenka (2014). *Vseeno kdaj, vseeno kje – vedno smo Slovenci 2*. Prijedor: Grafomark.
- Uršič, Vladimir (2010). Slovenci v Srbiji ustanovili Nacionalni svet. *Bilten: Društvo Slovencev v Beogradu – društvo Sava* 8/15, 1–2.
- Valentinčič, Dejan (2017). Sodobno izseljevanje iz Slovenije (2004–2017) in etnično povezovanje »novoizseljencev«. *Raziskovanje slovenskega izseljenstva: vidiki, pristopi, vsebine* (ur. Janja Žitnik Serafin in Aleksej Kalc). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 171–192.
- Vižintin, Marijanca Ajša (2012). Poročilo s 17. posveta slovenskih društev, katoliških misij, učiteljev, socialnih delavcev in članov folklornih skupin v Nemčiji (Bad Urach, 23.–25. 3. 2012). *Dve domovini / Two Homelands* 36, 177–178.
- Vižintin, Marijanca Ajša (2013). Poročilo z 18. posveta slovenskih društev, katoliških misij, učiteljev, socialnih delavcev, članov folklornih skupin in pevskih zborov ter z AFA-sejma v Nemčiji. *Dve domovini / Two Homelands* 37, 137–139.
- Vižintin, Marijanca Ajša (2015). Prepoznavanje kulturne mešanosti in sestavljene identitete znotraj državnih meja. *Annales, Series historia et sociologia* 25/1, 211–222.
- Vižintin, Marijanca Ajša (2015a). Otroci in dopolnilni pouk slovenščine v Bosni in Hercegovini: Od jezika prednikov do jezika prihodnosti. *Slovensko izseljenstvo v luči otroške izkušnje* (ur. Janja Žitnik Serafin). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 157–173.
- Vižintin, Marijanca Ajša (2016). Slovenski izseljenci in njihovi potomci v Nemčiji: Dvajset let povezovanja slovenskih organizacij na posvetih. *Dve domovini / Two Homelands* 43, 157–170.

- Vižintin, Marijanca Ajša (2017). Povezovanje Slovencev v Nemčiji na prehodu stoletij in generacij. *Raziskovanje slovenskega izseljenstva: vidiki, pristopi, vsebine* (ur. Janja Žitnik Serafin in Aleksej Kalc). Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 153–169.
- Vižintin, Marijanca Ajša, Kolman, Franc (2014). Društvo Drava Augsburg praznovalo 35 let s turnejo po Sloveniji. *Moja Slovenija* 7/9, 24–25.
- Wörsdörfer, Rolf (2017). *Vom "Westfälischen Slowenen" zum "Gastarbeiter": slowenische Deutschland-Migrationen im 19. und 20. Jahrhundert*. Paderborn: F. Schöningh.
- Zakon o državljanstvu Republike Slovenije,
<http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO13> (23. 11. 2017)
- Zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja. *Uradni list RS* 43/2006.
- Založnik, Saša (2009). *Delovanje in organiziranost Slovencev v zagrebški urbani regiji: Diplomsko delo*. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo.
- Zveza slovenskih društev na Hrvaškem, http://slovenci.hr/si_ZVEZA/ (17. 11. 2017).
- Žitnik Serafin, Janja (ur.) (2014). *Priseljevanje in društveno delovanje Slovencev v drugih delih jugoslovanskega prostora: Zgodovinski oris in sedanost*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Žitnik Serafin, Janja (2014a). Aktualno delovanje slovenskih kulturnih društev na obravnavanem območju. *Priseljevanje in društveno delovanje Slovencev v drugih delih jugoslovanskega prostora: Zgodovinski oris in sedanost* (ur. Janja Žitnik Serafin). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 241–260.
- Žitnik Serafin, Janja (2014b). Prerez zgodovine slovenskih kulturnih društev v jugoslovanskem prostoru. *Priseljevanje in društveno delovanje Slovencev v drugih delih jugoslovanskega prostora: Zgodovinski oris in sedanost* (ur. Janja Žitnik Serafin). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 137–179.
- Žitnik Serafin, Janja (2014c). Intervju z Darkom Mijatovićem, Laktaši, BiH, 13. 10. 2014, prepis zvočnega zapisa. Arhiv ISIM ZRC SAZU, Bilateralni projekt z BiH 2014–2015, Gradivo.
- Žitnik Serafin, Janja (ur.) (2015). *Slovensko izseljenstvo v luči otroške izkušnje*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Žitnik Serafin, Janja (2015a). Recipročnost ali simetrija? Primerjava kulturnih interesov in možnosti dveh manjšin. *Dve domovini / Two Homelands* 42, 113–126.

CONTEMPORARY STRATEGIES OF SLOVENIAN EMIGRANTS FOR THE PRESERVATION OF ETHNIC IDENTITY

SUMMARY

The theme of the project involves the role of young Slovenian emigrants or descendants of Slovenian emigrants of various generations in the formation of different relationships to the Slovenian ethnic identity in the emigration context, their connections with diasporic communities, their ties with their homeland or the homeland of their ancestors, the preservation or the changing of those ties, and questions related to their possible return/migration to Slovenia.

OBJECTIVES

- To explore how young emigrants and descendant of emigrants experience nowadays their ethnic and cultural identity and how they look upon active participation in the structures and practices that give meaning to diasporic communities and their relations to Slovenia. The focus was on the differences between those who do and those who do not take part in the diasporic community life and its practices. The project aimed at pointing out elements of this differentiation, and understanding their deeper reasons and also related differences that exist inside each diasporic community and between various Slovenian diasporic communities.
- To shed light upon questions concerning the specificity of the social-cultural situation of the young in the Slovenian emigration context.
- To record new ideas and wishes of the young concerning organisation patterns and activities in the diaspora that could contribute to the preservation of diasporic communities and prompt increased participation of younger generations.
- To research into the question of the return migration or immigration of young descendants of Slovenian emigrants to Slovenia. The purpose of this part of the research was to find out how the observed groups view that possibility, whether or how much Slovenia is part of their plans, and under what circumstances the

possibility of their returning/moving to Slovenia would be realised. The project looked into their perception of Slovenia, how this perception has been influenced by their (life, work ...) experience abroad, and what kind of Slovenia would meet their (economic, social, cultural ...) expectations and would thus have a positive effect on their Slovenian identity.

Within individual work packages, the project observed three groups of Slovenian emigrants or their descendants: 1) a group in Germany, 2) a group in Austria, 3) a group in the countries of the former Yugoslavia. Each of the areas defining these three work packages is representative for the research into the theme of the Public Call in its own way: Germany and Austria are the two foremost destinations of the current Slovenian emigration, whereas the so-called Yugoslav area is the area from which most people of Slovenian descent immigrate to Slovenia.

These three areas highly differ from each other in terms of the position of Slovenian immigrants and their offspring living there as well as in terms of their role in the context of the historical presence of Slovenians and past and present migration movements from and to Slovenia. Because of these differences and their representative characteristics relating to emigration from and immigration to Slovenia, these three groups of the observed individuals reflect the questions pointed out in the theme 2.2.1 of the Public Call better than any other possible group.

RESEARCH METHODS

The analysis was primarily based on the qualitative approach, using the following methods:

- semi-structured in-depth interview and guided interview,
- observation with participation,
- life stories
- content analysis,
- secondary (comparative) analysis of existing research results,
- methods of oral history and auto/biographical methods,

A part of the research was based on fieldwork abroad while a number of interviews were obtained through the Internet (e-mail, skype).

RESULTS

The main result of the project is this final report containing an analysis of the collected material, interpretation of the findings resulting from the three work packages, and recommendations for the Office for Slovenians Abroad and for various Slovenian ministries. The final report is fully and freely accessible from the project's website. Partial and final results also include the publication of academic and other articles discussing the theme of the project. The dissemination of the results includes public presentations for the beneficiary and representatives of other government bodies concerned, presentation at national and international conferences, roundtables, etc., and the transfer of the research findings to various educational contents.

PRILOGA

Ciljni raziskovalni projekt

Sodobne strategije slovenskih izseljencev za ohranjanje etnične identitete

VPRAŠALNIK (za Avstrijo)⁵

SPLOŠNI PODATKI

- Spol, starost (do 30, 30-40)
- Izobrazba, poklic, trenutna in prejšnje zaposlitve oziroma delovne izkušnje
- Krajevni izvor in trenutni kraj bivanja
- Čas in razlogi/okolščine odhoda v tujino
- Prejšnje življenjske izkušnje izven Slovenije
- Kako iskali/našli zaposlitev, kaj vplivalo na izbiro destinacije
- Organizacijski, birokratski in praktični vidiki nastanitve in sistemizacije v novem okolju

RAZMERE IN ODNOS DO NOVEGA OKOLJA

- Ste okolje že prej poznali, kako ste si ga predstavljali in kakšno se je dejansko izkazalo?
- Ste pojmovali/pojmujete vaše trenutno življenjsko okolje kot tujino?
- Kakšen je krog vaših stikov/poznanj v okolju, v katerem živite, kako in s kom ste jih vzpostavili?
- Kako vas to družbeno okolje sprejema, kakšna je raven vaših odnosov z njim in kako se v njem počutite?

⁵ Vprašalnik je bil za Nemčijo in jugoslovanski prostor modificiran v skladu s specifičnimi razmerami v teh državah.

ODNOS DO SLOVENIJE

- Kako gledate na Slovenijo s perspektive izseljenca in v luči življenjske izkušnje na tujem?
- Kako gledate na slovensko identiteto in kako jo doživljate kot izseljenec, so se, odkar živite izven Slovenije, vaša pojmovanja in čutenja glede tega vprašanja spremenila?
- Ali in kako ohranjate/gojite stike s Slovenijo mimo ožjega družinskega/sorodstvenega kroga?
- Kakšno vlogo imajo pri tem tradicionalni in novi mediji ter družbena omrežja?

ORGANIZIRANA SKUPNOST

- Slovenski izseljenci so se tradicionalno povezovali in se skušali na tujem ohraniti kot etnično/narodno opredeljena skupnost. Kaj menite o povezovanju med Slovenci na tujem v sodobnem globaliziranem svetu? Menite, da je tako povezovanje pri sodobnih izseljencih enako pojmovano in občuteno kot v preteklosti? Menite, da je sploh aktualno, pomembno, ustrezno?
- Se družite z drugimi Slovenci v okolju, kjer živite?
- Obstajajo/poznate kake organizirane oblike društvenega ali drugega družbenega življenja in kulturnega udejstvovanja, se jih udeležujete?
- Kateri so razlogi za vašo aktivno udeležbo oziroma za to, da se organiziranemu življenju ne pridružujete? So razlogi logističnega/praktičnega značaja, imajo opraviti z mentaliteto in pogledi na obliko, vsebino, organizacijo druženja in dejavnosti?
- Menite, da so oblike povezovanja in organiziranega življenja pomembne za vaše otroke, za poznavanje/gojenje jezika, zavedanje pripadnosti in nasploh stika s slovensko kulturo in življenjem?
- Se vam zdijo obstoječe organizirane oblike povezovanja ustrezne?
- Kakšne oblike bi bolje ustrezale potrebam in željam oziroma bi spodbudile sodobne slovenske izseljence/priseljence k angažiranju za ohranjanje slovenskih izseljenskih skupnosti?
- Kako gledate na sodobne možnosti mreženja kot oblike povezovanja znotraj diaspore in v namen ohranjanja izseljenske skupnosti?

- Moderni mediji razpirajo možnosti globalnega mreženja in s tem tesnejšega medsebojnega povezovanja raznih slovenskih izseljenskih skupnosti. To povezovanje se lahko razvija tudi individualno in prek interesov, ki niso klasični elementi etnične pripadnosti. Kaj menite o tej možnosti?
- Ali poznate in kako ocenjujete »ponudbo« stikov Slovenije in njenih institucij s slovenskimi izseljenci?
- Kakšna naj bo vloga Slovenije in njenih institucij v odnosu do slovenske diaspore?
- Kaj in kako lahko izseljenci s svojimi izkušnjami doprinesejo Sloveniji?
- V Avstriji je zelo dobro organizirana slovenska manjšinska skupnost. Koliko jo poznate, imate z njenimi pripadniki / institucijami stike, se udeležujete njenega organiziranega ali neformalnega kulturnega/družbenega življenja?
- Obstajajo po vašem mnenju možnosti oziroma interes za povezovanje /integracijo med manjšinsko skupnostjo in priseljenci iz Slovenije? Vidite /občutite, da so med vami in »manjšinci« razlike v pojmovanju in doživljanju slovenske pripadnosti, odnosa do Slovenije ... in katere?

VRNITEV

- Kako razmišljate o možnosti vračanja v Slovenijo, spada ta opcija v vaše načrte?
- Pod kakšnimi pogoji bi prišla ta možnost v poštev, so ti pogoji gospodarske (zaposlitev, kariera ...) ali druge narave?
- Kakšno težo imajo pri tem partnerska zveza, družina, otroci in njihov socializacijski svet, ekonomska/družbena situiranost in počutje (ukoreninjenje, dobra/problematična integracija) v tujini?

ZRC SAZU, Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije
 Novi trg 2, 1000 Ljubljana
<http://isim.zrc-sazu.si/#v>